

COMMUNICATING INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ONLINE.
A CASE STUDY: FĂGĂRAȘ COUNTRY'S TOWN HALL OFFICIAL WEBSITES

CODRINA CSESZNEK*,
DANIELA SOREA**

ABSTRACT

Intangible cultural heritage (ICH) represents an important resource for both strengthening community identities and sustainable community development. In the last decades, the Internet has become a fundamental means of promoting ICH. The objective of our research was to find out what was it that the local authorities have chosen to promote on their websites in relation with local ICH in Făgăraș Country, Romania. Based on a content analysis, we identified and quantified all the data related to ICH on the administrative sites of 16 town halls in the area. We also compared the online data with those discovered in a previous field research in which we had inventoried the ICH local resources. Our results show that online communication about ICH lacks a coherent strategy, reflecting both poor knowledge of international policies on the intangible cultural heritage at the level of local administrations and an insufficient use of the wealth of local cultural resources in their online communication on their official websites.

Keywords: Intangible cultural heritage, online communication, official websites, Făgăraș Country.

1. INTRODUCTION

Cultural heritage is nowadays considered a fundamental resource for the sustainable development of human communities. Investments in preserving and promoting cultural heritage can yield many benefits for both countries and

* PhD, Assoc. Prof., Transilvania University of Brașov, e-mail: codrina.csesznek@unitbv.ro.

** PhD, Lecturer, Transilvania University of Brașov, e-mail: sorea.daniela@unitbv.ro.



communities: economic (reducing poverty, higher employment rate, higher revenue from cultural industries and service industries, higher foreign exchange earnings) and non-economic ones (education, strengthening of identity, cohesion, inclusion, social capital and sustainability) (Cernea, 2001; UNESCO, 2015).

The links between culture, heritage, development and tourism represent an important topic in recent research. Shipley and Snyder (2013) argue that heritage is a fundamental component in shaping community identity, defining values and establishing development strategic lines. Piñeiro-Naval and Serra (2019) asserted that “heritage conservation and exploitation meet several objectives, not only related to tourism. People who reside in territories that possess this type of heritage recognize themselves in it through a narrative that is consistent with group identity consciousness and are able to make use of heritage not only for the purposes of economic exploitation, but also for their own cultural enrichment” (p. 3).

A special place in contemporary cultural policies is held by the *intangible cultural heritage* (ICH), which includes “traditions or living expressions inherited from our ancestors and passed on to our descendants” (UNESCO, *What is Intangible Cultural Heritage?*). In the context of globalization and competition on the international economic market, national and local administrations have begun, in recent decades, to use their intangible cultural heritage to differentiate themselves from competitors, producing “symbolic identities” or “cultural attributes” which can be “configured into a kind of narrative that some authors have called Authorized Heritage Discourse” (Piñeiro-Naval, Serra, 2019:4), hence the need of cultural branding.

In such a context, the Internet has become a fundamental means of promoting the elements of local ICH. The online communication about ICH on administrative websites is also in line with both the New Public Management and the Democratic Governance model (Rădulescu, Hudea, Papuc, 2018), which are the theoretical perspectives describing the new forms of interaction between public institutions and citizens, based on dialogue, participation and transparency.

Starting from these theoretical premises, the main objective of our research was to find out what was it that local authorities have chosen to promote on their websites in relation with the local ICH resources in Făgăraș Country, Romania, an area with a specific historical and cultural identity. For achieving this goal, we first conducted a content analysis by which we identified and quantified all the data related to ICH on the administrative sites of 16 town halls in the area. We then compared the online data with those discovered during an earlier field research, in which we had inventoried the ICH resources of local communities from Făgăraș Country.

Our article is structured as follows: first, we present some recent approaches to culture-based development and the need to preserve cultural heritage; second, we integrate this discussion in a broader context of the contemporary society based on technology and digitalization; third, we briefly discuss the context in which we

conducted the research presented in this paper; fourth, we indicate how we conducted the content analysis on administrative websites and what our main results were; finally, we discuss our results in relation to both the literature and the findings of our previous research on local ICH resources.

2. CULTURE-LED DEVELOPMENT AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

In recent decades, the culture-development paradigm (Cobianu-Băcanu, 2001) has become more prominent in development policies. This paradigm has been supported since the 1980s by the World Bank, through its orientation towards “putting people first” by working on the cultural variables of development programs (Cerneș, 1991). Nowadays, the culture-and-development discourse (Loulanski, 2006) largely takes into account the specificity of places, communities, societies and cultures. Many concepts and approaches built within this paradigm can be identified in recent literature: culture-led development (Lysgård, 2016), cultural mapping (Jeanotte, 2016), arts-based development (Balfour, Fortunato, Alter, 2018), cultural resilience (Beel *et al.*, 2017), creative tourism (Marques, Borba, 2017), sustainable culture (Tsang, Siu, 2016) etc. Cultural resources are currently considered a guarantee of sustainable development (Jeanotte, 2016), a means of improving the quality of life (Markusen, Johnson, 2006) and a catalyst of community interaction processes that produce an “enhanced sense of community and greater well-being” (Balfour *et al.*, 2018:237).

Recent urban development is characterized by a sustained concern for the use of cultural resources. Many of the major cities of the world promote themselves both as residential areas and as cultural spaces (Lysgård, 2016). Although to a lesser extent than in urban areas, culture-led development strategies based on cultural heritage, tourism, cultural industries, and creativity have also begun to be applied in the rural area, but there is little research to reflect this trend (Balfour *et al.*, 2018). Anyway, cultural heritage represents an important generator for rural revitalization (Loulanski, 2006) and an important resource for cultural resilience (Beel *et al.*, 2017).

Intangible cultural heritage (ICH) represents an important part of culture-based development policies and actions. According to the *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* ratified in 2003, intangible cultural heritage consists of “the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage” (UNESCO, 2018:5). This type of heritage, permanently recreated by communities as a resource of identity and continuity, consists of the following main categories: (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage; (b) performing

arts; (c) social practices, rituals and festive events; (d) knowledge and practices concerning nature and the universe; (e) traditional craftsmanship (id.). In 2012, The United Nations World Tourism Organization explicitly added *music* to the performing arts and introduced a distinct category of heritage: *gastronomy and culinary practices* (World Tourism Organization, 2012:4).

3. ONLINE COMMUNICATION AND DIGITALIZATION OF CULTURAL HERITAGE

The “digital revolution” has generated important changes in the processes of culture’s production and consumption (Bertacchini, Segre, 2016). Many communities developed online descriptions of cultural assets or posted information on the local culture and history on Facebook pages (Jeannotte, 2016). Referring to creative tourism in urban development, Marques and Borba (2017) show that “many cities nowadays are struggling to reinvent themselves in a way that is meaningful for their citizens and, at the same time, attractive to tourists” (p. 86) and new digital technologies are used for this purpose. Thus, with the help of technology, elements of the intangible heritage can be highlighted; new, interactive contexts can be created, through which the tourist’s experience and also the connection of the inhabitants with their own community are improved.

Digitalizing cultural heritage on websites or social media represents a form of cultural resilience in contemporary communities. Digitalization is seen as a process through which cultural collections and local histories become more resilient in the future (Beel *et al.*, 2017). For example, building a dialogue with the diaspora and the development of genealogical tourism programs are opportunities for local communities, due to diaspora’s interest “in the finding of records to do with themselves of their family links” (Beel *et al.*, 2017:466). Thus, digital archives and Web 2.0 could represent an effective medium to develop relationships with the diaspora and / or to promote cultural heritage to attract tourists. In general, websites that promote tourist destinations represent the most important communication tool on the international tourism market and new strategies are being permanently developed, among which the websites are highly appealing for potential visitors (Wu, 2018).

There is also a fairly rich literature that highlights results of analyses performed on sites of different public or private institutions. All these studies used content analysis as research method (either a quantitative and / or a qualitative approach). For instance, websites of universities in Lithuania were analyzed in order to explore what types of online resources were used to present information about sustainable development (Katiliute, Daunoriene, 2015:866); websites belonging to public Romanian universities were analysed in order to „assess if they comply with the requirements of the new management model (Rădulescu *et al.*,

2018:91); websites of two tourist destinations of different cultural background were compared in order to discover how they “promote the local attractions to an international audience” (Wu, 2018:164); the official tourism bureaus websites of the four popular non-Muslim Asian destinations for Muslim tourists were the object of a content analysis aiming to identify the marketing strategies related to Halal culinary demands and other Halal tourism and hospitality aspects (Yousaf, Xiuchenga, 2018); the official websites of Portugal’s municipalities were also examined with the purpose to identify the mechanism for promoting local tourism resources and disseminating identity (Piñeiro-Naval, Serra, 2019).

4. THE CARPATO PROJECT

Between March 2018 and February 2019, we conducted a research entitled *CarPaTO: Mapping the intangible cultural heritage of Făgăraș Country*. The Romanian area called Făgăraș Country, or Olt Country is the depression in the south of Transylvania situated between the Olt River and the Făgăraș Mountains. The first documentary attestation of this territory dates from 1222, when it was called Terra Blachorum and belonged to a voivodeship. Făgăraș Country was the field of numerous monographic campaigns of the Sociological School of Bucharest, in the interwar period (in 1929 and 1938 the village of Drăguș, while in 1938, the whole Făgăraș Country was ethnographically researched). As an extension of this research, other rural sociological studies were conducted in the following decades (Stahl, 1972; Herseni, 1977; Bărbat, 1980; Ionică, 1996). More recently, other topics related to social life of this area were addressed, such as the dominant value orientations and their cultural expressions (Roșculeț, 2002 and 2006), the transformations of socio-economic life in post-communism and the evolution of the institution of lad groups (Șandru, 2009; Sorea, Csesznek, 2020), as well as the return migration phenomenon (Șandru, Scârnci, 2014).

As an ethnographic area, Făgăraș Country administratively belongs to both Brașov and Sibiu counties. Our research project targeted the central and eastern parts of the area, located in the county of Brașov, respectively the villages on the south side of the Olt River, belonging to 16 communes.

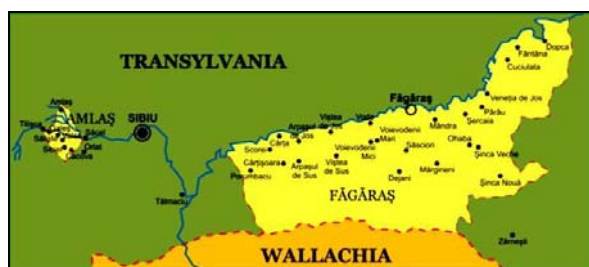


Figure 1. Map of the Făgăraș Country.

Source: istorie-pe-scurt.ro

The interdisciplinary team of the project investigated all six dimensions of intangible cultural heritage presented above. Maps were drawn up for each of the communes, where resources of intangible cultural heritage of strategic interest were indicated; moreover, a network of thematic cultural routes was set up for Făgăraș Country.

5. METHODOLOGY

Our research method was content analysis, defined as a “careful, detailed, systematic examination and interpretation of a particular body of material” (Lune, Berg, 2017:182) that “uses a set of procedures to make valid inferences from text” (Weber, 1990:9). In using this methodology, our main objective was to examine what kinds of information about ICH had been posted on the official websites of town halls in Făgăraș Country and to which extent and under which form local administrations promote this type of cultural heritage to a local, national or even an international audience.

Between June 4 and 13, 2019, we consulted the official websites of all town halls in Făgăraș Country (the part belonging administratively to Brașov County). Our research approach was of the “directed approach” type. This approach was described by Hsieh and Shannon (2005) and it has the role “to validate or extend conceptually theoretical framework or theory” (p. 1281). In our case, the theoretical framework was represented by the ICH categories defined by UNESCO and WTO. In interpreting our results, we also compared them with those obtained during the field research in the CarPaTO project, in which we identified the ICH resources within the studied communities.

In the first stage of our content analysis, we identified all the ICH-related pieces of information, posted on the official sites of town halls (both text and visual materials) and then we organized them by category. At this stage, we practically developed “a clear and detailed coding rubric” (Brancati, 2018:259). We initially coded the presence or absence of information about ICH. Furthermore, when the information was present on the site, we followed their type and location (their access path, starting from the home page). Where the information was absent, we investigated the presence / absence of the intention of having such information, showed by the presence or absence of buttons leading to towards cultural sections with no content or the type of information loaded in these sections. At the second stage, we selected only the websites that contained information about ICH and quantified the text or visual data according to an analysis model proposed by Brancati (2018). At the third stage, we discussed the findings based on both the theoretical framework (ICH categories) and the field research results gathered during the CarPaTO research project, in order to produce a coherent overview of how local administrations have communicated about their local ICH resources via their official websites.

6. FINDINGS

During the first stage of the research, we navigated the official websites of town halls to discover any information that corresponded to the ICH categories described above. The research technique was inductive.

We developed the coding rubric as we progressed in searching the ICH-related data on the websites, and we completed this step at the moment we reached theoretical saturation (see *Table 1. The coding rubric* below).

Table 1

The coding rubric.

Commune	ICH-related information present			ICH-related information absent	
	At what section/button from the home page are they found?	At what sections/buttons of the page are they found?	What kind of data is presented?	Are there chapters/buttons designated to cultural information?	If so, what is their situation?
			Textual Visual		

We found out that 12 out of the 16 official websites contained information about the areas's ICH resources. This was displayed in website pages named Traditions (most frequently), History, Events, and Culture. The access buttons for such information were on the page which contained a general presentation of the commune (in seven of the cases): on distinct sections „Commune and Tourism” (in two cases), under “Culture and Tourism” (in two other cases) or simply under “Tourism” (one case).

In the case of the four websites where ICH information was missing, there were buttons for sections such as Culture, Tourism (or Tourist Sites), even Heritage (in Drăguș), but these sections were empty or contained references to nature and tourism sites. We noted that no site had included a special section named ***Intangible cultural heritage***.

At the second stage of the research, we carried out a quantitative analysis based on the criteria of content analysis described by Brancati (2018): size, counts, location, and similarity. For each of these measures, we used one to three indicators (see *Table 2*). For *size*, *counts*, and *location* we used counting techniques, and for *similarity* we compared the design of the sites and the organization of information about ICH among themselves, in order to see whether there is some unitary structure or not.

Table 2

Measures and indicators of the content analysis.

Measures	Indicators
M1. Size	I1.1 Number of words referring to intangible cultural heritage (length of text) I1.2 Number of distinct ICH resources mentioned on the site
M2. Counts	I2.1 Number of locations where information on ICH is loaded I2.2 Number of occurrences of the word “heritage” I2.3 Number of photographs related to ICH on the website
M3. Location	I3. Number of clicks to get to the information on ICH
M4. Similarity	I4.1 Number of sites that have a similar design I4.2 Maximum number of sites that contain references to the same type of ICH resource

The quantitative data regarding indicators from I1.1 to I3 for each of the 12 communes that posted information about ICH on their sites as well as ICH categories (as defined by UNESCO and UNWTO) about which there was information on sites is presented in the table below (*Table 3*). We used the following abbreviations: (a) oral traditions and expressions – OTE; (b) performing arts and music – PAM; (c) social practices, rituals, and festive events – SPRE; (d) knowledge and practices concerning nature and the universe – KNU; (e) traditional craftsmanship – TC; and (f) gastronomy and culinary practices – GCP.

Table 3

Values of content analysis for indicators I1.1–I3 and ICH categories.

Running number	Community	I1.1	I1.2	I2.1	I2.2	I2.3	I3	ICH categories on which there is information on sites
1	Comăna	647	2	1	0	2	1	SPRE
2	Hârseni	608	8	7	1	46	14	PAM, SPRE, TC
3	Hoghiz	190	3	2	0	3	2	SPRE
4	Lisa	27	6	2	0	8	2	SPRE, TC
5	Părău	240	2	1	0	0	1	SPRE
6	Sâmbăta de Sus	313	6	3	0	2	3	OTE, SPRE, TC, KNU
7	Șercaia	3139	5	3	0	5	3	OTE, PAM, SPRE, TC
8	Șinca	452	7	3	0	5	3	OTE, PAM, SPRE, TC
9	Șinca Nouă	271	8	5	1	6	10	PAM, SPRE, TC
10	Ucea	19	8	3	0	31	3	PAM, SPRE, TC
11	Viștea	367	11	1	0	0	2	PAM, SPRE, TC
12	Voila	239	1	1	0	0	1	SPRE

Regarding the length of the texts referring to ICH (I1.1), the variation was from 19 to 3,139 words. At a top, the longest texts were on the sites of the communes Șercaia (3139), Comăna (647), and Hârseni (608), and the shortest texts were found on the sites of the communes Hoghiz (190), Lisa (27), and Ucea (19).

In the case of the last two communes, it was a matter of a simple enumeration of heritage resources, which explains a lack of correlation between the length of ICH texts (I1.1) and the number of ICH resources mentioned (I1.2).

The figures below are screenshots of some ICH sections on the websites in Șercaia (Figure 2), Comăna (Figure 3) and Hârseni (Figure 4).

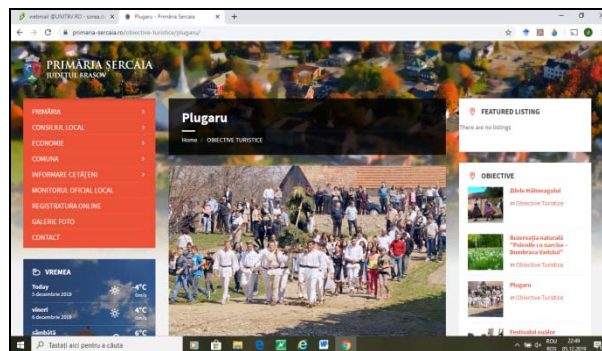


Figure 2. The Ploughman custom on the Șercaia commune website.

The Comăna website presents the Ploughman custom (Fig. 3, below) under the “Old traditions at Comăna” headline, accompanying the short article by a representative photograph.



Figure 3. The Ploughman custom on the Comăna commune website.

While on the Hârseni website, three different traditions are being briefly described on the same page, under the headline of “Folk traditions” (see Fig. 4).

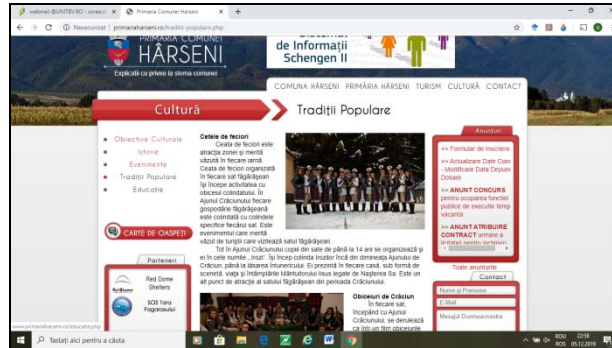


Figure 4. The group of lads on the Hârseni commune website.

The number of online locations in which there was information on ICH (I2.1) varied from 1 to 7. On average, the number of locations was 2.6. Information was found in a single location in four cases (Comăna, Părau, Viștea, and Voila) and in seven different locations in the case of a single commune (Hârseni). We found the word *heritage* (I2.2) only twice: in Hârseni and Șinca Nouă (in this latter case, as part of the name of a cultural project described on the site).

Regarding the visual data (I2.3), most websites contained photographs illustrating various forms of ICH, but without having systematic explanations / legends for each photograph. Three of the websites (Părau, Viștea, and Voila) had no photos, and the others had a number of photographs that varied from two (Comăna and Sâmbata de Sus) to 46 (Hârseni), with an average of nine photographs per website.

Accessing information on the websites we analysed was not difficult with regard to the number of clicks necessary, because with a maximum of two clicks, one could get to ICH-related contents. But users had to look up information intuitively, which is more difficult. In our analysis, we navigated to all the pages of the site to identify all information referring to ICH. Thus, we calculated the index I3 as a product between the minimum number of clicks to access information starting from the home page and the number of ICH locations on the site (minimum number of clicks x number of locations). There resulted a variation from 1 (1x1) as a minimum value (Comăna, Părau, and Voila) to 14 (2 x 7) in the case of Hârseni commune, with an average of 3.7 clicks.

As for the design similarity (I4.1), we noted that no website resembled the others. The value of the indicator I4.1, representing the number of websites with a similar design, was zero, which proved the existence of a wide heterogeneity regarding the online communication about ICH. Regarding the indicator I4.2, representing the maximum number of websites that contained references to the same type of ICH resource, its value was 12. All the twelve websites that contained ICH information had references to the *groups of lads*.

At the third stage of the research, we discussed our results from the perspective of both the theoretical framework and the results of our previous research in the CarPaTO project. We noted that the information displayed on the administrative websites covered unevenly the UNESCO and UNWTO fields of ICH. For instance, references to gastronomy and culinary practices (GCP) were completely missing. The best represented field of ICH was that of social practices, rituals, and festive events (SPRE). All the twelve websites that had information about ICH also displayed materials about winter holidays. In ascending order of frequency, these materials refer to *Aruncatul în strai* (that means throwing the lad in a blanket) and *Plugușorul* (Small Plough) on the New Year Day (practices meant to ensure the wealth of both households and individuals in the coming year), *Steaua* (the Star, carol sang by children that carry a decorated wooden star, heralding the Birth of Christ), *Herods* (group of carol-singing boys who perform a play on the theme of Herod's killing babies), and *the group of lads* (a group of carol singing young men). On the websites of the communes in the eastern extremity of Făgăraș Country (Hoghiz, Comăna, Părau, and Șercaia), the *Ploughman* is also mentioned (an agricultural spring custom, meant to ensure rich harvest in the coming year).

7. DISCUSSIONS

Textual and visual data referring to ICH that we identified and quantified in our research show the absence of a coherent strategy of local administrations from Făgăraș Country in their online communication about ICH via their official websites. If such a strategy existed, it could create “a kind of narrative” (Piñeiro-Naval, Serra, 2019) able to illustrate the cultural identity and the potential development of ICH resources in this area. Strategies are rather individualized and very local. Moreover, information posted on the official websites seem to have only an informing function related to local identity, without being placed in a wide, international context of the culture-development paradigm.

The lack of a unitary and coherent strategy was visible in the way the texts referring to ICH were conceived, with the remark, once again, that the term as such has not appeared at all on the websites we studied. The length of the texts is often considered, in content analysis, a measure of the importance assigned to them (Brancati, 2018). In our case, we found out that some websites were rich in information, others had only little information, while others, none at all. In general, information was descriptive. In most cases, local customs were named and described like in an ethnography or folklore textbook, without emphasizing the quality of cultural resources for local development, except for a few emphases on the fact that they represent elements of local identity and pride.

The visual material was also very heterogeneous. Some websites (Viştea, for example), although they had many textual information about ICH, had no photographs to illustrate the written material. Other websites contained many photographs placed in several locations (Hârseni); in the other cases, photographs were placed in a single location, but further explanation were missing (Ucea).

The existence of a wide heterogeneity of strategies in promoting the local ICH was also proved by the absence of any similarity concerning the design of websites and the way in which information was organized. In order to clarify this aspect, we asked a representative from the County Council of Braşov and found out that the options for the websites design belonged to town halls; the local administrations make decisions about the quantity and quality of information posted on their websites.

The field research and the analysis of documents that we carried out in the CarPaTO project revealed the abundance of ICH resources in Făgăraş Land. This abundance does not seem to be presented and promoted well enough on the official websites of the town halls. The information posted on the websites was not organized following UNESCO and UNWTO categories of ICH, with the exception of the Şinca Nouă commune, where a previous cultural project was implemented (*Şinca Community – cultural identity* financed by the Vivid Heritage programme (<http://www.repf.ro/programok.php?id=11>)). Thus, on the website of this commune, information about ICH was organized in a closer way to the ICH definition and categories. We also found out, during the field research, that the mayor of this commune was very interested in preserving and capitalizing on the local cultural resources. This was the case of other two websites (Viştea and Hârseni) which contained rich information about ICH. The mayors and / or deputy-mayors from these communes were also very interested in supporting local cultural heritage. During the interviews we conducted in the CarPaTO project, these local leaders proved to be enthusiastic and skilful interlocutors on the subject of ICH local resources. Indeed, in the cases of the communes where local authorities declared they interested in the field, the ICH information on the websites was closer to UNESCO and UNWTO definition. The validation of this conjecture is anyway a subject for future research.

According to our analysis, none of the official websites of town halls in Făgăraş Country contained a special section entitled *Intangible Cultural Heritage*, which could suggest a local ignorance of the importance of this concept in contemporary cultural and development policies at international level. The scarcity (almost absence) of the term *heritage* on the administrative websites (it appeared only twice in all texts that we analysed) strengthens this supposition. In addition, information was fairly scattered on the websites. Only in four cases it could be found in a single place, for the rest, several links needed to be accessed to get a wider picture of what the local ICH are.

But this is not only a matter of taxonomies. The way in which information was presented could indicate a weak crediting or even the ignorance of the potential of ICH resources for the local identity and for the community cohesion. In most of the cases, information about ICH seemed to be presented only with a tourist focus. It was formulated for users who did not know the local cultural heritage, having rather a message of the type “Look how interesting we are and how many spectacular things we can show you”. In such cases, customs and folk costumes were broadly described; they were addressed to the others, not to the inhabitants of the commune.

The promotion of the local tourist potential is an excellent idea from an economic point of view. As shown in recent literature, cultural resources can significantly contribute to sustainable development (Jeanotte, 2016) and can increase the quality of life (Markusen, Johnson, 2006), but they represent first of all a catalyst of the interaction processes among the community members, having as a result a stronger sense of community and well-being (Balfour *et al*, 2018; Shipley, Snyder, 2013). In other words, the main function of ICH is that of supporting community identity. Only by fulfilling this function, ICH resources become authentic tourist resources. In line with such ideas, we consider that ICH information on administrative websites could be organized to achieve both these goals. From this perspective, a town hall website that reveals the expressions of community life is more efficient than one focused on mere tourist attractions. Thus, only after a clear taxonomical separation of ICH resources, an integrated approach of community interests becomes possible. We also believe that a program designed to raise awareness and train local leaders for cultural-based projects would be a good investment from both an economic and a social point of view, in this geographic and ethnographic area.

Online communication and digitalization of ICH resources is a very useful method to promote local and regional culture, because the Internet certainly represents an essential tool to attract tourists (Piñeiro-Naval, Serra, 2019), and also to increase the potential of an area in attracting external investors and producing economic development (Şandru, 2013). According to Piñeiro-Naval and Serra (2019), “towns and cities use their websites to project a cultural and tourist image” (p. 4) in an attractive and convincing manner, and in the case of Portugal, the main resource of cultural heritage promoted on the sites of municipalities is gastronomy. In our case, we have not found any reference to gastronomy on the analysed websites, although in the CarPaTO project we discovered numerous valuable resources that belong to this dimension of the intangible cultural heritage (e.g. traditional recipes that are still used in local cuisine and are capitalized within various community events).

The field research in the CarPaTO project highlighted an abundance of ICH resources in Drăguş, a community that has preserved or revived numerous ancient cultural customs. Paradoxically, the town hall in Drăguş was among the four

communes without an active ICH section on its official website. Conversely, the commune has an active Facebook page. The communication regarding events of community interest (including those related to cultural heritage) moved to social media environment, which could represent an interesting option in communicating information about ICH for both internal and external audience. Three of the four communes without active ICH pages on their administrative websites had, instead, active Facebook pages (Beclean, Drăguș, and Mândra). Another five communes with ICH information on their websites also had a Facebook page. We did not research the impact of using Facebook in this context, but it represents for us a question for future research.

CONCLUSIONS

Online communication about ICH on the official websites of town halls in Făgăraș Country seems to be a concern for the most local administrations. But our analysis has shown that there were also official, administrative websites without any information about ICH. In most of the communes, where such data existed, their online communication had no coherent strategy and seemed not to be produced following a common concept aimed at promoting the cultural identity of this area. Our content analysis has highlighted a great heterogeneity in presenting and promoting ICH resources in the online communication of local administrations via websites, together with some evidence of a poor knowledge of international policies regarding the preservation and promotion of this type of heritage.

Comparing the online data from such administrative websites with those gathered during our field research in which we inventoried the local ICH resources, we found out that there was an insufficient capitalization of such real resources in the online environment and also a stronger orientation of the message towards external audience (potentially tourists) than towards community members, in relation to whom ICH can play an important role in strengthening local identities and producing community development.

Thus, our main conclusion is that the online communication of local administrations about ICH via official websites in Făgăraș Country is much weaker compared to the wealth of local resources that could have a huge potential for both capitalization and community development. In discussing our results, we argue that online communication about local cultural heritage resources could have a double orientation, both internal and external, with the purpose of both strengthening local identities and solidarity, and attracting economic resources meant to lead to a sustainable development of the area.

Finally, we formulated the hypothesis of a possible shift in the online communication about local cultural resources, from official websites towards social media, which could be a future theme of interest for our research on ICH resources in Romania, but also for possible comparative research at international level.

In this field, our research is the first to approach a unitary ethnographic area in Romania, and we consider our contribution is twofold: on the one hand, it highlights the absence of a coherent strategy of promoting ICH by online communication in an ethnographic area which has a great cultural potential; on the other hand, we bring a methodological contribution under the form of a content analysis based on the directed approach, which can be used in other studies with a similar focus.

REFERENCES

1. Balfour, B., Fortunato, M.W.P., Alter, T.R. (2018). The creative fire: An interactional framework for rural arts-based development. *Journal of Rural Studies*, 63, 229–239.
2. Bărbat, A. (1980). Un sat de navetiști: Drăguș. Contribuții la o nouă tipologie a satului românesc [A village of commuters: Drăguș. Contributions to a new typology of the Romanian village]. *Viitorul Social*, 9, 705–720.
3. Beel, D.E., Wallace, C.D., Webster, G., Nguyen, H., Tait, E., Macleod, M., Mellish, C. (2017). Cultural resilience: The production of rural community heritage, digital archives and the role of volunteers. *Journal of Rural Studies*, 54, 459–468.
4. Bertacchini, E., Segre, G. (2016). Introduction: Culture, sustainable development and social quality: A paradigm shift in the economic analysis of culture production and heritage conservation. *City, Culture and Society*, 7, 69–70.
5. Brancati, D. (2018). *Social Scientific Research*, London: Sage.
6. Cernea, M.M. (1991). Knowledge from Social Sciences for Development Policies and Projects. In: Cernea, M. Michael (ed.), *Putting People First. Sociological Variables in Rural Development*, Second edition, A World Bank Publication: Oxford University Press, 1–41, available at <http://documents.worldbank.org/>, accessed May 10th, 2019.
7. Cernea, M.M. (2001). *Cultural heritage and development: a framework for action in the Middle East and North Africa*. Washington DC: World Bank, 2001, available at <http://documents.worldbank.org/>, accessed June 1st, 2019.
8. Cobianu-Băcanu, M. (2001). *Mihail M. Cernea. Un inovator în sociologie și în dezvoltarea internațională* [Mihail M. Cernea. An innovator in sociology and international development]. București: Editura Economică.
9. Herseni, T. (1977). *Forme străvechi de cultură populară românească: studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului* [Ancient forms of Romanian popular culture: a paleoethnographic study of the lad groups in the Olt Country]. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
10. Hsieh, H.F., Shannon, S.E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, Vol. 15, No. 9, November 2005, available at https://www.researchgate.net/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis, accessed May 15th, 2019.
11. Ionică, I.I. (1996). *Dealul Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului* [Mohului Hill. The agrarian ceremony of the crown in the Olt Country]. București: Editura Minerva.
12. Jeanotte, M.S. (2016). Story-telling about place: Engaging citizens in cultural mapping. *City, Culture and Society*, 7, 35–41.
13. Katiliute, E., Daunoriene, A. (2015). Dissemination of Sustainable Development on Universities Websites. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 191, 865–871, DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.04.337.
14. Loulanski, T. (2006). Cultural Heritage in Socio-Economic Development: Local and Global Perspectives. *Environments Journal Volume*, 34(2), 51–69, available at https://www.researchgate.net/publication/268061718_Cultural_Heritage_in_Socio-Economic_Development_Local_and_Global_Perspectives, accessed June 8th, 2019.

15. Lune, H., Berg, B.L. (2017). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, 9th edition, Harlow: Pearson Education Limited.
16. Lysgård, H.L. (2016). The 'actually existing' cultural policy and culture-led strategies of rural places and small towns. *Journal of Rural Studies*, 44, 1–11.
17. Markusen, A., Johnson, A. (2006). *Artists' Centers: Evolution and Impact on Careers, Neighborhoods and Economies*. February, Minneapolis, MN: Project on Regional and Industrial Economics, Humphrey School of Public Affairs, University of Minnesota, available at http://archive.hhh.umn.edu/centers/prie/pdf/artists_centers.pdf, accessed June 8th, 2019.
18. Marques, L., Borba, C. (2017). Co-creating the city: Digital technology and creative tourism. *Tourism Management Perspectives*, 24, 86–93.
19. Piñeiro-Naval, V., Serra, P. (2019). How Do Destinations Frame Cultural Heritage? Content Analysis of Portugal's Municipal Websites. *Sustainability* 11, 947, DOI: 10.3390/su11040947.
20. Rădulescu, C., Hudea (Caraman), O.S., Papuc, R.M. (2018). Analysis of websites belonging to public universities from the perspective of the Democratic Governance exigencies. A marketing research approach. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, No. 54 E, 90–106, DOI: 10.24193/tras.54E.6.
21. Roșculeț, G. (2002). *ara Oltului. Orientări de valoare dominante* [Olt Country. Dominant value orientations]. Făgăraș: Editura Fundației „Școala Sociologică de la București”.
22. Roșculeț, G. (2006). *Țara Făgărașului. Istorie. Etnografie. Antropologie* [Fagaras Country. History, Ethnography, Anthropology], Brașov: Editura Universității Transilvania din Brașov.
23. Shipley, R., Snyder, M. (2013). The role of heritage conservation districts in achieving community economic development goals. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 19, No. 3, 304–321.
24. Sorea, D., Csesznek, C. (2020). The Groups of Caroling Lads from Făgăraș Land (Romania) as Niche Tourism Resource. *Sustainability* 12, 4577, <https://doi.org/10.3390/su12114577>.
25. Stahl, H.H. (1972). *Satul Drăguș după 40 de ani* [Dragus village after 40 years]. *Viitorul Social*, 2, 507–512.
26. Șandru, C. (2009). *Studii și confesiuni despre Drăgușul contemporan* [Studies and confessions about contemporary Dragus]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
27. Șandru, C. (2013). Role of Ethnic Economy in Local Development. A Case Study: German Economic Society Brasov. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, vol.6 (55) no. 2, 185–192.
28. Șandru, C., Scărneci, F. (2014). *Italia-Romania. L'esperienza della migrazione completa* [Italia-Romania. The complete experience of migration]. Calimera: Edizioni Kurumuny.
29. Tsang, K.K.M., Siu, K.W.M. (2016). The 3Cs model of sustainable cultural and creative cluster: The case of Hong Kong. *City, Culture and Society* 7, 209–219.
30. UNESCO, *What is Intangible Cultural Heritage?* available at <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>, accessed: July 30th 2019.
31. UNESCO (2015). *Culture for Sustainable Development*, available at <https://en.unesco.org/themes/culture-sustainable-development>, accessed April 22th 2019.
32. UNESCO (2018). *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris, available at https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts_2018_version-EN.pdf, accessed April 5th 2019.
33. Vivid Heritage. Available at <http://www.repf.ro/programok.php?id=11>, accessed September 8th 2019.
34. Weber, R.P. (1990). *Basic Content Analysis*. Second Edition. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
35. World Tourism Organization – WTO (2012). *Tourism and Intangible Cultural Heritage*, UNWTO, Madrid, available at <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284414796>, accessed April 6th 2019.
36. Wu, G. (2018). Official websites as a tourism marketing medium: A contrastive analysis from the perspective of appraisal theory. *Journal of Destination Marketing & Management* 10, 164–171.
37. Yousaf, S., Xiucheng, F. (2018). Halal culinary and tourism marketing strategies on government websites: A preliminary analysis. *Tourism Management*, 68, 423–443.

DISCUȚII INFORMALE DESPRE SITUAȚII MORALE.
O ANALIZĂ A DISCURSURILOR ONLINE DESPRE EUTANASIE
ȘI SINUCIDERE ASISTATĂ

DIANA-ANDREEA MOGA*

ABSTRACT

INFORMAL DISCUSSIONS ABOUT MORAL SITUATIONS.
AN ANALYSIS OF ONLINE DISCOURSES ON EUTHANASIA AND ASSISTED SUICIDE

Euthanasia and assisted suicide are two topics of major interest that are on the current list of the most debated controversies of contemporary societies. Individuals' beliefs about this subject are socially constructed and differ from case to case, from one constructed social reality to another, depending on the norms and values that individuals have internalized, but intersecting in what Peter L. Berger and Thomas Luckmann (1966) call the supreme reality, namely everyday life, the "here and now" without which the world could not unfold. To understand the antithetical attitudes of individuals, Wright C. Mills (1940) comes up with the concept of *vocabularies of motive* that simplifies the understanding of different past, present or future behaviors regarding certain delimited social situations. This study proposes an analysis of the online perspectives of individuals on euthanasia and assisted suicide, focusing on how the vocabularies of motive of the two antagonistic worlds are outlined. Thus, the highlighted arguments are based on religion (theological arguments), the dignity of the patient, the advantages and disadvantages of legalizing euthanasia, the medical system between performance and deception.

Keywords: euthanasia, assisted suicide, social construction of reality, vocabularies of motive.

INTRODUCERE

Orice societate, definită ca „modul organizat de existență în sfera fenomenelor vieții” a unor indivizi ce interacționează în baza unor scopuri și aspirații comune

* Master student at the Advanced Sociological Research, Faculty of Sociology and Social Work at the University of Bucharest, e-mail: diana.moga@s.unibuc.ro, dianamoga98@gmail.com.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXII, nr. 1–2, p. 19–38, București, 2021



Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

(Vlăsceanu, Zamfir, 1998, p. 548), are propria sa cutie a Pandorei în ceea ce privește subiectele de interes pentru actorii sociali ce o alcătuiesc. Deși individul își construiește propria sa realitate socială pe baza experiențelor personale raportate la diferite evenimente și fenomene sociale, el nu este scutit de celelalte realități subiective ale indivizilor. Lumile sociale construite se intersectează constant: unele coincid între ele, altele sunt vizibil antitetice. Când acestea acționează la scară largă pe o perioadă mai îndelungată, precum doi magneți ce au aceeași polaritate, apar controversele pe anumite tematici sau subiecte de interes public.

O astfel de controversă ce este dezbătută și astăzi în numeroase societăți, cu preponderență în cele europene, precum Spania, Portugalia sau Franța, face referire la sinuciderea asistată sau la eutanasiere. Cei doi termeni, de numeroase ori folosiți interșanjabil, în special la nivelul cunoașterii comune, reprezintă două concepte diferite care acționează la nivel medical, juridic și chiar religios. Conform lui John Wyatt (2010), eutanasierea se referă la „uciderea medicală intenționată a unei persoane a cărei viață se crede că nu mai merită trăită” (Wyatt, 2010, p. 5). Pe când sinuciderea asistată medicală reprezintă „asistarea deliberată a unui doctor la sinuciderea unui pacient (...) dintr-o singură încercare” (Wyatt, 2010, p. 5), acesta explicându-i bolnavului prin prisma cunoștințelor sale specializate ce anume urmează să se întâmple și în ce mod să acționeze, neimplicându-se activ în actul final propriu-zis. Această distincție este menționată și de Begoña Román în articolul său, aducând în discuție și faptul că există cinci noțiuni diferite despre care trebuie să se țină cont: eutanasiere, sinuciderea asistată, respingerea de către pacient a unui tratament, retragerea cadrelor medicale sau a unui tratament și sedarea finală (Lorda et al, 2008 apud Román, 2011, p. 81).

Spre exemplu, în Marea Britanie, dezbaterile legate de această controversă datează de prin anii 1990, când s-a pus problema schimbării legislației pentru a permite „uciderea din milă” a persoanelor cu cancer în fază terminală (Wyatt, 2010, p. 3–4). În acest context, legislația nu a fost modificată, însă s-a pus mai mare accent pe îngrijirea paliativă a bolnavilor în fază terminală (Wyatt, 2010, p. 3–4). Cincisprezece ani mai târziu, discuțiile au fost reluate odată cu implicarea tot mai activă a pacientului în luarea deciziilor cu privire la viața lui. De aici, pornește întrebarea: „Dacă poate decide cum să trăiască, de ce nu poate să decidă și cum să moară?” (Wyatt, 2010). Articolul lui J. Wyatt este scris într-o perspectivă mai mult religioasă și etică, oferind, printre altele, argumente ce țin de creația omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, despre încălcarea de către medici a jurământului lui Hipocrate, simțindu-se notele contradictorii cu privire la subiect.

În prezent, anumite țări permit legal eutanasierea persoanelor – printre care Elveția, Belgia, Olanda, Luxemburg, Canada și câteva state din America (Ionescu-Heroiu, 2019). De asemenea, în timp ce alte țări resping total această idee și chiar o pedepsesc conform legilor în vigoare, alte state sunt în deplin demers spre oferirea acestei libertăți persoanelor în necesitate. Astfel, fiind o controversă actuală în continuă dezbateră în numeroase societăți, mi se pare relevantă abordarea ei dintr-o

perspectivă sociologică pentru a înțelege care sunt mecanismele ce stau la baza discursurilor pro și contra, care sunt temeiurile pe care se sprijină multiplele perspective construite social ce etalează convingerile indivizilor.

CONCEPTUALIZARE SOCIOLOGICĂ

O conceptualizare sociologică potrivită ne poate ajuta să înțelegem mult mai ușor situația ce urmează a fi studiată, creând „rama” sociologică perfectă pentru încadrarea obiectului de studiu. Pentru controversa creată în jurul sinuciderii asistate și a eutanasiei, două mari concepte sociologice mi se par relevante și utile în facilitarea modalității de comprehensiune a perspectivelor indivizilor.

Peter L. Berger și Thomas Luckmann propun în 1966 teoria construcției sociale a realității, evidențiind acest proces fundamental. În cartea lor, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, cei doi autori plasează următoarea idee în poziție centrală: „sociologia cunoașterii are ca obiect analiza construirii sociale a realității” (Berger, Luckmann, 2008, p. 12), astfel încât este dedusă ideea conform căreia realitatea se construiește social, sociologia cunoașterii fiind răspunzătoare de studiul proceselor ce stau la baza acestui fenomen. Așadar, înțelegem că lumea este alcătuită din mai multe realități, iar cea care ocupă prin excelență o poziție privilegiată de realitate supremă este cea a vieții cotidiene. Ne este imposibil să o ignorăm, este ordonată și ne plasează „aici și acum” (Berger, Luckmann, 2008, pp. 38–39). Interacțiunile sociale ce stau la baza acestei realități de zi cu zi sunt firești și reale, chiar dacă „aici și acum” poate însemna cu totul altceva pentru doi indivizi diferiți sau pentru două societăți distincte.

În lucrarea lor, cei doi autori doresc să evidențieze faptul că oamenii creează o realitate intersubiectivă, ce doar le apare ca fiind obiectivă, general acceptată prin intermediul informațiilor pe care și le-au internalizat de-a lungul timpului, proces facilitat de influența instituțiilor asupra lor în decursul socializării primare și secundare (Berger, Luckmann, 2008). Astfel, adevărurile obiective ale lumii sociale se contopesc datorită instituționalizării ce conferă modalități prestabilite de a înțelege și de a acționa în societate prin intermediul limbajului și al rolurilor simbolice. În același timp, realitatea subiectivă, „adică cea a realității așa cum este ea percepută, captată în conștiința individuală, și nu a realității așa cum este ea definită instituțional [cu referire la realitatea obiectivă]” (Berger, Luckmann, 2008, p. 199) face trimitere la identitate și necesitatea conservării acesteia, individul simțind intrinsec atât nevoia de confirmare implicită a identității sale, cât și de confirmare emoțională, oferită de contactul cu ceilalți actori sociali semnificativi (Berger, Luckmann, 2008, pp. 201–203).

După cum este amintit în lucrarea citată, între acești actori sociali pot apărea dezacorduri în ceea ce privește anumite situații în care sunt plasați, astfel încât, de multe ori, unii dintre aceștia ajung să își modifice propria realitate ori relațiile care

sunt implicate în conservarea acesteia (Berger, Luckmann, 2008, p. 203). Astfel, după cum afirmă și cei doi autori, „simetria dintre realitatea obiectivă și cea subiectivă nu poate fi completă. Aceste două realități corespund una celeilalte, dar nu sunt cu totul similare” (Berger, Luckmann, 2008, p. 183). În concluzie, societatea este creată de oameni prin interacțiunile pe care le întreprind în realitatea cotidiană, obișnuită. Aceste interacțiuni sunt influențate de procesul de instituționalizare conferit de mijlocitorii celor două tipuri de socializare, fiind structurate prin rolurile înrădăcinate, asumate și etalate în realitatea socială în care se configurează.

Controversa privind eutanasia poate fi interpretată din perspectiva teoriei prezentate anterior. Cum fiecare individ își construiește, interacțional, propria sa lume parțial împărtășită cu ceilalți, în conformitate cu propriile experiențe, subiectul sinuciderii asistate capătă valențe diferite de la individ la individ. Astfel, se desprind două mari lumi antitetice – pro și contra – care sunt însușite de actorii sociali dintr-o societate și susținute în fața opiniei publice prin argumente subiective care contextualizează orientarea lor atitudinală în fața acestei controverse. Astfel de argumente identificate în mediul online vor fi exemplificate mai târziu în cadrul acestei cercetări pentru a ilustra ideea anterior menționată.

Pentru ca lumile sociale diferit construite ale persoanelor pe care le voi analiza mai târziu să fie pe deplin înțelese, voi apela la ceea ce Wright C. Mills (1940) numește vocabularii de motive (*vocabularies of motive*). Aceste motive pot fi considerate drept parte a unor vocabularii tipice, cu funcții ce pot fi constatate în situații sociale delimitate. Motivele, în accepțiunea lui Mills, sunt imputate sau declarate ca răspunsuri la întrebări, ele sunt cuvinte. Motivele și acțiunile nu pornesc dintr-un sine intim, interior, al individului, ci ele provin din situațiile sociale în care sunt plasați indivizii, justificând anumite conduite trecute, prezente sau viitoare (Mills, 1940, p. 904–908). Astfel, găsesc utilizarea acestui concept necesară pentru a identifica motivațiile invocate în discursurile publice din mediul online ale oamenilor cu privire la sinuciderea asistată și la eutanasiu.

Definind aceste două mari teorii, am creat cadrul sociologic pentru analiza discursurilor tematice care urmează a fi prezentată în secțiunile viitoare. Ele două vor permite înțelegerea motivelor identificate în propriile realități construite pe care indivizii le invocă și le prezintă în realitatea cotidiană.

STADIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII

Controversa abordată prin intermediul studiului de față poate fi privită prin diverse lentile, primind astfel diferite înțelegeri, justificări și perspective asupra ei. Dintr-o perspectivă sociologică, modalitățile de relaționare cu persoanele pe moarte reflectă valorile și credințele dominante ale societății cu privire la ceea ce semnifică viața și moartea. Sociologii percep anumite probleme precum „ritualurile

folosite, eforturile depuse spre a grăbi sau a amâna momentul morții, spre a alina durerea fizică și suferințele emoționale ale supraviețuitorilor sau ale muribunzilor, autoritatea celor care au expertiza necesară în a vindeca sau îngriji persoanele pe moarte, ca fiind construite social”, aceste proceduri fiind necesarmente compatibile cu standardele morale general acceptate ca normative în societate (Howarth, Jefferys, 1996, p. 377).

Autorii acestui articol propun câteva presupoziiții de la care este posibil ca acest subiect să fi devenit de interes major, aceștia precizând câteva dintre motivele presupuse care au stat la baza acestei popularizări. Una dintre aceste presupoziiții se referă la faptul că un număr tot mai mare de vârstnici sau de indivizi cu probleme grave de sănătate supraviețuiesc în mijlocul colectivității. Altfel spus, structura de vârstă a populației s-a schimbat din cauza creșterii economice, a schimbărilor stilurilor de viață și a comportamentelor reproductive, dar și datorită progreselor tehnologice din științele biomedicale, ce au jucat un rol major în prelungirea vieții (Howarth, Jefferys, 1996, pp. 377–378). De asemenea, „legalizarea eutanasiei este considerată ca fiind rezultatul a trei schimbări din cadrul societății: individualizarea, diminuarea tabuurilor cu privire la moarte și schimbarea echilibrului de putere în medicină” (Weyers, 2006, p. 802).

Glennys Howarth și Margot Jefferys (1996, p. 391) prezintă în cadrul articolului lor conceptul de agentivitate dintr-o perspectivă sociologică, referindu-se la dreptul instituțiilor sociale de a stabili și de a controla normele din orice domeniu al vieții umane prin intermediul autorității legale de care acestea beneficiază. Astfel, în dezbaterea despre eutanasiie este evidențiată problema distribuirii puterii între agenții reali și cei potențiali care ar avea dreptul de a controla deciziile de grăbire a morții indivizilor. Cei reali sunt cei care dețin un rol major în gestionarea morții, pe când cei potențiali sunt văzuți drept simpli interpreți ai standardelor morale ale societății, precum mass media care, prin influența sa, poate schimba sau consolida valorile tradiționale (Howarth, Jefferys, 1996, pp. 382–383).

Spre exemplu, agenții principali ce au dreptul de a lua o decizie finală în ceea ce privește moartea unui individ sunt cadrele medicale, însă acestea trebuie să țină cont atât de convingerile individuale și ale echipelor medicale de îngrijire despre lege, cât și de dorințele rudelor și chiar ale persoanei pe moarte (Howarth, Jefferys, 1996, pp. 381–382). De asemenea, articolul citat mai sus aduce în discuție corelația dintre dependență și eutanasiie. Astfel, indivizii își doresc să moară mai repede cu atât mai mult cu cât simt că își pierd autonomia în viața de zi cu zi (Howarth, Jefferys, 1996, p.383).

Dacă într-adevăr această dorință este una voluntară sau involuntară reprezintă o problemă de etică ce a fost dezbătută în numeroase articole științifice. Spre exemplu, Neil Campbell (1999) aduce în discuție faptul că decizia de a muri a unui pacient este generată de durerea sa fizică, deci practic nu este o dorință liberă, voluntară. În consecință, medicii nu ar trebui să acționeze în aceste cazuri,

deoarece o astfel de doleanță poate fi contrară dorințelor autentice ale pacientului, deci ar putea fi vorba despre o eutanasiie involuntară (Campbell, 1999, p. 242). Astfel, etichetată drept „involuntară”, eutanasiia capătă o valență negativă, imorală, concluzia articolului citat fiind că aceasta nu ar trebui permisă deoarece ar putea fi contrară dorințelor indivizilor. Acest tip este exclus oarecum automat din dezbateri, conducând la ideea de imoralitate fără de cusur, concluzia articolului fiind că eutanasiia nu ar trebui permisă deoarece aceasta ar putea fi contrară dorințelor indivizilor. N. Campbell (1999, pp. 242–243) face o comparație a acestei situații cu cea a prizonierului torturat pentru a dezvălui anumite informații: nu-și dorește să facă acest lucru, însă dacă dezvăluie informațiile cerute, tortura se va opri. Astfel, propunerea finală a lui Campbell este ca eticienii să se apropie mai mult de distincția dintre voluntar și involuntar și să identifice care sunt adevăratele condiții în care astfel de decizii finale pot fi rezonabile (Campbell, 1999, p. 244).

Pe lângă clasificarea anterior menționată, eutanasiia este subdivizată și în activă și pasivă. După ce am definit într-o oarecare măsură ce înseamnă voluntar și involuntar, explicarea mai detaliată a celorlalte două subdiviziuni devine necesară pentru înțelegerea tuturor termenilor. Eutanasiia activă voluntară se referă la persoana care decide liber să moară și își ia toate măsurile necesare pentru a-și îndeplini această dorință, începând cu actele de furnizare și administrare a medicamentului letal până la acțiunea în sine, săvârșită cu ajutorul unei autorități în domeniul medical (Louis-Jacques van Bogaert, 2011, p. 65). Cea pasivă face referire la cererea complet voluntară a unei persoane de a muri, care moarte însă ar consta din reținerea sau retragerea procedurilor care mențin un individ în viață, deci prin omisiune (Brock, 1999 apud Louis-Jacques van Bogaert, 2011, p. 71).

Îndepărtându-mă puțin de la diferențierea terminologică pe care am considerat-o destul de necesară pentru diminuarea ambiguității pe care o creează și astăzi, doresc să aduc în discuție și alte abordări ale controversii curente în studii ce au dezvoltat o metodologie propriu-zisă, studii care nu sunt pur teoretice, calitative, precum cele amintite până acum. După ce am menționat înclinațiile sociologilor cu privire la acest subiect, trebuie să luăm în calcul și implicațiile religioase, legale și medicale ale acesteia. Tendințele pro-eutanasiie sunt în mod cert contrare principiilor religioase adânc înrădăcinate în țesătura socială, oamenii fiind considerați, după cum afirmă Jenifer Hamil-Luker și Christian Smith (1998, p. 375), drept creații realizate după imaginea lui Dumnezeu, invocându-se sacralitatea în definiția puternică a valorii vieții umane. Astfel, „Dumnezeu este cel care dă viața, tot El este cel care o poate lua” (Louis-Jacques van Bogaert, 2011, p. 66).

În articolul scris de Jenifer Hamil-Luker și Christian Smith (1998) este prezentat un studiu care utilizează datele provenite din *The General Social Surveys*, condus de către *National Opinion Research Center* (SUA) în 1996, care pornește de la întrebarea: „Când o persoană are o boală ce nu poate fi vindecată, credeți că ar trebui să li se permită prin lege medicilor să pună capăt vieții acesteia prin diferite metode nedureroase, dacă persoana în cauză și familia sa își doresc acest

lucru?” (p. 380). Răspunsurile la această întrebare au constituit variabila dependentă a studiului, urmând să fie prelucrate prin intermediul unor modele de regresie logistică. Important de menționat este faptul că au fost folosite anumite variabile pentru a măsura religiozitatea celor 1 231 de persoane ce au participat la acest studiu, printre care aspecte ce țin de credințele despre Biblie, apartenența la o religie, prezența la biserică etc.

Rezultatele finale au arătat astfel: aproape 90 % dintre respondenții care s-au declarat în cadrul acestui studiu ca fiind non-religioși au fost de acord să li se permită pacienților incurabili să moară dacă asta își doresc. Protestanții liberali, catolicii și protestanții din linia principală (denumire utilizată în Statele Unite ale Americii, cu referire la cea mai veche categorie de protestanți) au aprobat această idee în următoarele procente: 79,1 %, 73,3 %, respectiv 71,3 %. Protestanții evangheliци au avut o rată mai mare de dezaprobare (42,4 % dintre aceștia fiind de acord cu moartea pacienților). Au existat diferențe și între tipurile de afiliere confesională: 84,7 % – afiliați cu confesiunile liberale, 71,2 % – afiliați cu confesiunile moderate și 55,5 % – afiliați cu confesiunile fundamentaliste (Hamil-Luker, Smith, 1998, p. 382).

Un studiu mai recent este prezentat în articolul scris de Ellen Verbakel și de Eva Jaspers (2010). Abordarea metodologică este asemănătoare cu cea a articolului anterior. Analizele au fost realizate pe datele a 33 de țări preluate din *European Values Study 1999 / 2000* și din *World Values Survey 2000* și au fost centrate pe explicațiile oferite de către indivizii din aceste țări cu privire la aprobarea eutanasiei. Ipoteza cercetării a fost confirmată, astfel încât este evidențiat faptul că oamenii religioși și cei care trăiesc într-un context religios sunt puternic împotriva eutanasiei (Verbakel, Jaspers, 2010, p. 109).

De asemenea, conform aceluiași studiu, protestanții și cei care trăiesc în țări protestante au atitudini mai favorabile în ceea ce privește eutanasia, față de catolici. Alte rezultate interesante țin de gradul de educație și de prețuirea autonomiei – cu cât acestea sunt mai înalte, cu atât este mai favorabilă atitudinea cu privire la eutanasiе (Verbakel, Jaspers, 2010, p. 109). În secțiunea următoare vor fi prezentate și câteva discursuri înclinate spre religiozitate ce îi plasează pe indivizii selectați pentru această cercetare în „tabăra” ce se opune eutanasiei și sinuciderii asistate.

Aducând mai devreme în discuție autonomia personală cu privire la subiectul cercetării actuale, sunt necesare câteva lămuriri în ceea ce privește acest aspect atât de important, deoarece se consideră că eutanasia și chiar și sinuciderea asistată apar ca „ultimă cerere postmodernă de demnitate personală într-o eră a morții mediată tehnologic” (Moreno, 1995, p. 24). În studiile de specialitate întâlnim deseori asocierea dintre autonomie și demnitatea individului. Astfel, este privilegiată ideea conform căreia pacientul moare fără demnitate atunci când eutanasia pe care a solicitat-o nu a fost acceptată. Mai exact, în opinia lui Dominique A. Lossignol și a Cristinei Dumitrescu (2011), dacă o cerere de eutanasiе care respectă cadrul legal este refuzată din diferite principii morale sau filosofice care se opun dorinței

pacientului, atunci putem discuta despre nrecunoașterea demnității, despre un act care nu implică nici respectul și nici umanitatea atât de necesare în astfel de condiții (p. 120).

În medicină, spun autorii anterior menționați, respectul pentru pacient trebuie să depășească independența acestuia, scutindu-l de rușinea, umilința și sentimentul de a fi folosit precum un obiect, nicidecum ca o ființă normală cu drepturi depline asupra propriei vieți (Lossignol, Dumitrescu, 2011, p. 122). Drept concluzie, eutanasia nu ar trebui evaluată în termeni antitetici de bine-rău sau moral-imoral, ci plasată într-un context corect atât la nivel micro, pentru pacient, cât și la nivel macro, pentru întreaga societate (Lossignol, Dumitrescu, 2011, p. 125).

După cum se poate observa, eutanasia și sinuciderea asistată creează numeroase probleme în discursurile societăților contemporane, fiind invocate anumite rațiuni din sfere sociale diferite atât pentru a le aproba, cât și pentru a le blama. Cu siguranță că această polemică nu va dispărea prea curând de pe lista problemelor moderne, dat fiind și numărul foarte mic de state care au acceptat legal aceste proceduri în activitatea lor medicală. Lumile sociale ale indivizilor vor continua să se intercaleze în această dezbatere antinomică, argumentele invocate sintetizând principiile lor social construite cu privire la semnificația morții, dar și a valorii vieții. Nu ne putem raporta la eutanasiu fără să punem în echilibru cele două perspective.

Secțiunile următoare prezintă metoda de selecție a datelor și analiza unor discursuri „imorale” cu privire la situații morale, de unde și titlul studiului curent. Mai precis, am analizat argumentele unor persoane aduse în favoarea sau în defavoarea eutanasiei și a sinuciderii asistate, în funcție de valorile și normele după care se ghidează în realitatea lor construită. Argumentele au fost clasificate în funcție de motivele centrale identificate, pe baza conceptului de vocabularii de motive, considerând relevant să observăm care sunt perspectivele unor indivizi – utilizatori de internet de limbă română, anonimi, conform regulilor de înscriere pe platforma aleasă pentru analiză – de-a lungul timpului, asupra subiectului prezentat.

METODOLOGIE ȘI SELECȚIA DATELOR

Pentru ca cercetarea de față să fie cât mai concretă și relevant exemplificată, am ales ca metodă de cercetare analiza de conținut calitativă, ce reprezintă un „studiu în profunzime” (Rughiniș, 2007, p. 27) asupra unui număr redus de cazuri. Analiza de conținut reprezintă „un set de tehnici de cercetare cantitativ-calitativă a comunicării verbale și nonverbale, în scopul identificării și descrierii obiective și sistematice a conținutului manifest și / sau latent, pentru a trage concluzii privind individul și societatea sau comunicarea însăși, ca proces de interacțiune socială”, având drept scop crearea de inferențe (Chelcea, 2001, pp. 218–220). Mai exact, cu ajutorul unei grile de analiză special concepută pentru acest studiu, am analizat comentariile despre eutanasiu și sinucidere asistată regăsite la întrebările tematice

postate pe site-ul „Toți pentru unu”¹ în ultimii nouă ani, unitatea de înregistrare fiind comentariul. Grila de analiză s-a axat pe natura argumentelor identificate în comentariile indivizilor care au răspuns la întrebările despre eutanasiu și sinucidere asistată. Astfel, am căutat să identific, în principal, motivele pro, motivele contra eutanasiei / sinuciderii asistate și, în final, alte tipuri de motive mai rar precizate.

Desigur, anumite motive au stat la baza alegerii acestui site în detrimentul altora. Fiind o platformă cu acces liber și foarte populară acum câțiva ani, a ajuns să formeze o comunitate destul de mare de indivizi, probabil din toate sferele sociale, ce au putut să își construiască benevol o anumită identitate, folosindu-se de anumite nume și avataruri pentru a se expune online sub un oarecare anonim. Având, astfel, acces la un număr destul de mare de persoane interesate să afle lucruri și să răspundă la anumite întrebări, am contat pe faptul că voi avea acces la niște păreri personale bine creionate cu privire la controversa referitoare la eutanasiu. Prin urmare, în căutarea întrebărilor de pe acest site am folosit cuvinte cheie precum „eutanasiu” și „sinucidere asistată”. Am filtrat întrebările după relevanța pe care o au pentru tema mea de cercetare.

Astfel, am ales 12 întrebări puse pe forum pe acest subiect, din perioada 2011–2020 de la care am „colectat”, conform grilei de analiză amintite anterior, comentariile relevante. Am optat pentru această perioadă semnificativ mare de timp pentru a mă asigura că obțin o gamă largă de opinii ce îmi vor fi utile în conturarea vocabulariilor de motive, dorind să epuizez puținele întrebări disponibile despre acest subiect pe platforma „Toți pentru unu”. Faptul că studiul s-a axat pe analiza unor comentarii colectate din nouă ani diferiți nu face decât să sporească gradul de validitate și de relevanță a rezultatelor obținute, evidențiind un oarecare echilibru între perspectivele antitetice ale indivizilor de la un reper temporal analizat la altul. În urma unei selecții atente a acestora, am însumat 96 de comentarii pro, contra, neutre sau necategorisite. Acestea au fost inserate ca atare, fără a modifica sau corecta frazele, cu excepția editării diacriticelor. Discuțiile irelevante care s-au abătut de la subiect nu au fost luate în considerare, însă este demn de menționat că acestea se refereau, în mare parte, la discuții în contradictoriu despre existența lui Dumnezeu, dar și la diferite probleme medicale precum depresia, cancerul etc. În percepția publică, cancerul este asociat cel mai frecvent cu eutanasiu sau cu sinuciderea asistată medical, deoarece acesta reprezintă o problemă medicală mult mai comună în comparație cu altele – cu scleroza laterală amiotrofică, spre exemplu (Maessen *et al.*, 2010, p. 1192).

Obiectivul principal al acestei cercetări este de a identifica argumentele principale invocate de utilizatori de Internet de origine română, identificați prin avatar (anoni) pe platforma online „TPU” de-a lungul a nouă ani, în conformitate cu tema studiată. Mă interesează, de asemenea, încadrarea acestora într-o anumită tipologie de discursuri pentru a înțelege mai bine realitățile sociale

¹ Link-ul forum-ului „Toți pentru unu”: <https://www.tpu.ro/>

construite în care se plasează indivizii ale căror opinii le-am analizat în cadrul acestui studiu. În consecință, voi apela la ideea vocabularului de motive pentru a delimita percepțiile persoanelor cu privire la controversa studiată, deoarece, în definitiv, este interesant să urmărim care sunt valorile pe care și le-au înrădăcinat, dar și care sunt justificările pe care le aduc pentru a-și motiva atitudinea. Motivele invocate în dezbateri sunt astfel apreciate sau sancționate de către ceilalți participanți la discuție, detaliu ce evidențiază faptul că realitatea obiectivă nu este întotdeauna similară cu realitatea subiectivă. În continuare, următoarea secțiune este alcătuită din subcapitole ce reprezintă motivele generale identificate, impregnate cu diverse note pro sau contra, redată de argumentele concrete aduse de indivizi.

REZULTATE

1. „PRO, FĂRĂ ÎNDOIALĂ”

Din totalul de 96 de comentarii analizate, 50 sunt pro eutanasiere și sinucidere asistată, fiecare părere „îmbrăcând” diferite valențe ale atitudinii pozitive asupra subiectului. Sunt invocate motive precum dreptul fiecăruia de a decide asupra vieții sale, apărarea demnității și alte aspecte asemănătoare ce urmează a fi dezvoltate puțin mai târziu. Ceea ce este demn de menționat este faptul că în majoritatea cazurilor, acceptarea ideii de sinucidere asistată sau de eutanasiere însumează anumite condiții pe care, din perspectiva indivizilor analizați, pacienții trebuie să le îndeplinească pentru ca o astfel de procedură să fie pe deplin acceptată și, respectiv, legalizată.

1.1. DREPTURI DEPLINE ASUPRA PROPRIEI VIEȚI ȘI MORȚI

Zece dintre comentariile pro subliniază importanța fiecărui individ de a alege ce să facă cu propria sa viață, dar și cu propria sa moarte. El este liberul arbitru al destinului pe care și-l creează, iar prin deciziile și acțiunile pe care le săvârșește își creionează cursul vieții până în momentul decisiv în care pare că nu mai deține „cârma”. Astfel, problematica se centrează pe moarte, pe preluarea inițiativei finale de către orice persoană cu drepturi depline asupra propriei existențe. Mai exact, se consideră că oricine poate alege cum și când își dorește să moară, așa cum poate alege, de asemenea, cum să-și trăiască viața.

Această idee este surprinsă foarte bine în câteva dintre următoarele comentarii analizate, punându-se accentul pe importanța dreptului de a alege să mori dacă aceasta este dorința ta personală:

- „(...) eu sunt de acord. La urma urmei, omul are DREPTUL la viață și nu OBLIGAȚIA la viață” (kongeriket – 14 februarie 2011);
- „Pro, fără îndoială. Și nu neapărat numai la cei grav bolnavi, în general fiecare om ar trebui să aibă dreptul la moarte. Bine, depinde, cine e

perfect sănătos și vrea să moară e prea prost să trăiască, dar e problema lui. Dar măcar pentru grav bolnavi să fie legală. Nimeni nu are dreptul să judece pe altul doar pentru că nu se conformează principiilor lui” (Laura – 19 aprilie 2012);

- *„Mi se pare absurd să negi dreptul cuiva de a face asta (...)”* (Bacemi – 2 septembrie 2016);
- *„Sunt de acord cu eutanasia, decât să suferi fără ca să existe nici o speranță pentru recuperare, mai bine să decizi tu felul în care vrei să mori (la naștere nu poți tu să decizi, măcar la moarte să ai acest drept)”* (Pinocchio – 1 mai 2015).

De asemenea, importanța dreptului de a alege când să îți închei viața este evidențiată în câteva opinii ce se raportează la anumite considerente religioase cu privire la biserică și preoții săi care duc mai departe învățămintele lui Dumnezeu, deci care refuză prin definiție ideea sinuciderii. Astfel, *„(...) unii oameni nu se pot pot sinucide, pentru că mai sunt popi care spun că ei nu au dreptul să își ia viața, când de fapt este dreptul fiecărui om să se sinucidă”* (MortemAeternum – 8 februarie 2012), *„Da. uneori este mult mai bine să tai o suferința de la rădăcina. și chiar dacă Dumnezeu ne-a dat viață. Tot el ne-a dat și liberul arbitru, iar noi putem să hotărăm dacă să continuăm sau nu”* (Garnet – 8 februarie 2012) sau *„biserica ne controlează viața, moartea și felul cum dorim să murim, alegere personală care ține doar de noi, nu are nimeni dreptul să se bage”* (Coquinna – 7 mai 2017) sunt trei dintre argumentele care blamează religia și pe cei care, inspirați de învățăturile religioase, se opun liberului arbitru asupra vieții și morții.

1.2. DEMNITATEA PACIENTULUI

Adesea, în cadrul acestor discursuri, am identificat motive care conduc către ideea apărării demnității și autonomiei pacientului care-și dorește să moară prin intermediul eutanasiei sau sinuciderii asistate. Astfel, această orientare a discursurilor indivizilor se leagă de ceea ce am discutat mai sus, însă am considerat necesar delimitarea lor datorită utilizării frecvente a termenului de pacient în argumentele invocate de utilizatorii platformei TPU, cu referire la pacienții ce suferă de anumite boli, și nu cu referire generală la orice persoană. Comentarii ilustrative pentru aceste idei sunt:

- *„Cu siguranță, pro. Mi se pare un fariseism dus la extreme să împuști, fără nici o problemă, un animal rănit „ca să nu se mai chinuie”, dar să lași un om să-și piardă și ultima urmă de demnitate în fața unor dureri insuportabile”* (ardnaxur1961 – 19 aprilie 2012);
- *„Sunt de acord cu ea. Fiecare are dreptul să moară cu demnitate”* (IzvorulDeIntelepciune – 1 mai 2015).

Cele două exemple alese anterior evidențiază importanța prețuirii demnității pacienților bolnavi ce-și doresc să moară, fiind accentuată ideea lui Jonathan Moreno (1995, p. 24) pe care am menționat-o anterior, conform căreia eutanasia și sinuciderea asistată sunt cerințe postmoderne cu privire la demnitatea indivizilor într-o eră impregnată de imaginea unei morți „mediate tehnologic”.

1.3. TERMENII ȘI CONDIȚIILE EUTANASIEI/SINUCIDERII ASISTATE INVOCATE ÎN DISCURSURILE ONLINE

În numeroase dintre realitățile sociale construite ale persoanelor cărora le-am analizat discursurile publice pro eutanasia și sinucidere asistată de pe platforma „TPU” sunt invocate condiții pe care orice pacient ar trebui să le îndeplinească pentru ca o astfel de cerere să fie aprobată, unii dintre ei susținând că doar „în cazuri extreme” trebuie să se întâmple acest lucru. Altfel spus, ei sunt de acord cu acest fel de proceduri doar dacă sunt executate înainte niște controale, sunt semnate niște fișe prin care pacientul își dă acordul sau dacă acesta este într-o stare foarte, foarte gravă. Printre comentariile relevante pentru aceste judecăți se numără și:

- „Sunt de părere că bolnavul fără șanse de vindecare, cel care există într-o suferință inimaginabilă, poate să decidă ce va face cu viața lui” (iKronstadt – 19 aprilie 2012);
- „Sinuciderea asistată ar trebui permisă peste tot în lume pacienților în stadii terminale ale bolilor care se află în chinuri cumplite deoarece orice ai face boala lor nu este reversibilă iar restul vieții lor este un calvar insuportabil prin care nu ar trebui să treacă nimeni” (Georgica1234 – 27 decembrie 2020);
- „Sunt de acord cu injecțiile letale la cei ce sunt paralizați, pentru a le curma suferința și frustrările, pentru că de foarte multe ori, genul ăsta de oameni sunt foarte frustrați din cauza neajunsurilor. Omul poate lua viața unuia, dacă viața aceuia nu se mai poate desfășura în mod normal, că sigur aceea nu mai este viață” (GusWaters – 8 februarie 2012);
- „Există însă o soluție foarte simplă, îl întrebi înainte să moară, printr-o petiție (...)” (Trompyy – 2 septembrie 2016).

Cel mai complex ansamblu de condiții anterioare ce trebuie îndeplinite l-am identificat în următorul comentariu ce pare să ofere un răspuns gândit cu mult înainte să fi fost pusă întrebarea la care a participat:

- „Da, dar să fie în felul următor: Persoana care dorește lucrul acesta, să fie trecută prin niște teste, să se facă investigații cu privire la ea (asta să fie un filtru, înainte de sinucidere să se facă astea), iar acest „filtru” format dintr-o organizație de oameni, să încerce să caute o

soluție pentru problema persoanei respective (adică să găsească motivul pentru care vrea să moară și să facă în așa fel încât să nu mai dorească lucrul acesta, ajutând persoana respectivă, împiedicându-se). Va fi prezent și un test poligraf, să nu fie văzută organizația ca „Cei care îndeplinesc dorințe”, în felul acesta să primească ajutor doar cei ce au nevoie, nu cei care se prefac. Dacă s-ar face asta, cred că nu și-ar mai dori moarte nimeni” (Anonim – 2 septembrie 2016).

Sau mai simplu spus: *„Da, dar să existe un motiv serios. Depresia, suferințele din dragoste și alte chestii din astea care îi mai fac pe oameni să își ia viața că cică așa e cool nu sunt motive” (Bondarel99 – 17 august 2017).*

Astfel, acceptarea ideii, în primul rând, și apoi legalizarea acesteia depind foarte mult de anumite criterii pe care trebuie să le întrunească pacientul pentru putea fi eligibil pentru una dintre modalitățile de a-și încheia viața la cerere. Aceste criterii sau condiții, precum le-am numit anterior, diferă de la o perspectivă la alta, pentru unele persoane fiind suficientă doar existența unei boli incurabile, pentru altele fiind nevoie de controale și expertize medicale, finalizate cu semnarea pe propria răspundere a unor documente ce dovedesc cererea și, în special, voința pacientului.

1.4. „IMORALITATEA” ȘI CURMAREA SUFERINȚEI

Imoralitatea este și ea invocată de către utilizatorii site-ului (ale căror comentarii au fost analizate) în discursurile lor, referindu-se la această trăsătură atunci când un om este lăsat să sufere în loc să îi fie respectată rugămintea de a fi eutanasiat. Această referință este surprinsă în următoarele comentarii: *„Mi se pare mai degrabă un gest imoral să-l lași să aibă parte de o moarte lentă și-n agonie, cauzând suferința nu numai lui, dar și celor apropiați atunci când el îți cere o moarte rapidă iar ție îți stă în putere să i-o oferi. E un gest nobil. Un ultim rămas bun, un ultim cadou...” (Paulla – 19 aprilie 2012) și „E semn de cruzime din partea ta să-l lași să sufere și de egoism din partea familiei să nu-l lase să se odihnească în pace” (IMC90 – 19 aprilie 2012).* Imoralitatea, în acest context, este corelată cu suferința atât a pacientului, cât și cu cea a familiei și prietenilor săi.

Drept o concluzie a acestui pol al controverselor, țin să prezint și comentariile care susțin că legalizarea eutanasiei și a sinuciderii asistate *„este o necesitate”,* fără a fi nevoie de condiții ce trebuie neapărat îndeplinite, din punctul de vedere al unor persoane, după cum am văzut mai sus, pentru ca această schimbare pe plan medical și legal să fie adoptată. Astfel, *„în mod normal oamenii ar trebui să aibă acest drept oriunde” (Donsavas – 17 august 2020),* în alt comentariu evidențiindu-se caracterul tabu al subiectului.

2. „CATEGORIC CONTRA”

Comentariile de la polul opus al controversei, cele contra, sunt în număr de 38 și aduc argumente dintre cele mai diverse, menținând o notă ușor drastică și sceptică. În consecință, sunt invocate motive precum importanța religiei și a încrederii în existența și puterea lui Dumnezeu, neîncrederea în medici și în sistemul medical, probleme de etică medicală. De asemenea, își face simțită prezența preferința pentru sinuciderile clasice în detrimentul celor asistate medical, deoarece conferă sentimentul de deținere a unei autonomii complete asupra propriei vieți, însă apar deseori și probleme din cauza neînțelegerii conceptului. Aceste idei vor fi dezvoltate în cele ce urmează.

2.1. „DUMNEZEU DĂ VIAȚA ȘI NUMAI EL ARE DREPTUL SĂ O IA”

Considerentele religioase au fost cel mai des invocate în discursurile contra cu privire la eutanasiu și sinucidere asistată, făcând apel la puterea lui Dumnezeu de a da și de a lua viața, El având dreptul suprem asupra destinului fiecăruia. Astfel, pe baza acestui criteriu de delimitare a anumitor comentarii de altele, am realizat că în judecata colectivă a românilor primează religia, în defavoarea științei medicale (de unde neîncrederea în sistem, doctori și medicație ce se va observa în continuare) și a gândirii reflexive moderne.

Doar Dumnezeu are dreptul să ia viața unei persoane și tot el oferă suferință după cât poate duce fiecare, nici mai mult, nici mai puțin. Acestea sunt ideile principale ce reies din comentariile analizate, cineva afirmând faptul că „*Nimeni nu are dreptul să ia viața în afară de Dumnezeu. Indiferent de motiv, scuză, pretext*” (SkM – 19 aprilie 2012), deoarece „*viața este un dar de la Dumnezeu și nu ne dă mai mult decât putem duce. El nu vrea ca omul să-și ia viața. El dă o cale de ieșire celui care este în suferință*” (Raniia – 19 aprilie 2012). De asemenea, „*religia instigă la suferință, pentru că, prin ea ajungem la Dumnezeu, gen. Și mai ales, societatea nu e de acord cu așa ceva pentru că vrea sclavi (...), biserica ne controlează viața, moartea și felul cum dorim să murim, alegere personală care ține doar de noi, nu are nimeni dreptul să se bage*” (Coquinnna – 7 mai 2017).

Apar, de asemenea, tot felul de întrebări cu caracter religios instigatoare de emoții și, totodată, de discuții în contradictoriu între utilizatorii TPU: „*(...) de ce n-am lăsa lucrarea până la capăt? Singura motivație ar fi că ne-ar fi frică de suferința ceea ce ar duce în mod direct la lașitate. Iar întreb: Sunteți lași? Dacă nu, hai să lăsam lucrarea până la capăt*” (harcio – 19 aprilie 2021). Acele discuții, însă, am fost nevoite să le exclud deoarece se îndepărtau de la controversa eutanasiei și a sinuciderii asistate, îndreptându-se către punerea existenței lui Dumnezeu sub semnul întrebării.

În definitiv, în discursul contra în cazul controversei bazate pe motive religioase este reliefată sacralitatea vieții umane despre care amintesc J. Hamill-Luker și C. Smith în 1998. Această sacralitate nu trebuie interogată, ci doar prețuită și chiar venerată, conform credințelor religioase. Se consideră că omul este creația

lui Dumnezeu, creată după propria Sa înfățișare, astfel încât El „este cel care dă viața, tot El este cel care o poate lua” (Louis-Jacques van Bogaert, 2011, p. 66). Puterea acestei fraze se poate observa în mod direct din discursurile oamenilor pe care le-am analizat, conturându-se cert două lumi sociale distincte alcătuite din cei care cred în Dumnezeu și din cei care nu cred.

2.2. NEÎNCREDEREA ÎN SISTEMUL MEDICAL

Numeroase comentarii aduc în discuție neîncrederea oamenilor în medici, medicamentație și în sistemul medical ca întreg. Aceștia consideră că medicii au o influență negativă asupra conștiinței indivizilor, instigând la dorința de sinucidere a pacienților pentru „a scăpa de ei” și motivați de costurile mari aferente îngrijirii medicale. De asemenea, este adus în discuție și scepticismul cu privire la efectele secundare ale medicamentației și la scopul unei astfel de proceduri, considerând traficul de organe destul de plauzibil:

- „Și apar și alte întrebări, ca acel pacient care cere eutanasia asistată nu a fost cumva «influențat» de medic sau de aparținător? Se știe cât de mare este mafia cu transplant de organe. Cine decide dacă acel muribund a luat această decizie în deplină facultății mintale ori medicația a avut efect asupra deciziei luate?” (Robeși – 19 aprilie 2012);
- „Doctorii ar găsi oricând motiv să-și omoare pacienții din propriul lor capriciu. Oamenii ar trebui să-și poarte cu ei certificate de la biserică în care să se specifice clar că nu vor lucrul ăsta” (sabin89 – 19 aprilie 2012);
- „Mai degrabă cei care susțin eutanasia au înțeles să scape cât mai repede de cei bolnavi încât să nu se mai cheltuiască bani publici cu tratarea acestora și să nu ne mai deprime cu suferința lor” (Nilsson – 16 ianuarie 2017).

În mod cert se poate observa teama și neîncrederea pe care oamenii le au în medicină, chiar și cu trecerea timpului. Oamenii se încred mai degrabă în Dumnezeu și în planul Său cu privire la finalul vieților acestora, decât în medicina modernă eficientă și în continuă dezvoltare cu efecte concrete, reale asupra pacienților. De aici pornesc, de asemenea, alte dezbateri divergente cu privire la cine este autoritatea, în definitiv: pacientul ca liber arbitru, Dumnezeu sau medicul?

2.3. SINUCIDEREA CLASICĂ VS. SINUCIDEREA ASISTATĂ

Într-un număr semnificativ redus, însă nu de ignorat, au fost comentariile prin care oamenii susțin că ar prefera să se sinucidă în mod clasic, fără ajutorul specializat al cuiva, fără acea „asistență medicală”. Această dorință se raportează atât la păstrarea unei demnități de altă natură față de cea pe care am descris-o deja pentru „talerul pro” al balanței, cât și la protejarea celorlalți, în sensul în care nu-și doresc să plaseze într-o situație dificilă din punct de vedere etic un medic ce și-a

depus jurământul lui Hipocrate. Aceste convenții sunt exemplificate prin următoarele tipuri de discursuri construite în jurul subiectului dezbătut:

- „*Eu aș folosi o armă, nu vreau să mă asiste nimeni*” (Anonim – 19 aprilie 2012);
- „*Eu cred că e de două ori mai rea decât sinuciderea când ești singur*” (The LifeIsGood – 17 august 2017);
- „*Daca vrei să mori, mi se pare demn să te omori tu*” (Prezidentul – 1 mai 2015).

Din dorința de a absorbi întreaga posibilă vină cu privire la o asemenea procedură fără cale de întoarcere, după cum am spus, oamenii preferă să se ocupe personal de săvârșirea unei astfel de acțiuni. Această idee reiese din următorul exemplu:

- „*Cea mai mare problemă prezintă faptul că cel care dorește să fie eutanasiat pune această «povară» unei alte persoane și atunci înseamnă că cealaltă persoană încălca dreptul fundamental al omului – Dreptul la viață! Eu personal sunt contra pentru că nu am dreptul să cer de la altcineva să pună punct vieții mele*” (Robesi – 19 aprilie 2012).

Astfel, printre cei ale căror comentarii au fost analizate, sunt și persoane, în minoritate, care preferă sinuciderea clasică, nu apelul la sinuciderea asistată medical sau la eutanasiere, după cum reiese din această analiză. În continuarea acestei idei, consider relevant să aduc în discuție în următorul subcapitol și problema pe care am observat-o odată cu selectarea comentariilor.

2.4. NEÎNȚELEGEREA CONCEPTELOR

Mulți dintre cei care au răspuns la aceste întrebări despre eutanasiere și sinucidere asistată nu cunosc adevărata semnificație a termenilor și își expun părerea fără o documentare prealabilă asupra subiectului. Astfel, apar diferite comentarii precum cele de mai jos care înfățișează, printre altele, o formă simplă de ignoranță:

- „*Adică să mă uit la unu cum își pune capăt zilelor sau ce? Nu știu, tu ce părere ai? Mi se pare că cei ce fac aia sunt duși cu capul rău de tot*” (SteauaNordului – 14 februarie 2011);
- „*Ce om mai e ală care a asistat la o sinucidere? Îl va distruge conștiința pe viață*” (PIPER23 – 17 august 2017);
- „*Cred că nici un om normal nu ar asista la o sinucidere, mai mult ar opri una (...)*” (lilica06 – 17 august 2017);
- „*Eu unul nu aș avea puterea niciodată să asist la sinuciderea / moartea cuiva, mi-ar tremura picioarele rău de tot. Nu am o părere tocmai ok despre asta*” (Drimmero – 17 august 2017).

În consecință, discursurile acestora s-au centrat pe propriile lor realități construite, în care „sinuciderea asistată” se referă la actul oricărei persoane (mai degrabă necalificată) de a **asista** la sinuciderea cuiva. Interpretarea sintagmei a fost făcută doar la nivelul cunoașterii comune, fără a cerceta ce înseamnă aceasta cu adevărat. De aceea este bine ca valorile internalizate de către un individ în realitatea sa subiectivă să se intersecteze cu cele general acceptate, pentru a avea acces și la alte percepții ce pot fi cumulate în bagajul personal de cunoștințe deja existent.

2.5. TEAMA DE LEGALIZARE A EUTANASIEI ȘI A SINUCIDERII ASISTATE

Pe lângă toate acestea, am observat și o oarecare teamă cu privire la ideea legalizării eutanasiei și a sinuciderii asistate. Din comentariile analizate reiese că oamenii se tem că odată cu acest proces, barierele vor fi rupte, iar procedura va crea mai mult rău decât bine:

- „*„Asta este un teren foarte alunecos, nici nu vă puteți imagina la ce poate duce legalizarea acestor lucruri”* (Zenithf – 8 februarie 2012);
- „*„De la cei «incompatibili cu viața», fie oameni cu dureri crunte, fie paralizați, se va ajunge foarte ușor să fie «sinuciși» alții care suferă doar de depresie ușoară, sau din cauza sărăciei”* (Zenithf – 8 februarie 2012);
- „*„Știi că tot în Belgia e aprobată eutanasia și pentru cei care suferă de depresie? Mă întreb în ritmul acesta unde o să se mai ajungă. Deja sunt voci care susțin și pruncuciderea pentru copiii sub 3 ani”* (Nilsson – 16 ianuarie 2017).

Se poate observa teama cu privire la legalizarea acesteia în discursul contra din această controversă, antitetic față de discursul pro care considera legalizarea o necesitate ce trebuie să iasă de sub eticheta tabuului. În concluzie, cei care sunt poziționați împotriva ideii de eutanasiu și sinucidere asistată aduc argumente din numeroase sfere – religioase, etice, medicale, legale. Această idee contra subiectului complex alcătuită poate fi exemplificată printr-un comentariu identificat tot aici: „*(...) sunt motive din această lume să nu fiu de acord cu «sinuciderea» asistată, că asta ar «deschide cutia Pandorei», după cum se exprimă cineva*” (Zenithf – 8 februarie 2012).

3. NEUTRALITATEA AXIOLOGICĂ A DISCURSURILOR ASUPRA CONTROVERSEI

După cum am menționat la început, analiza mea s-a centrat pe două mari sfere ale discursului: pro și contra controversei create în jurul eutanasiei și a sinuciderii asistate. Însă merită analizate și acele puține cazuri de comentarii neutre sau necategorisite într-una dintre cele două mari sfere. Acestea abordează o latură

aparte a discuțiilor, reușind să păstreze o oarecare neutralitate în timp ce analizează discret celelalte opinii cu privire la subiectul dezbătut.

Opt comentarii de acest gen au intrat în analiza mea, nedorind să le elimin complet, deoarece făceau parte din discuțiile pe care le-au pornit utilizatorii platformei TPU. Astfel, avem răspunsuri de la clasicul „*nu știu*” (KnetmanxD – 2 septembrie 2016), la exprimarea opiniei fără poziționarea pe axă – „*Nici nu vreau să mă gândesc cum ar fi să ajung în situația să mă gândesc la așa ceva...*” (suntserios – 17 august 2017) și până la explicarea conceptelor din propria realitate social construită – „*Pentru că nu mai este sinucidere dacă este asistată, poate fi eutanasiu sau altceva... Sinuciderea este un act individual*” (Dismally – 7 mai 2017).

CONCLUZII

Prin intermediul cercetării de față mi-am propus să identific vocabulariile de motive folosite cu precădere în discursurile unor utilizatori anonimi ai unei platforme online de socializare numită TPU („Toți pentru unu”) de-a lungul a nouă ani cu privire la controversa eutanasiei și a sinuciderii asistate. Folosind, astfel, ultimii doi termeni drept cuvinte-cheie în căutarea mea, am identificat 12 întrebări relevante pentru subiectul abordat. Metoda de cercetare pe care am ales să o folosesc a fost analiza de conținut calitativă. Din întrebările identificate, am selectat, pe baza unei grile de analiză, 96 de comentarii cu și despre eutanasiu și sinucidere asistată.

Comentariile filtrate din punct de vedere al relevanței au fost concentrate pe două planuri generale antagonice – pro și contra – privind natura poziționării indivizilor în conformitate cu subiectul prezentat în cadrul acestui studiu. Așadar, am dorit să identific care sunt motivele invocate în discursurile lor publice pentru poziționarea pro / contra eutanasiei/sinuciderii asistate, subliniind că fiecare individ trăiește în propria sa realitate socială pe care și-a construit-o pe baza propriei experiențe, conform ideilor conturate de către P.L. Berger și T. Luckmann în 1966. Astfel, percepțiile cu privire la tema cercetării au provenit din numeroase sfere, acestea fiind raportate la ambii poli atitudinali: utilitatea și lipsa încrederii în religie și Dumnezeu, demnitatea pacientului din două perspective diferite (îndeplinirea dorinței de a muri și săvârșirea neasistată a actului final), avantajele și dezavantajele legalizării eutanasiei, sistemul medical de la performanță la înșelătorie, de la înțelegerea pe deplin a conceptelor până la ignoranță etc.

Este foarte interesant de urmărit cum aceleași subiecte sunt tratate diferit în funcție de natura atitudinii indivizilor cu privire la eutanasiu și sinucidere asistată. Numeroasele exemple pe care le-am oferit în secțiunea dedicată analizei și

interpretării datelor relevă discrepanța dintre cei doi poli atitudinali, pro și contra, și susțin ideea că există realități personale construite. De aceea, este de preferat ca fiecare individ să înțeleagă și să susțină ideea conform căreia există realități personale construite care se suprapun în diverse situații cu realitatea general acceptată, cea cotidiană. După cum afirma și W.C. Mills (1940), motivele invocate de indivizi pentru acțiunile lor sunt simple cuvinte, răspunsuri la diferite întrebări ce funcționează drept apologii cu caracter explicativ pentru anumite situații sociale concrete. Vocabulariile de motive pe care le-am identificat – taberele pro și contra, fiecare cu colecțiile sale de motive regăsite în discursurile online ale utilizatorilor platformei TPU – reușesc să contopească anumite perspective comun împărtășite public pentru a demonstra că oamenii pot accede la aceeași „panoramă” socială, dar și că aceste „panorame” pot fi diferite dacă sunt privite din două lumi distincte.

„Tabloul” pro eutanasiere și sinucidere asistată creat de indivizii anonimi ale căror perspective le-am analizat conturează o lume în care primează dreptul la viață, liberul arbitru, demnitatea și autonomia pacientului, morala și etica. Acestea, combinate, explică faptul că legalizarea eutanasiei și a sinuciderii asistate ar trebui să fie de mult ștearsă de pe lista subiectelor tabu, fiind deja o necesitate în societățile actuale.

Dimpotrivă, „tabloul” contra eutanasiei, creionat de indivizii cu valori diferite, înfățișează o lume în care sacralitatea vieții umane este primordială, în care Dumnezeu este cel care decide când ne dă și când ne ia viața, în care o posibilă legalizare a eutanasiei produce spaimă într-un context în care termenii nu sunt pe deplin înțeleși și în care nici încrederea în sistemul medical nu există. De asemenea, sunt aduse în discuție și etica medicală, dar și preferința unei sinucideri clasice în detrimentul celei asistate care, din perspectiva lor, poate conduce, cu timpul, la adevărate catastrofe medicale neidentificate până acum în cutia Pandorei.

În consecință, plasarea ambelor „tablouri” într-un vernisaj (al realității cotidiene) nu poate decât să ilustreze diferențele de compoziție care le plasează în același context, dar care le particularizează în funcție de „culorile” (perspectivele și argumentele susținute) utilizate. Este absolut normal ca unii dintre participanții la acest vernisaj să se regăsească în primul tablou, iar alții, în cel de-al doilea. Însă când privirea critică a fiecăruia începe să analizeze tabloul care nu-l atrage, apar diferențele de opinii, contrazicerile și chiar controversile. Exact așa se întâmplă și cu cele două lumi antitetice ale eutanasiei și ale sinuciderii asistate, argumentele și motivele invocate și expuse public creând controversa actuală prin „conflictul” creat de nepotrivirea lumilor din care provin. Cu toate acestea, nu trebuie ignorate interacțiunile dintre ele, căci la baza lor stau aceleași fundamente, construite însă din materiale diferite.

BIBLIOGRAFIE

1. Berger, P.L., Luckmann, T. (1966, 2008). *Construirea socială a realității*, București: Art.
2. Campbell, N. (1999). A problem for the idea of voluntary euthanasia, *Journal of Medical Ethics*, 25, no. 3, pp. 242–244. <http://dx.doi.org/10.1136/jme.25.3.242>.
3. Chelcea, S. (2001). *Tehnici de cercetare sociologică* (curs), București: Școala Națională de studii politice și administrative.
4. Hamil-Luker, J., Smith, C. (1998). Religious authority and public opinion on the right to die. *Sociology of religion*, 59, no. 4, pp. 373–391. <https://doi.org/10.2307/3712123>.
5. Howarth, G., Jefferys, M. (1996). Euthanasia: sociological perspectives, *British Medical Bulletin*, 52, Nr. 2, pp. 376–385. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bmb.a011553>.
6. Ionescu-Heroiu, R. (2019). *Locurile din lume în care sinuciderea este permisă/Ce costuri presupune eutanasia*. Accesat în data de 20.01.2021 la: <https://mainnews.ro/locurile-din-lume-in-care-sinuciderea-este-permisa-ce-costuri-presupune-eutanasia/?cn-reloaded=1>.
7. Lossignol, D.A., Dumitrescu, C. (2011). Euthanasia, Dignity, Autonomy-A Reflection on Medicine. În J. Kuře, *Euthanasia – The “Good Death” Controversy in Humans and Animals*, (p. 117–124). Croația: InTech.
8. Louis-Jacques van Bogaert, (2011). Voluntary Active Euthanasia: The Debate. În J. Kuře, *Euthanasia – The “Good Death” Controversy in Humans and Animals*, (p. 65–88). Croația: InTech.
9. Maessen, M., Veldink, J.H., van den Berg, L.H., Schouten, H.J., van der Wal, G., Onwuteaka-Philipsen, B.D. (2010). Requests for euthanasia: origin of suffering in ALS, heart failure, and cancer patients. *Journal of neurology*, 257(7), pp. 1192–1198. <http://dx.doi.org/10.1007/s00415-010-5474-y>.
10. Mills, W.C. (1940, 2010). Situated Actions and Vocabularies of Motive, *American Sociological Review*, Vol. 5, No. 6, pp. 904–913. <https://doi.org/10.2307/2084524>.
11. Moreno, J. (1995). *Arguing euthanasia: the controversy over mercy killing, assisted suicide, and the “right to die”*, Simon and Schuster.
12. Román, B. (2011). Euthanasia: Between Personal Moral and Civic Ethics. În J. Kuře, *Euthanasia – The “Good Death” Controversy in Humans and Animals*, (p. 81–92). Croația: InTech.
13. Rughiniș, C. (2007). *Explicație sociologică. Metodă și imaginație*. Iași: Polirom.
14. Verbakel, E., Jaspers, E. (2010). A comparative study on permissiveness toward euthanasia. Religiosity, slippery slope, autonomy, and death with dignity. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 74, nr. 1, pp. 109–139. <https://doi.org/10.1093/poq/nfp074>.
15. Vlăsceanu, L., Zamfir, C. (1998). *Dicționar de sociologie*, București: Editura Babel.
16. Weyers, H. (2006). Explaining the emergence of euthanasia law in the Netherlands: how to sociology of law can help the sociology of bioethics. *Sociology of health & illness*, 28, nr. 6, pp. 802–816. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2006.00543.x>.
17. Wyatt, J. (2010). *Eutanasia și sinuciderea asistată*, Timișoara: Centrul de Educație Creștină și Cultură Contemporană Areopagus.

A SOCIOLOGICAL STUDY OF HR PROFESSIONALS' DISCOURSES IN REGARDS TO THE DIGITAL TRANSFORMATION OF HUMAN RESOURCES PRACTICES

ADRIANA CHIRICA*

ABSTRACT

In order to understand how algorithmic recruitment works, a sociological point of view is needed, especially when it comes to the problematic of inclusion and exclusion in terms of gender and social categories. With the most common view of technology as being objective and fair in treating job candidates, it is still unknown how often and thorough algorithms are verified in order to prevent bias and unfair representation. The present study aims at finding how algorithmic recruitment is perceived and discussed by hiring managers and software vendors of digital applications via two journals, specialized in the human resources field, one published in Romanian (*HR Manager*) and one in English (*HR Tech Outlook*). Through a comparative analysis, I compile and deliver a detailed list of professional representations of risks and benefits in digital recruitment. In contrast with the common view, both literature review and the data from the current research showed that technology can be just as biased as socially organized human beings.

Keywords: gender, discrimination, algorithms, digitalization, human resources.

INTRODUCTION

Recruiters play an important part in the social life because their choices can have a massive impact on individuals. Having a good, satisfying, well-paid job is one of the markers of a fulfilling life. With the rapid changes that are occurring in the fast-paced world of today, having the “dream job” is self-fulfilling, but it can also be exhausting. For both the candidates and the recruiters, the process of

* PhD Graduate, University of Bucharest, Faculty of Sociology and Social Work, Bucharest, Romania, e-mail: adriana.rosca91@yahoo.com.



adapting and then performing properly is mandatory. Finding the best candidate for a position as quickly and efficiently as possible is becoming a necessity for recruiters.

In the world of recruiting, the use of algorithms is considered to be a major breakthrough. Firstly, the candidates are provided with the promise that they are treated in a fair way, objectively and with respect. Secondly, a tremendous burden is being lifted off the recruiters' shoulders by giving them the chance to no longer be questioned in regards to their subjectivity. With the help of what is promoted as a mathematically objective, neutral algorithm, they may feel relief and comfort that their choice is backed up by a technical and methodical measurement. Thirdly, the legal system is being given the hope that the battle against discrimination can be won.

Nevertheless, gender and other forms of bias can be an important downside in hiring practices based on digital tools, besides other risks such as those related to privacy, or to displacement of human expertise. Algorithms could transform a current practice into a radically transformed tool for recruiters and human resources workers: the costs and benefits, the risks and opportunities of this transformation need to be thoroughly examined and taken into account within the professional community.

RESEARCH QUESTIONS

The main research question that this paper seeks to answer is the following: *Are the professionals' discourses of HR cultivating attention and awareness to types of bias, or are they cultivating a broad discourse of neutrality and gender blindness?* My main focus is to see if the professional discourses in HR, that resonate with and inform professionals' practices, address gender discrimination and other issues concerning the quality of the recruitment process, and whether there is a systematic reflection on assessing bias in algorithmic and machine learning HR systems.

A secondary research question is: *How are professionals of HR representing the balance between risks and benefits of digitalization in their discourses?*

THEORETICAL GROUNDING

A sociological view on gender as a social institution might settle not on its timeless and rational spirit, but on the personally-relevant and historically-changing versions of shifting forms of inequality (Williams, 2013). As soon as an individual think s/he has an idea of how gender manifests itself, the institution of gender transforms, as time and society redefine its edges.

In its intersection with social categories such as with race / ethnicity, class, and age, gender is a primary frame through which we perceive individuals, make assumptions and understand behaviors. We use pre-established boxes to make sense of the differences between self and others. This type of categorization happens almost instantly and says as much about us as it does about our perception of others, in regard to sex, race or age. Gender norms and expectations also give us a hint on how to behave in certain situations or how to make sense of others' behaviors, or to estimate someone's capacity in a specific field (Ridgeway, 2009).

Defining the concept of a social institution can be challenging. The idea of an institution involves rules and procedures. But if we talk about gender as a social institution, it is difficult to find a series of generally accepted rules in which to fit it. However, gender should not be viewed from a micro, individualist perspective, but needs to be classified as part of society (Martin, 2004). Thus, the concept of gender becomes collectively and institutionally specified, along with family, politics and economy. The gender is constantly built socially through day-to-day practices of social actors, which makes it a fluid and valid product of society at one time, both in other institutions (such as family, school) and independently of them.

Viewing gender as a comprehensive social structure is foundational for a sociological approach. R.W. Connell (1987) presented a social theory of gender as forming representations of masculinity and femininity and therefore, defining the mutual dynamics that follow. A structure of power, based on gender and sex roles, can regulate other social areas, such as political theory. Throughout her work, Connell aimed to provide a methodical framework to analyse gender and sexuality, as no universal description can prove to be sufficient.

With all the changes that technology brought, the distinction between private and public is fragile and continuously changing, but most important, individually given. People have their own ideas about their personal data and what they want to share with others. Some might consider that their full name, phone number or address are public information and thus, can be shared with an unknown number of people via social media or online CVs. Others are more skeptical in regards to personal information that can lead strangers to their front door. And so, when referring to personal data and privacy issues in the *online* life of today's society, we have to consider multiple facets of the same diamond.

Throughout her work, Nissenbaum makes a clear distinction between surveillance and monitoring. Although they have a similar meaning, she states that she prefers using the term *monitoring and tracking* because *surveillance* is usually associated with government and political mischievous assumptions (Nissenbaum, 2009). Authorities can make use of a wide range of technology for social control or law enforcement. When people act or move on public grounds, they are aware that someone or something might be watching over, as they are observing and noticing their surroundings. As Nissenbaum said in her book, everything that happens on public grounds can be used by anyone in any way they want.

However, the mastermind that developed the concept of *surveillance capitalism* is Shoshana Zuboff, who dedicated her work to studying information technologies and the changes brought by the digital revolution. In 2019 she published “The Age of Surveillance Capitalism”, in which she talks about the digital services of companies such as Facebook, Amazon or Google, suggesting that they conduct their business based on a new form of capitalism – user-based information. She makes a case against online digital services, saying that as free as they say they are, the price we still pay is our personal data, our likes, dislikes and personal choices. Every click, like, tweet, google search, text, photo, location or online purchase is collected into what is usually referred to as *data exhaust*. What is interesting to notice is that she makes a thought-provoking argument out of the term exhaust, as the meaning of it refers to a used resource. She continues by stating that if this new asset is molded through surveillance, then it could be called a *surveillance asset*. Hence, having an asset leads to figuring out a way to generate income out of it – and we have arrived at the concept’s connotation of *surveillance capitalism*.

Therefore, in the world of recruiting, algorithms are creeping in like a savior solution. Kleinberg (2019) said that “we often refer to anything that involves data and the resulting prediction as an algorithm”. In the discussion about algorithms, it is important to clarify that there are actually two algorithms involved. One of them is called *the screener* and uses the characteristics of a person (potential candidate, credit applicant, student application) and reports back with a prediction of that individual’s potential in meeting the organizational requirements. The second algorithm, which it is called the *trainer*, proceeds and makes the decision. The trainer algorithm involves all the past reports, what predictors to use, which outcome is of interest, which is basically incorporated into the screener.

Knowing that there are actually two algorithms involved in the decision-making process helps to a better understanding of the human’s impact, since he / she is the one who decides how to construct the trainer and what to take into consideration, in order for the screener to work: “we have in mind situations where the decision we are examining is made many times, so that the training algorithm has enough cases to learn the relationship between the candidate predictors and the specified outcome. This means that algorithms will be better for micro-prediction tasks, such as hiring, than for macro-prediction tasks, such as who will win a presidential election” (Kleinberg, 2019).

In the same way, digital ranking might cause debate in the near future, personal scores might go public (Sussking, 2018). Individuals could be categorized by algorithms depending on personal traits such as attractiveness, number of friends, IQ score, body strength or anything that makes sense from a scoring and ranking perspective. The quest for popularity could be real, so it is always best to be at the top of the list.

A similar idea is debated in the book written in 2019, by Caroline Criado-Perez, called “Invisible women. Data bias in a world designed for men”. She talks about a male-based world, in which everything is built either favoring men or having a male prototype at its core, thus ignoring women and their needs: “no one meant to deliberately exclude women. It’s just what may seem objective is actually highly male-biased” (Criado-Perez, 2019). Although at first the exclusion of women may not seem deliberate, counter arguments are later debated. From too-big-for-a-women’s-pocket smartphones and voice recognition, to the logistics of public transportation, Criado-Perez makes a thorough analysis on gender discrimination and algorithmic bias. She posits that algorithms are taught to ignore women and to favor man, learning from previous cases or the actual coding. Her main concern is that when it comes to algorithms, it can be very hard to detect and correct bias.

In an article from 2018 called “Science Career Ads Are Disproportionately Seen by Men”, Dina Fine Maron discussed the algorithms behind job ads, as seen on Facebook and other social media channels. Administrators can’t assume an algorithm will impartially distribute ads – even if a campaign is explicitly planned as gender-neutral. She said that jobs regarding science, technology, engineering and mathematics, usually referred as *STEM*, are viewed less by women than by men. A possible explanation for this could be that the number of men who are currently occupying positions in this field exceeds the number of women. So, by learning from past knowledge, the algorithm is making, unintentionally, a prejudgment based on gender, which can be incorporate even in the screening step. Maron’s main argument is that the female eye is more expensive, since women do most of the shopping for a household. In order to catch the eye of a woman, hiring companies need to invest more in their marketing algorithms (Lambrecht, 2019). At the end of the day, numbers play an important part in any area of the social life, and even more in the professional sector.

When it comes to building an assessment setup, vendors have to bear in mind the client’s specificity and needs. Some are interested in performance reviews; others care about retention or work ethics. An assessment can be successfully built upon past or current employees. But the question of what makes a good employee can result in a biased choice. Plus, for an accurate prototype, the number of current employees might not be relevant and the batch of past employees might not be representative. A certain profile can fit in a certain team or match a certain client type; therefore, assessments need to be carefully designed and a lot of variables need to be considered: “IO psychologists have designed assessments based on their research-driven knowledge that certain traits correlate with desirable outcomes. To some extent, machine learning attempts to automate this process by discovering relationships (e.g., between actions in a video game and personality traits) instead of quantifying known relationships” (Raghavan, 2019).

Still, why the need for an online assessment? If the purpose is to conduct an efficient recruiting, many hiring managers are opting for online assessments, which can be done before the actual interview. Therefore, the recruiter can have a wider picture on the candidate and can better modulate the interview scheme.

Among the most reliable and valid predictors of an applicant's job performance, his / her cognitive ability and IQ quizzes are top of the list (Dattner, 2019). But it was found that these types of tests can be discriminatory towards certain protected groups or disabled people, unless the employer proves that the assessment procedure is attuned with the job requirements: "a growing consensus has formed around the idea that while assessments do have some predictive validity, they often disadvantage minorities despite the fact that minority candidates have similar real-world job performance to their white counterparts" (Raghavan, 2019).

What may come as a conclusion is that online assessments need to find a baseline because they are a part of the hiring decision and therefore a major influence for the people involved. A homogeneous way of conducting these evaluations must be identified in order to avoid unnecessary litigation.

METHODOLOGY AND DATA COLLECTION

The thematic analysis, alongside with the content analysis, are used for analyzing qualitative data, with a primary focus on written language, such as texts or interview transcripts. Although the two methods are often used interchangeably, they represent different approaches and should be treated accordingly: "in spite of many similarities between content and thematic analysis, for instance cutting across data, and searching for patterns and themes, their main difference lies in the possibility of quantification of data in content analysis by measuring the frequency of different categories and themes, which cautiously may stand as a proxy for significance" (Vaismoradi, 2013). In conducting a thematic analysis, the researcher needs to identify a set of common themes in the analyzed data, such as topics, concepts, repeated patterns and actions. For this research, the case study based on qualitative content analysis was the best option, its primary aim being that of analyzing narrative materials from online articles, product presentations and other relevant resources, in order to identify relevant patterns in algorithmic recruitment.

Based on the essential keywords for my research (such as bias, algorithmic recruitment, privacy issues), I created the table below, to illustrate the correspondence between the main themes (left) and some suitable examples from the analysis (right).

Table 1
Identifying themes

Bias and gender discrimination	– “equity plans and values” – “transparency, seriousness and fairness shown by the employer in the selection and employment process”. – “Just like in personal life, and in professional life, people want to belong to groups with which they share the same values, have the same approach and with which they can achieve more than on their own”.
Privacy issues	– “The lack of regulated solutions is caused by the perpetuation of a legislative vacuum”. – “anyone can rely on these legal matters to seek protection” – “but it is mainly an intertwining of values and practices, often informal, agreed upon by most employees”
Time framework	– “freeing up their time – and brains – to think more creatively” – “how many clicks does it take for a candidate to get to the job application? If you have four or less clicks, you are doing great!” – “If we linger in reluctance, resistance and conservatism, the future will begin without us” – “the systems used make their activity easier, becoming faster and more efficient”
Uncertainty in using algorithmic solutions	– “HR and IT must work together to create the ideal team to champion” – “we need to make applying for a job easy to do!” – (...) “encounter mainly two reactions, which, although at extremes, often combine in different dosages: enthusiasm and fear” – “not everything goes flawlessly when it comes to digital transformation” – “will my job go away? will I be able to keep up?”
Apps and digital systems	– “tools supporting organizations in making logical decisions in even more complex situations” – “The Colorful.hr solution ensures the automation of key HR processes” – “Automated processes and internal systems, applications and robotics help and contribute to professional autonomy to a point”.
Using machine learning – pros and cons -	– “digital tools provided a transparent view” – “greater impact on work and organizations” – “technological development forces organizations to rethink their strategic business plans based on digital processes” – “Humans are not allowed to turn into machines, just as robots are not allowed to turn into humans. Cars provide information, people provide wisdom”. – “the best decisions are the ones where we combine really good data and really good human gut and experience”

Data collection process was based on finding two online magazines, focused on HR topics and recent HR news. Both magazines are similar in design and content, as they both present the newest topics regarding HR and future conferences and events. All the necessary translation and interpretation, from Romanian language into English, were done by me. HR Manager is the first search result on Google, using the key words “HR” and “magazine”. As for HR Tech, its

title being suggestive enough, it is the structural equivalent of HR Magazine, as it gives a comprehensive overview on HR topics, especially on technological advances. I noticed that it is published into three separate regional magazines, one for US, one for Europe and one for the Asia-Pacific region (APAC). As expected, the US is the most extended version. This paper will only analyze articles from the European division.

In choosing the articles, I searched the title or the abstract for keywords related to my research, such as bias / gender / diversity, privacy issues, digital systems, apps, digitalization, automation of work, algorithmic recruitment, artificial intelligence, machine learning. In addition, I only considered articles no older than two years, as to still be relevant for the current technological advancements. Therefore, I selected a total number of 50 articles, 25 articles from each journal.

For an easy source track, by writing 1 in brackets I have referred to the Romanian journal (available at <http://hrmanageronline.ro/>) and 2 for the European journal (<https://europe.hrtechoutlook.com/>). Whenever I quoted from or discussed one of my online sources, I would mention the journal and the number of the article (for instance: 1–12 refers to the Romanian journal, article 12).

EMPIRICAL FINDINGS AND ANALYSIS

The first research question asked was concerning bias and gender discrimination, as it could be present at any level of an organization, starting from gendered bias in the recruitment process or in the upper-management decision. It was important to see if gender issues were discussed in the print and online media and to understand how people perceive and cope with gender discrimination, at the workplace or in their managerial roles.

As I examined professional discourses about online and offline recruitment, I noticed how seldom gender (or belonging to any other protected group based on race, age or sexual orientation for that matter) is debated. Gender issues have become a taboo subject, as it has become clear they could lead to legal problems. There is systematic discursive work of using gender-neutral terms. A good example is an extract mentioning work-life balance and how companies are taking active steps trying to ease the process of childcare: “*Although parents sometimes feel pressured to choose between career and child, this supposed alternative can often be bypassed*” (1–14). As women are the main caregivers and it is a common and known fact that they are often struggling with the pressure of work and family, by using the term *parents*, the social pattern of discrimination and bias is being neutralized.

In my analysis, I have not found any reference for the public display of femininity or masculinity in the workplace or as one of the criteria in the hiring process. However, one of the articles discussed the HR profession altogether, as more often than not it is considered to be a job for women:

“The HR profession has long been perceived as suitable for women. The ladies from HR, as they used to say, a long time ago. Maybe because it was seen as a soft, empathetic profession, oriented towards the employee relations, maybe because the strategic link between HR and business was overseen.” (1–23)

As women are perceived as “soft” and more caring than men, it was only natural to consider them more appropriate for a business dedicated to caring for people. In the respective article, the author was interviewing a HR manager, a man, asking how it feels to be the leader in an environment filled with more women than men. Still, his discourse was past-oriented, as the matter has now changed and gender is not relevant anymore in the professional world.

“So why don't we find more men in HR teams? Because we have strong women. We are probably still struggling in stereotypical ways. There are still business leaders and especially employees who perceive the profession as a soft one. In Romania, unfortunately, there are still no clear studies showing the percentage of men in HR teams, but it is easy to see in the dedicated events that the halls are mostly populated by ladies. Nothing wrong with that, just talking about diversity and gender balance is normal to ask where are the gentlemen in HR? There are also men, but not in large numbers, which is true.” (1–20)

Recruiting is often correlated with a good set of soft skills, including empathy and interpersonal abilities. In order to gather as much data about an individual, one needs to connect on a more personal level. Thus, women seem to be better at listening and asking the right questions. In this case, bias would appear if hiring managers should only take women into consideration for a position in their human resources department or if these managers would consider a man as not being good enough or even detrimental for the team altogether.

Another gender reference I found in the form of organizational diversity. What was interesting to observe was that managers were talking about diversity as a trend, not a normality or a necessity within a company:

*“Diversity hiring is a process of recruitment based on merit without any biases related to candidate's age, race, gender, sexual orientation, religion, and other personal characteristics that are unrelated to their **job performance** (...) For companies, diversity hiring is a trending topic, and including it is a top priority for companies.” (2–8)*

The necessity appeared when hiring managers realized it could be profitable in terms of money and performance, as teams with different backgrounds and experience might bring added value to the whole organization. Competition between companies can begin on any ground and it can be fierce and sometimes even destructive.

“With ethnic and cultural diversity, top-quartile companies are most likely to outperform their competitors on profitability by 33 percent. Less diverse companies are losing money. (...) Organizations with less gender and ethnic diversity perform 29 percent lower than their competitors.” (2–8)

In addition, the public image of the company is enriched if it is perceived as tolerant and inclusive. A diverse environment can be as good for business as it can be good for employers. The topic of discriminatory behavior was under scrutiny the last few years and companies are doing everything in their power to prevent any legal actions or even rumors in regards to their internal policies regarding protected groups.

“Organizations that adopt diversity hiring create and grow their talent pool. Vacancies in such companies will attract a more comprehensive range of candidates with different backgrounds. Hired employees, regardless of their gender, age, ethnic origin, are happier for being accepted and appreciated for who they are, and a cheerful workforce is more productive.” (2–8)

By having happier and more engaged employees, in a diversified team, the company benefits even further when it comes to hiring new workforce through algorithmic recruitment. As algorithms are programmed to learn from past experiences and personal preferences (people like other people with similarities in behavior or background), it is best to have a wider range of examples. Encouraging companies to disregard gender or other discriminatory criteria was found as a common practice in both journals.

When it comes to gender diversity in managerial positions, opinions might vary. Some companies might consider women too emotional for a leadership role (1–10), while others consider a balanced gender combination to be a blessing for the company’s profitability, culture and overall fairness:

“According to a report published by Catalyst, in 2018, women accounted for 4.8 percent of Fortune 500 CEOs and less than 11 percent of Senior Management leadership roles (...) According to Kelly, the problem is often attributed to the company culture, policy, or the lack of understanding of the balance that a company needs with gender in their leadership team.” (2–16)

Once the fact that gender diversity might be a key element for a good performance, companies might begin to take active steps in this direction:

“The complementary programs that we’ve created to help organizations transform their culture, and senior leaders to recognize how to be more inclusive of women, are also going to play a crucial role in helping organizations succeed.” (2–16)

On the other hand, the lack of diversity can lead to algorithmic bias that can be harder to detect or correct: “41 % believe that the lack of gender diversity in the area of talent can create bias in machine learning” (1–24) or it might even produce “group-thinking” (2–12). Professionals are talking from their own experience what measures they have taken in order to secure their procedures and to enrich their talent pool. Both internal or externalized training or workshops (2–4, 2–16) might help monitor and improve the overall development. Not only do employees work better with similar people, but also clients might be more satisfied if they connect personally with the worker.

“Combating algorithmic bias starts with more diversity and inclusion training and initiatives. Organizations can and should also implement clear governance practices for robust monitoring and transparency and they can extensively test their algorithms, so that any bias that slips past the development teams can be weeded out in the testing stage.” (2–4)

Given the fact that there were no other markers for bias or for gender discrimination in the articles included in the analysis for the two journals, I conclude by saying that in the professional discourses of workers in HR, gender was not a frequent issue to debate upon, either because not much attention is given nowadays to the problematic of gender or because their online reputation prohibits further inquiry. Individuals might censor their discourse as to prevent suspicion of discrimination. The absence of gender issues from debates or from spoken experiences does not necessarily mean it does not exist; it could indicate that the problematic is still being hidden from the public eyes.

Another interesting finding was that there is still some difference in pay based on gender:

“Perhaps the more direct counter argument of pay transparency is: to many people pay information is a personal information and should be treated as confidential, disclosing personal pay information will be viewed as violation of privacy, regardless of the impact to overall organization.” (2–17)

On the other hand, employees might not disclose internal policies because of the confidentiality agreement they signed or because they are afraid of further repercussions (e.g. getting laid off, lawsuits):

“The concept of forced resignation is not known in Romanian law. Consequently, the provisions of the Civil Code apply. They stipulate that a consent is vitiated when it is given in error, caught by deceit or snatched by violence.” (1–5)

More often than not, laws are not clear enough in Romania and people do not know their rights or what is the best legal action to take in a certain situation.

Therefore, problems like sexual harassment or forced resignation don't always undergo a clear path and people tend to avoid any complications. In addition, it can be really hard to prove that discrimination based on gender occurred, as biased language is almost never used in job ads.

GOING DIGITAL

The biggest complaint against using digital systems or algorithms is that data is not properly handled. People fear their personal information might go *into the cloud* – a way of saying it will be out of control, in a remote, third-party place. Since GDPR and other European or international policies, companies became more aware of this shared anxiety and started to pay more attention to private data or sensitive personal information (1–11, 1–12). In the era of digitalization and big data, privacy regulations are mandatory. The need for transparency and responsibility has been expressed by the majority of managers, as it is a sensitive topic in today's society. Data is being collected from almost every electronic device, social platform or google search, therefore individuals long for the feeling of security and protection. Thus, companies are constantly improving their policies in order to meet their demands and function within the legal boundaries:

“In addition to ethics and integrity, I think we need to talk about responsibility. Companies need to incorporate all of them into a set of values and principles. It needs to develop internal processes that make people accountable. They should govern the practices of corporations and transparently highlight the commitment to an ethical approach to AI and all AI-related practice.” (1–12)

People's privacy needs to be directly addressed and ensured by companies from an early stage in the recruiting process. Asking for consent and respecting some boundaries in terms of discretion are binding rules for the employer-employee relationship.

In regards to some basic HR processes being digitalized, I found multiple references to algorithmic usage in the screening phase or in other HR departments, such as payroll or personnel administration. Some managers consider digital systems and apps a necessity as *“traditionally HR has been a bit of a bureaucratic dinosaur (...) But the digital age has gone to the roof with people's expectations for access and immediacy” (2–1)*. When it comes to arguments favoring the transition to the digital world, time is frequently invoked (1–7, 1–13, 2–2, 2–21). Indeed, the recruiting process is consuming time and resources, as nowadays it can be pretty simple to apply for a job. In the screening stage, recruiters may benefit from digital help to sort and filter applications by predefined public criteria in order to get a sense of fairness.

"Digitization is no longer just a dream, but an everyday reality. The world is changing and with it the universe of work is transforming. The dispute between technology and humanity is like the creation-evolution controversy (...) In business, digital transformation and AI are intensely promoted, but of interest are also digitization, virtualization, robotization, automation, augmentation, disintermediation. Change has no exact beginning and no end." (1-9)

<i>"Technology is a new resource in the HR department, which has almost unlimited computing capabilities, does not get tired, responds at any time and is always impartial. TotalSoft has developed a virtual personal assistant (chatbot) who will act as a 'colleague' from HR responsible for providing quick answers to questions such as time management, issuing certificates and other standard HR documents, personal data management, internal procedures or access to contact details of colleagues."</i> <i>"Technology can be humanized, adapted to human behavior."</i> (1-11)	<i>"I was interviewed by a practicing student about the future workforce – Generation Z. We were amused when we both realized that she was using a single device to take notes, ask questions, and record me while I was in front of a laptop, a phone and a diary."</i> <i>"There have been many studies that have shown that people, alone, or cars, alone, are not as valuable or valuable as when we all work together. At Flex we talk about co-bots, industrial robots that assist our employees, whether they pick up materials at a workstation, or we talk about advanced software and "analytics", which helps us find a quick answer."</i> (1-12)
---	--

The automation of work became necessary when computers and other technological developments started to creep in every aspect of life. Starting with the usual telephone and email, recruiters began using advanced software for a complete background check or chatbots to make their candidates feel important and unique from an early point in the recruitment process

A chatbot is a computerized personal assistant that can increase efficiency in the early stages of the recruitment process by keeping in touch with all the candidates at the same time. It can be programmed to answer or to ask simple questions – *"even at midnight or on any Sunday (...) immediate responses when they need them."* (2-18) – to filter responses based on pre-established criteria, to post updates regarding the status of the process or to schedule next meetings. What is great about chatbots (or *co-bots*) is that they can offer recruiters personalized help without the candidate knowing s/he is talking to a machine. Thus, the company's general image will be improved by its care for future employees.

Overall, the purpose is to bring digitalization closer to the people, within each level of the organization and to ease the global processes: *"digitalization means, in addition to bringing technology into the hands of every employee, a profound cultural change, a change in the way we relate to the use of technology, information security, the various levels of access to information, decision-making and communication in teams and between teams."* (1-22) Having more people in

the decision-making loop might be more helpful altogether, as employees feel included and the internal flow is more fluid (2–13).

Speaking of what can be considered trendy and up-to-date in regards to the recruiting process are the online assessments. As appealing as they are to younger generations, they have to be sustained by user-friendly apps on common electronic devices, such as mobile phones or tablets. Consequently, the overall hiring experienced might be improved:

“A trend that is emerging more and more often in Romania in the HR industry is the gamification in the processes of recruitment, evaluation and selection, but also training, supported by mobile friendly solutions. Gamification aims to offer another experience to candidates or employees, more pleasant, more fun, to captivate them more, especially young people who have grown up with the virtual reality of the game.” (1–25)

Technology and digitalization also bring environmental advantages, as paper is being saved (1–17), since documents, CVs or even contracts of employment are now signed online (1–11), via email or other platforms. There are now specialized companies that provide exactly this type of service – such as the online signature (1–10). It is as if the whole world is moving “in the cloud!”

By all means, *“studies reveal that 80 percent of the world’s digital workforce is still remaining unused. This means the real digital revolution is yet to arrive”* (2–21), meaning that further developments are to be awaited. As in other businesses, human resources workers have to adapt in order to evolve and survive. In my research, I found some references to HR and IT as a unified force (1–18). Therefore, a good HR professional must improve its knowledge of the digital world, as well as constantly work on his/her interpersonal abilities and communication skills: *“In recent years, there is more and more talk about this new HR function, which is at the intersection of mathematics, behavioral science, psychology and technical knowledge.”* (1–18) Recruiters might face bigger challenges in the future, such as the artificial intelligence and how to incorporate it in their internal procedures, personal routines and daily tasks.

CONCLUSIONS AND FURTHER DISCUSSION

This article aimed to provide a comparative analysis on the discourses of professionals, who are active in the human resources field, in regards to the digitalization and how technological revolution impacted the process of recruiting.

Moreover, gender was brought forward in regards to organizational diversity as an adequate solution to algorithmic bias. To provide a good talent pool for future candidates in the hiring process, a starting point for coding the algorithm is to select an equal number of women and men, of different ethnicities and races, of

various ages. Organizational diversity could also prove to be beneficial for the company's public image and overall profit.

Both online journals that I analyzed offered a rather positive perspective in regards to the technological development and digital tools used in the human resources department. For product vendors, with a selling agenda and bonuses to gain, a public relations-oriented discourse was expected. What was interesting to notice is that, in their articles and interviews, HR professionals presented a highly optimistic view on digitalization and the future of work for recruiters, although digitalization and artificial intelligence might be the end of the hiring business, at least as we know it now, putting their own careers in jeopardy. Moreover, the quality of recent employees is not fully discussed, nor the trouble that human recruiters would encounter if all digital systems would collapse due to a malfunction. The amount of lost data could put a serious strain on the general flow of a company.

From a sociological point of view, debating the problematic of inclusion or exclusion, primarily in terms of gender and other fundamental social categories, is crucial to understand how algorithmic recruitment works. Little has been said on how well algorithms are verified and regulated against bias and unfair representation, as it is so hard to detect disruptions. The most common view on technology is that it has an objective and justified perception on us and it treats us fairly, irrespective of personal background, race, gender or social status. However, both the literature review and the concluding data from my paper show that technology can be just as biased as socially organized human beings.

Given that the professional discourses of the HR experts, at least in the studied journals, do not problematize gender bias and other possible sources of gender inequality, from data to algorithmic decision making (Criado-Perez, 2019), there is a risk that such bias will further become consolidated in algorithmic HR processes, thus reproducing gender inequality through the medium of digitization.

The overall technology-optimistic tone of the analyzed journals may signal just the fact that HR is at the beginning of its use of algorithmic process of candidate selection, or it may signal a wider propensity of the HR profession in relation to digital tools, particularly algorithmic processes. For sociologists, it is important to continue the study of HR professionals' awareness of bias and errors in their decision-making and the relationships between current technologies and practices of hiring, as they constantly reshape the labor market.

REFERENCES

1. Barocas, Solon, Selbst, Andrew D., (2016). "Big Data's Disparate Impact", 104 *California Law Review*, 671
2. Black, J.S., van Esch, P. (2019). "AI-enabled recruiting: *What is it and how should a manager use it?*", *Business Horizons*, DOI: 10.1016/j.bushor.2019.12.001

3. Connell, R.W. (1987). *“Gender Power. Society, The Person and Sexual Politics”*, United Kingdom, Polity Press.
4. Criado-Perez, Caroline. (2019). *“Invisible Women: Exposing Data Bias in a World Designed for Men”*, United Kingdom, Chatto & Windus.
5. Dattner, Ben, Chamorro-Premuzic, Tomas, Buchband, Richard, Schettler, Lucinda (2019). *“The Legal and Ethical Implications of Using AI in Hiring”*, Harvard Business Review, available online at <https://hbr.org/2019/04/the-legal-and-ethical-implications-of-using-ai-in-hiring> last accessed on 18th April, 2020.
6. Davis, Mandy. (2019). *“Algorithms have gender schemas too. A story of what we aren’t actively preventing and what we’re failing to strive for in artificial intelligence”*, Medium – The Startup, available online at <https://medium.com/swlh/algorithms-have-gender-schemas-too-38d0dd244cd0>, last accessed on 17th March, 2020.
7. Davison, H. Kristl, Maraist, Catherine C., Hamilton, R.H., Bing Mark. (2011). *“To Screen or Not to Screen? Using the Internet for Selection Decisions”*, *Springer Science + Business Media*, US.
8. England, Paula. (2010). *“The Gender Revolution. Uneven and stalled”*, *Gender & Society*, Vol. 24 No. 2, April 2010; 149–166.
9. HR Manager Online, available online at <http://hrmanageronline.ro/>, last accessed on 17th May, 2020.
10. HR Tech Outlook, available online at <https://europe.hrtechoutlook.com/>, last accessed on 17th May, 2020.
11. Jeske, Debora, Shultz, Kenneth S. (2019) *“Social media screening and content effects: implications for job applicant reactions”*, *International Journal of Manpower*, <https://doi.org/10.1108/IJM-06-2017-0138>.
12. Kleinberg, Jon, Sunstein, Cass R., Ludwig, Jens, Mullainathan, Sendhil. (2019). *“Discrimination in the age of algorithms”*, Published by Oxford University Press on behalf of The John M. Olin Center for Law, Economics and Business at Harvard Law School.
13. Lambrecht, A., Tucker, C.E. (2019). *“Algorithmic bias? An empirical study into apparent gender-based discrimination in the display of STEM career ads”*, *Management Science*, 65 (7). pp. 2966–2981. ISSN 0025–1909.
14. Mann, Monique, Matzner, Tobias (2019). *“Challenging algorithmic profiling: The limits of data protection and anti-discrimination in responding to emergent discrimination”*, *Big data and Society*, DOI: 10.1177/2053951719895805.
15. Maron, Dina Fine (2018). *“Science Career Ads Are Disproportionately Seen by Men Marketing algorithms prevent many women from seeing the advertising, even though it’s illegal to target jobs to one gender”*, Scientific American, Policy and Ethics, available online at <https://www.scientificamerican.com/article/science-career-ads-are-disproportionately-seen-by-men/>, last accessed on 15th April, 2020.
16. Martin, Yancey Patricia. (2004). *“Gender as social institution”*, *Social forces*, 82(4):1249–1273, Florida State University, The University of North Carolina Press.
17. Mavin, Sharon, Grandy, Gina. (2016). *“A theory of Abject Appearance: ‘Women elite leaders’ intra-gender ‘management’ of bodies and appearance”*, *Human relations*, Vol. 69(5) 1095–1120
18. Nissenbaum, Helen. (2009). *“Privacy in context – Technology, Policy, and the Integrity of Social Life”*, Stanford University Press, California.
19. Pavithra A., Anandhakuma C., Nithin Meenashisundharam V. (2019). *“Internet of Things with BIG DATA Analytics – A Survey”*, *International Journal of Scientific Research in Computer Science Applications and Management Studies*, ISSN 2319 – 1953, vol. 8.
20. Raghavan, Manish, Barocasy, Solon, Kleinberg, Jon, Levy, Karen. (2019). *“Mitigating Bias in Algorithmic Hiring: Evaluating Claims and Practices”*, *Microsoft Research and Cornell University*
21. Ridgeway, Cecilia. (2009). *“Framed before we know it. How gender frames social relations”*, *Gender & Society*, Vol. 23 No. 2, April 2009 145–160.

22. Smith, Paige, Stoller, Daniel (2020). “*AI Screens of Pandemic Job Seekers Could Lead to Bias Claims(1)*” available online at <https://news.bloomberglaw.com/daily-labor-report/ai-use-to-screen-pandemic-job-seekers-could-lead-to-bias-claims> last accessed on 25th July, 2020.
23. Susskind, Jamie (2018). “*Living Together in a World Transformed by Tech – Future Politics*”, Oxford University Press, United Kingdom.
24. Vaismoradi, M., Turunen, H., Bondas, T. (2013). “Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study”, *Nursing & Health Sciences*, 15(3), 398–405. DOI: 10.1111/nhs.12048.
25. Williams, Christine (2013). “The Glass Escalator, Revisited: Gender Inequality in Neoliberal Times”, SWS Feminist Lecturer, *Gender & Society*, Vol. 27, No. 5, October 2013: 609–629.
26. Woods, Stephen, Ahmed, Sara, Nikolao, Ioannis, Costa, Ana Cristina, Anderson, Neil (2020) “Personnel selection in the digital age: a review of validity and applicant reactions, and future research challenges”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 29:1, 64–77, DOI: 10.1080/1359432X.2019.1681401
27. Zuboff, Shoshana, Möllers, Norma, Murakami Wood, David, Lyon, David (2019). “Surveillance Capitalism: An Interview with Shoshana Zuboff”, *Surveillance & Society*, 17 (1/2): 257–266. DOI: 10.24908/ss.v17i1/2.13238.
28. Ziman, Rebecca L. (2013). “Women in the Workforce: An In-Depth Analysis of Gender Roles and Compensation Inequity in the Modern Workplace”, *Honors Theses and Capstones*: 157.

EFECTELE PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA SĂNĂTĂȚII ȘI STĂRII DE BINE A COPIILOR

ANDA RODIDEAL*
VALENTINA MARINESCU**

ABSTRACT

CONSEQUENCES OF COVID-19 PANDEMIC ON CHILDREN WELL-BEING AND DEVELOPMENT

Considering the restriction of social interactions and the shift to the online school due to the COVID 19 pandemic, this article highlights the potential harmful consequences of this shift. Based on the results of researches conducted before and during the pandemic, the consequences of social isolation and prolonged use of digital technology by children and adolescents can be serious, affecting their long-term physical, cognitive and socio-emotional development. Numerous studies have shown that the main risks concern: (1) access to online content: addiction, cyberbullying, age-inappropriate information, personal data security issues; (2) lack of physical activity and social interaction: diseases, altered sleep patterns, sedentarism, unhealthy eating habits, obesity, diabetes, anxiety, depression, suicide risk and low social skills in the future. All these should be further researched by redesigning and conceptualising technostress, a concept used to bring together the undesirable effects that occur for adults who use intensively the digital technologies for professional purposes.

The comparative research carried out with parents in two secondary Romanian schools has highlighted that parents are still confused, while the socio-economic and educational status of the family influences the emergence of risks related to the online content accessed by children, but not the risks related to social isolation and prolonged use of technology by children.

Keywords: COVID-19 pandemic, online school, children physical and psychological health, technostress.

* PhD, teacher, school counselor, e-mail: a_rodideal@yahoo.com.

** Professor. habil. PhD., Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, e-mail: vmarinescu9@yahoo.com.



INTRODUCERE

Starea de urgență datorată pandemiei COVID-19, ce a impus limitarea drastică a deplasărilor și interacțiunilor umane, a determinat și în România închiderea tuturor instituțiilor educaționale (formale și non-formale) și transferarea procesului educațional în mediul online (în momentul de vârf al pandemiei, 90 % dintre elevii lumii erau afectați de închiderea școlilor, iar în septembrie 2020, jumătate dintre ei încă nu aveau voie să revină la școală (EEAS, 2020)). Deși se dorește revenirea la educația clasică, în format fizic, după aproape un an de școală online, în România toți actorii educaționali (profesori, părinți și copii) au fost nevoiți să se adapteze, formându-și noi competențe digitale și încercând prin toate mijloacele să păstreze dinamica interacțiunilor și ritmicitatea programului școlar. În analizele realizate în acest interval asupra consecințelor acestei mutații disruptive asupra elevilor s-a pus accentul în special asupra măsurii în care se realizează educația online, iar standardele curriculare și finalitățile educaționale mai pot fi atinse, încercându-se a se remedia pierderile (CNPEE, 2020, Florian, Țoc, 2020, Botnariuc, Cucoș *et al.*, 2020). O mai mică atenție s-a acordat efectelor mai puțin vizibile asupra elevilor ale micilor ecrane digitale ale diverselor aparate conectate la internet, respectiv cercetarea modurilor în care sănătatea și starea lor de bine este afectată. De aceea, în articolul de față vom detalia aceste aspecte, ce țin de starea de bine a copiilor, un concept-umbrelă complex, ce include o serie de factori din mediul proximal în corelație cu structura socio-culturală și economică a întregii societăți (Ben-Arieh *et al.*, 2014) structurat pe patru dimensiuni: fizic, psihic, social și material (Minkinen, 2013).

Ținând cont de faptul că pandemia COVID-19 a afectat toate instituțiile și structurile sociale prin impunerea distanțării sociale, limitarea interacțiunilor și transformarea comunicării directe în comunicare mediată în toate sferele socio-economice în care a fost posibil, efectele asupra stării de bine a copiilor sunt diverse, situându-se la confluența micro-, mezo- și macro-mediului lor social. În acest context, vom analiza percepțiile părinților asupra efectelor școlii online asupra copiilor, în calitatea lor de adulți reprezentativi și responsabili a le asigura starea de bine și dezvoltarea armonioasă. Astfel deschidem calea spre înțelegerea efectelor emergente cu caracter negativ ale pandemiei asupra copiilor, în scopul ghidării procesului de luare a unor măsuri ameliorative.

SITUAȚIA PREZENTĂ ȘI CONSECINȚELE PANDEMIEI ASUPRA EDUCAȚIEI ÎN ROMÂNIA

În România, închiderea școlilor și mutarea educației în mediul online în martie 2020 a fost percepută de toți actorii educaționali (elevi, părinți și profesori) ca o situație justificată, temporară, la care fiecare s-a adaptat funcție de propriile

resurse materiale, fizice și psihice. La nivel central-instituțional au fost luate numeroase măsuri, s-au încercat diferite variante și scenarii, în speranța că noul an școlar (ce a început în septembrie 2020) să se desfășoare în condiții cât mai apropiate de o normalitate în care amenințarea bolii era și este încă prezentă. La mai puțin de o lună de la începerea noului an școlar, evoluția pandemiei a impus pentru a doua oară trecerea totală la predarea și învățarea în mediul online, de această dată așteptările vizavi de buna funcționare a proceselor educative în sistem online fiind mult mai mari.

Deoarece în perioada martie – iunie 2020 a fost identificată o serie de factori ce au generat blocaje și inechități în atingerea finalităților educaționale și au influențat negativ „școala online” (accesul inegal la tehnologie, la rețeaua internet și competențele digitale diferit dezvoltate în rândul profesorilor, elevilor și părinților) (CNPEE, 2020, Florian, Țoc, 2020, Consiliul Elevilor, 2020a, 2020b, Botnariuc, Cucos *et al.*, 2020), pentru noul an școlar s-au făcut eforturi de minimizare a acestora. Se constată că măsurile implementate au vizat în special două planuri: planul financiar – logistic, respectiv dotarea școlilor cu tehnologie (în vederea asigurării învățământului hibrid și online) și a elevilor cu tablete conectate la internet (oferite tuturor elevilor care nu dispuneau de acces la tehnologie); planul educațional – curricular, printr-o bogată ofertă de cursuri și oportunități de formare (online) pentru cadrele didactice, în scopul familiarizării lor cu tehnologia și dezvoltării competențelor necesare pentru a desfășura procesele educaționale în format online (Săgeată, 2020, CNPEE, 2020, Florian, Țoc, 2020, Consiliul Elevilor, 2020a, 2020b, Botnariuc, Cucos *et al.*, 2020). În ceea ce privește părinții, pe de o parte au rămas simpli spectatori la măsurile luate la nivel instituțional, pe de altă parte au fost responsabilizați să faciliteze accesul copiilor la educația online, conform OMEC 5545 / 2020. În acest sens, datele arată că 20 % dintre familii au achiziționat noi dispozitive digitale (Velicu, 2020), iar părinții s-au implicat activ în procesul educațional online: peste 75 % dintre părinți au declarat că au oferit copiilor oportunități educative extra-școlare și peste 40 % dintre ei au urmărit îndeaproape derularea proceselor educaționale online de către profesori (Velicu, 2020, Dalu, Noveanu, 2020).

Cercetările realizate în țara noastră (Florian, Țoc, 2020, Botnariuc, Cucos, Glava *et al.*, 2020, IRES, 2020a, Consiliul Național al Elevilor, 2020) au demonstrat că în perioada martie – iunie 2020, cca. 40 % dintre elevi nu au avut parte de educație online (fie pentru că profesorii lor de la clasă nu au oferit-o, fie din cauza lipsei accesului la tehnologie), fapt „remediat” în perioada septembrie – decembrie 2020, când o parte dintre elevi a primit tablete conectate la internet, astfel încât procentul elevilor care nu au participat la orele online (care au devenit obligatorii a fi oferite de către profesori) a scăzut la 18 % în luna ianuarie 2021, potrivit declarațiilor ministrului educației (Peticilă, 2021).

De la închiderea școlilor pe 11 martie 2020 până în prezent, a fost realizată o serie de studii la nivel național, sondându-se opiniile părinților față de modul în

care sunt afectați de măsurile luate în domeniul educației (IRES, 2020a, 2020b, 2021, CNPEE, 2020, Salvați Copiii, 2020b, Velicu, 2020, 2021, Dalu, Noveanu, 2020), dar și ale elevilor (Consiliul Elevilor, 2020a, 2020b, CNPEE, 2020, Salvați Copiii 2020a, 2020b, Velicu, 2020, 2021) și ale profesorilor (Botnariuc, Cucuș, 2020, CNPEE, 2020, Salvați Copiii, 2020b, Velicu, 2020, 2021). Cele mai multe dintre studii au utilizat metode online de culegere a datelor, în afara celor realizate de IRES (2020a, 2020b, 2020c) și Salvați Copiii (2020b) care au utilizat CATI și interviuri față în față. Tot prin interviuri față în față a fost realizat studiul coordonat de UNICEF asupra situației copiilor din mediile vulnerabile, cu mențiunea că acest studiu s-a realizat în patru runde, intervievându-se actorii-cheie reprezentativi din comunitățile defavorizate vizate (UNICEF, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d). Au mai fost publicate și analize asupra situației educației din țara noastră în perioada pandemiei, bazate pe analiza de conținut a datelor oficiale, publice (Florin, Țoc, 2020, Săgeată, 2020). Un sumar al aspectelor metodologice ale acestor cercetări se regăsește în *Tabelul nr. 1*.

Tabelul nr. 1

Sumar studii realizate la nivel național în perioada pandemiei COVID-19

Nr · crt	Autor	Perioada realizării studiului	Eșantion				Metoda colectare date
			elevi	părinți	profesori	alte categorii	
1	Botnariuc, Cucuș <i>et al.</i> , 2020	25–31 martie 2020	național		6436		chestionar online
2	Florin, Țoc, 2020	aprilie 2020					analiza documente oficiale
3	IRES, 2020a	27–30 aprilie 2020	național	1319			CATI
4	IRES, 2020 b	10–14 august 2020	național	1175			CATI
5	IRES, 2021	18–22 ianuarie 2021	național	1428			CATI
6	Consiliul Elevilor, 2020 a	mai 2020	național	11958			chestionar online

7	Consiliul Elevilor, 2020 b	august 2020		13000				chestionar online
8	CNPEE, 2020	mai-iunie 2020	național	219.073	316.492	65.309	6166 directori	chestionar online
9	Salvați Copiii, 2020a	iunie-iulie 2020	național	4792				chestionar online
10	Salvați Copiii, 2020b	2–14 oct 2020	național	400	400	400		CATI si FtF
11	Velicu, A. 2020	martie-iunie 2020	național	518	518			interviu online
12	Velicu, A., 2021	iulie 2020	național	518	518			interviu online
13	Dalu, Noveanu, 2020	26 iulie – 3 august	național		1067			chestionar online
14	UNICEF, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d	aprilie, mai, iunie, iulie 2020					125 - actori relevanți	interviu FtF / 4 runde
15	ISMB, CMBRAE, 2020	1–15 mai, 2020	București	33.505	34.791	4.505		chestionare online
16	Săgeată, R., 2020	octombrie, 2020						analiza documente oficiale

Analizând rezultatele acestor cercetări asupra modului în care actorii educaționali (elevi, părinți, profesori) s-au raportat și adaptat la această situație nemaiîntâlnită, constatăm o serie de efecte emergente ale măsurilor impuse de autorități în vederea prevenirii infectării cu virusul SARS-COV2 a populației.

Datele demonstrează în primul rând decalajele dintre accesul și calitatea învățământului online în funcție de statusul socio-economic și educațional al familiilor, cei mai dezavantajați fiind elevii provenind din medii vulnerabile: familii sărace, de etnie romă, copiii cu cerințe educaționale speciale și cei care locuiesc în locuințe supraaglomerate (UNICEF, 2020a). Decalajul dintre educația în mediul rural și urban se menține, lucru evident în special în ceea ce privește accesul la tehnologie (aparatură și rețea internet performante) (IRES, 2020b), atât în familie, cât și la nivelul școlilor și al profesorilor. Studiile au urmărit și evidențierea modului în care are loc educația online (cine participă, ce platforme se folosesc, cum este percepută adaptarea predării – evaluării în context online) și ce obstacole se întâlnesc prin prisma nivelului de dezvoltare a competențelor digitale

ale profesorilor, părinților și copiilor (CNPEE, 2020, Consiliul Elevilor (2020b), Dalu, Noveanu, 2020, Salvați Copiii, 2020a). Raportul KiDiCoTi (Velicu, 2021) evidențiază suplimentar schimbarea pattern-urilor de consum digital în rândul familiilor, accentuând asupra problematicii riscurilor și oportunităților internetului pentru copii și a strategiilor de mediere digitală utilizate de părinți, în această direcție. De menționat că și acest raport evidențiază diferențele dintre percepțiile părinților funcție de statusul socio-economic al familiei, cei cu venituri sub medie având mai puține competențe digitale, identificând mai puține oportunități ale tehnologiei pentru copiii lor și mediind mai puțin comportamentul digital al copiilor (Velicu, 2021). Același raport demonstrează însă că în ceea ce privește nivelul competențelor digitale ale copiilor nu există diferențe decât în funcție de vârstă, iar percepția părinților vizavi de utilizarea excesivă a internetului și majoritatea riscurilor online pentru copii nu variază funcție de statusul socio-economic și educațional al familiei (Velicu 2021).

Sumarizând, constatăm că în perioada aprilie 2020 – ianuarie 2021 s-au cules (prin metode de cercetare aplicate preponderent mediat – online, sau telefonic –, dar și față în față), numeroase date vizavi de modul în care educația online s-a implementat și este acceptată de actorii educaționali în țara noastră. Cu toate acestea, cercetările au vizat în mai mică măsură efectele emergente profunde ale pandemiei, cu impact asupra stării de bine, sănătății fizice și mentale a elevilor și familiilor, deși la nivel internațional se atrage atenția asupra potențialelor efecte negative în plan socio-afectiv și emoțional, stresul generat de riscul îmbolnăvirii și restricțiile de contact generând probleme suplimentare, cu efecte negative asupra dezvoltării copiilor și adolescenților pe termen lung (Araujo *et al.*, 2020, Kilinçel *et al.* 2020, Xie, Xue *et al.*, 2020, Lopez-Bueno *et al.*, 2020).

EFFECTE NEGATIVE ALE ȘCOLII ONLINE ȘI ALE RESTRICȚIONĂRII INTERACȚIUNILOR SOCIALE

Cercetările realizate la nivel internațional în perioada pandemiei cu privire la efectele măsurilor restrictive luate de majoritatea țărilor lumii asupra stării de bine și sănătății copiilor și adolescenților demonstrează o realitate îngrijorătoare, cu efecte complexe, greu de anticipat. Cercetărilor realizate în perioada martie – aprilie 2020 la nivel internațional demonstrează că măsurile restrictive adoptate au condus la creșterea nivelului de stres în familie, având drept consecință creșterea nivelului de anxietate, a numărului cazurilor de depresie, întreaga experiență din timpul pandemiei considerându-se a avea efecte comparabile cu cazurile de stres post-traumatic, respectiv întârzieri în dezvoltarea copiilor și probleme de sănătate (Araujo *et al.*, 2020, Kilinçel *et al.* 2020, Xie, Xue *et al.*, 2020, Wang, Pan *et al.*, 2020). Similar, alți cercetători atrag atenția asupra faptului că datorită restricțiilor și închiderii școlilor, copiii devin unul dintre cele mai dezavantajate grupuri sociale,

datorită izolării sociale și a limitării activităților zilnice uzuale, fiindu-le afectate activitățile fizice, obiceiurile de somn și alimentare (Lopez-Bueno *et al.*, 2020). Acești autori demonstrează, printr-o analiză sistematică a numeroase date de cercetare, că referitor la sănătatea copiilor pe termen scurt, mediu și lung, lipsa activității fizice și a relaționării socio-afective sunt cele mai mari două probleme generate de pandemie la nivel general, cu atât mai mult în rândul categoriilor dezavantajate socio-economic. Izolarea socială are impact negativ asupra sănătății mintale a tuturor indivizilor, vulnerabilitatea fiind mărită pentru cei care aveau anterior pandemiei probleme de sănătate mentală, prin prisma limitării accesului la rețelele de suport (Simon *et al.*, 2020, Serafini, Parmigiani *et al.*, 2020), motiv pentru care copiii cu cerințe educative speciale (tulburări de învățare sau din spectrul autist etc.) sunt și mai puternic afectați.

Alți cercetători, analizând efectele pandemiilor și vulnerabilitățile pe care le generează în rândul copiilor, atrag atenția asupra apariției problemelor comportamentale: copiii sunt mai puțin activi, sunt nefericiți, plictisiți, limitați la spațiul casei sau al camerei lor, lipsiți de motivație și spațiu personal pentru relaționare cu prietenii, colegii sau profesorii lor (Parimala, Nagalakshmi, 2020).

Referitor la utilizarea prelungită a internetului pentru activități educaționale, trebuie avut în vedere *tehnostres-ul* (technostress), un concept introdus încă din 1984 de Craig Brod (Brod, 1984, în Molino, Ingusci, *et al.*, 2020) pentru a defini problemele generate de contactul în exces cu tehnologia, supra-expunere la ecrane și conexiune internet, ce se manifestă în plan fizic (probleme cardiovasculare, gastrointestinale, musculare, insomnie, dureri de cap și oboseală cronică, dureri cervicale, dereglări hormonale și la nivelul epidemiei), dar și mental și socio-emoțional (iritabilitate, anxietate și depresie, schimbări comportamentale și apatie) (Boonjing, Chanvarasuth, 2016, Chiappetta, 2017). În anul 2007, sindromul tehnostres-ului a fost recunoscut drept boală ocupațională, în rândul celor care utilizau frecvent tehnologia digitală în activitatea profesională (Chiappetta, 2017). Cercetările succesive au demonstrat că în special angajații din domeniul IT suferă de acest sindrom, ce include alături de efectele negative în plan fizic, mental și psiho-social și afectarea satisfacției față de muncă, a eficienței și a calității îndeplinirii sarcinilor (Bondanini, Giorgi *et al.*, 2020, Boonjing, Chanvarasuth, 2016).

Cumulând toate aceste date ce înfățișează o realitate îngrijorătoare pentru copii în perioada pandemiei, date fiind riscurile polivalente ce emerg, se consideră că starea de bine a copiilor este amenințată (Viner, Russell, 2021, Grechyna, 2020, Berasategi *et al.*, 2020, Achterberg, Dobbelaar *et al.*, 2021). Conceptul de „stare de bine a copiilor” este utilizat ca termen-umbrelă, multi-dimensional, referindu-se la dezvoltarea lor în plan fizic, emoțional și social, atât în prezent, cât și referitor la cum le va influența viitorul (Statham, Chase, 2010). Deși termenul este deseori utilizat în cercetări, nu există o definiție unanim acceptată, starea de bine a copiilor fiind deseori asociată cu „calitatea vieții” (Rees *et al.*, 2010), măsurată atât prin indicatori obiectivi, cât și subiectivi, din perspectiva copiilor, sau a adulților

responsabili – părinții, luând în considerare contextul de viață al copiilor și mediul socio-cultural (Statham, Chase, 2010). Deseori se folosește dihotomia subiectiv – obiectiv în operaționalizarea conceptului, luându-se în considerare diferența dintre opiniile copiilor și ale adulților vizavi de stare de bine și integrându-se în ecuație atât perspectiva copiilor, cât și a părinților (operaționalizate prin indicatori legați de satisfacerea nevoilor, a respectării drepturilor, nivelului de sărăcie și calitatea vieții) (Axford, 2009). În aceeași ecuație se introduc și datele obiective ce influențează starea de bine și pot fi măsurate cantitativ: starea de sănătate, structura familiei, factorii economici și politici (Amerijkx, Humblet, 2014). Datele obiective, independente de evaluarea personală, sunt nefiltrate de percepțiile indivizilor, pe când cele subiective exprimă explicit percepțiile și preferințele indivizilor, fiind important a se analiza acest concept din perspective multiple și multidisciplinare, pentru a echilibra rezultatele studiilor asupra stării de bine a copiilor (Lewis, 2019). În acord cu literatura de specialitate, în lipsa unei definiții și a unei scale general-valabilă, acceptată pentru a măsura starea de bine a copiilor, în cercetarea de față vom utiliza indicatori subiectivi și obiectivi, urmărind cele cinci dimensiuni ce compun multi-dimensional „starea de bine” a copiilor: planul fizic, psihic, social, educațional și material (Minkinen, 2013, Berasategi, Idoiaga *et al.*, 2020).

Deși din punct de vedere medical amenințarea bolii generate de coronavirus nu este considerată a fi mare pentru copii, principalul risc fiind faptul că ei pot răspândi virusul în rândul populației adulte (Fischer, 2020), măsurile de limitare a interacțiunii dintre copii și cu copiii la nivel social generează efecte negative asupra dezvoltării și stării lor de bine: a sănătății fizice, prin inactivitate și sedentarism, prelungirea timpului de utilizare a diverselor ecrane, afectarea somnului și alimentației, ce conduce la creșterea în greutate, scăderea capacității cardio-respiratorii, probleme cu vederea, musculatura, postura și scăderea densității masei osoase; a sănătății psihice, prin apariția sentimentelor de frică, îngrijorare, tristețe, anxietate, însingurare, stres, iritabilitate și nervozitate, intoleranță la reguli și schimbări frecvente de dispoziție (Grechyna, 2020, Medrano, Cadenas-Sanchez *et al.*, 2020, Berasategi *et al.*, 2020).

Mai mult decât atât, cercetările anterioare asupra utilizării prelungite de către copii și adolescenți a internetului și diverselor ecrane au dovedit că generează o serie de efecte negative asupra dezvoltării lor: **1.** dependență psihologică (stres, anxietate, depresie, idei suicidare) și probleme comportamentale (Sinkkonen, Puhakka *et al.*, 2014, Kardefelt-Winther, 2017, 2019, Laconi *et al.*, 2018, Smahel, Machackova *et al.*, 2020); **2.** în planul sănătății, prin scăderea activității fizice: dureri de cap, oase și mușchi, reducerea orelor de somn, obezitate, diabet și probleme cardiace (Lapousis, 2016, Al Majali, 2020). Și alți cercetători au demonstrat afectările fizice generate de utilizarea excesivă a tehnologiei: ochi uscați, scăderea vederii, dureri cervicale (Zheng *et al.*, 2016), probleme de alimentație, scăderea masei musculare și obezitatea, specifice sedentarismului

(Canan *et al.* 2014, Matusitz, McCormick, 2012), dureri de spate (Alaca, 2019), scăderea energiei fizice, a imunității și alte disfuncții fiziologice (Cao, Sun *et al.*, 2011). În ceea ce privește riscurile referitoare la obezitate, studiile au demonstrat că fiecare oră petrecută zilnic în plus pe internet determină o creștere cu 8 % a riscului de creștere în greutate și obezitate (Aghasi *et al.* 2019).

În aceste condiții, în perioada școlii online cu atât mai mult trebuie ținut cont de riscurile în plan fizic și psihic asociate utilizării prelungite a internetului pentru copii și adolescenți, ținând cont că aceștia petrec într-o zi obișnuită în medie 7,11 ore online, în această perioadă (Velicu, 2021). Alte studii anterioare au atras atenția și asupra efectelor negative asupra capacității cognitive datorate utilizării excesive a ecranelor: scăderea capacității de gândire critică, a imaginației, creativității și profunzimii în analiza și rezolvarea problemelor, o dată cu creșterea capacității vizuale (Wolpert, 2009), ceea ce conduce la îngrijorări legate de efectele digitalizării educației pe scară largă. Tuturor acestora li se adaugă o serie de riscuri legate de conținutul pe care copiii îl accesează online, printre cele mai uzuale riscuri demonstrate a fi inerente consumului digital pentru copii fiind: accesul la informații și conținut nepotrivite vârstei, cyberbullying, mesaje cu caracter sexual, mesaje incitatoare la ură, violență extremă, contact cu persoane necunoscute, dependența de rețele sociale sau / și jocuri, furt de date personale și probleme de securitate a datelor și aparatelor (Smahel *et al.* 2020, Velicu, 2021). Este important de menționat că numeroase studii arată creșterea expunerii la acest tip de riscuri online pentru copii, în perioada pandemiei (Velicu, 2021).

Ținând cont de toate aceste rezultate și de faptul că și copiii din țara noastră utilizau și utilizează internetul și tehnologia mobilă în foarte mare măsură (86 % dintre copiii 9–16 ani foloseau deja zilnic internetul pe mobil în România în 2018) (Smahel *et al.*, 2020), odată cu pandemia și mutarea școlii în mediul online este important să se cerceteze riscurile emergente ce îi pot afecta în plan fizic, psihic, social și educațional, alterându-le starea de bine pe termen lung, cu atât mai mult cu cât restricțiile și școala exclusiv online sunt încă în vigoare, pentru o mare parte dintre copii (UNICEF, 2020).

PROBLEMELE DE SĂNĂTATE ALE COPIILOR DIN ROMÂNIA

Înțelegerea acestor aspecte ce țin de starea de sănătate fizică și psihologică a tinerei generații este cu atât mai importantă în prezentul digitalizat, știind că vulnerabilitățile din mediul offline se prelungesc în cel online (Haddon, Livingstone, 2014). Copiii din România aveau încă dinainte de declanșarea crizei sanitare COVID-19 un nivel de sănătate spre mediu. Cele mai vulnerabile aspecte vizau activitatea fizică, obezitatea, diabetul, bolile cronice (îndeosebi viciile de refracție), dar nici problemele de sănătate mentală nu erau de neglijat (INSP, 2018, 2020, INSP și CNEPSS, 2017, 2019a, 2019b).

Potrivit cerințelor OMS, copiii trebuie să facă zilnic minim 60 de minute efort fizic de intensitate moderată sau intensă (Organizația Mondială a Sănătății, 2019). Conform „Eurobarometrului special pentru activitate fizică” (European Commission, 2018), în urmă cu trei ani copiii din România în vârstă de 11–15 ani făceau mai puțină activitate fizică decât omologii lor din alte țări ale Uniunii Europene. Datele Institutului Național pentru Sănătate Publică (INSP, 2020) arătau că în România, în anul 2018, procentul copiilor de 11–15 ani care au raportat participarea la activități fizice în conformitate cu recomandările OMS, a fost îngrijorător de scăzut (17,8 % dintre băieți și 10,4 % dintre fete). În contrast, media europeană pentru acel an indica faptul că 23 % din băieții și 16 % din fetele de 11–15 ani îndeplineau recomandările OMS pentru activitatea fizică (INSP, 2020). În rândul adolescenților din România ratele excesului de greutate și obezității sunt mai scăzute decât media UE, dar s-au dublat în ultimii ani, crescând de la 7 % în 2005–2006, la 16 % în 2013–2014 (INSP și CNEPSS, 2017). Pentru anul 2015–2016, același raport indica faptul că la copiii din mediul urban, atât la fete, cât și la băieți, dezvoltarea dizarmonică prin plus de greutate a fost mai mare decât cea prin minus de greutate. Totodată, în mediul rural, la fete a fost mai mare dizarmonia prin plus de greutate, iar la băieți a predominat dizarmonia prin minus de greutate (INSP și CNEPSS, 2017).

În România, incidența diabetului la copii (la 100.000 locuitori) se află pe un trend ascendent, evoluția lui fiind următoarea: 7,7 la copiii 0–14 ani în 2006; 7,9 la copiii din grupa de vârstă 0–14 ani în 2009 și 13,3 la copiii 0–14 ani, în anul 2015 (INSP, 2018).

În anul 2015, procentul elevilor care declarau că suferă de o boală cronică pentru care aveau un diagnostic medical a fost de 9,2 % (Asociația de Psihologia Sănătății din România, 2015). Conform Studiului HSBC 201 / 2015, nu au existat diferențe semnificative între diferitele categorii de vârstă, fiind declarați cu boli cronice 9,3 % copii de 11 ani, 7,7 % dintre cei de 13 ani și 10,5 % copii de 15 ani. Nu s-au observat diferențe semnificative statistic între fete și băieți în acest caz (8,4 % pentru băieți și 9,9 % la fete) (Asociația de Psihologia Sănătății din România, 2015).

Dintre afecțiunile cronice cele mai importante în anii 2015–2016 în rândul copiilor din mediul urban, au fost viciile de refracție cu 23,7%, urmate de obezitatea de cauză neendocrină cu 10,1 % și deformările coloanei vertebrale cu 8,8 %, în timp ce în mediul rural acestea au fost viciile de refracție (11,7 %), obezitatea neendocrină (10,1 %) și hipotrofia ponderală (8,4 %) (INSP și CNEPSS, 2017).

Din perspectiva problemelor legate de sănătate mentală, în anii 2018–2019, conform Raportului național „Evaluarea nivelului de dezvoltare fizică și a stării de sănătate pe baza examenelor medicale de bilanț la copiii și tinerii din colectivitățile școlare din mediul urban și rural – an școlar 2018–2019” (INSP și CNEPSS, 2019^a), prevalența incidenței la 100 000 de locuitori pentru tulburărilor mentale și de comportament era de 323 (0–4 ani), 784,2 (5–9 ani) și 745 (10–14 ani). În

același timp, pentru copiii dispensarizați în cabinetele medicale școlare în anul școlar 2018–2019, prevalența tulburărilor de adaptare școlară a fost de 0,36 %, tulburările nevrotice au avut o incidență de 0,43 %, retardul psihic și intelectual a avut o prevalență de 0,46 %, iar tulburările de vorbire de 0,59 % (INSP și CNEPSS, 2019a).

În ceea ce privește depresia, prevalența acestei afecțiuni a fost redusă în anul 2019 pentru copiii de 5–14 ani – numai 355,15 cazuri la 100.000 locuitori (INSP și CNEPSS, 2019b). Și mai redusă a fost incidența altor afecțiuni (identificate ca parte integrantă a DALY – „Disability Adjusted Life Years”): anxietatea (cu o incidență de 237 la 100 000 de copii) și migrena (cu o incidență de 207 la 100 000 de copii) (INSP și CNEPSS, 2017). Putem astfel concluziona că din punctul de vedere al sănătății mentale, situația copiilor din România era cu mult superioară stării lor de sănătate pur fiziologică.

CERCETARE COMPARATIVĂ: PERCEPȚIA PĂRINȚILOR ASUPRA EFECTELOR ȘCOLII ONLINE

Având în vedere toate aceste date și faptul că acum, în condițiile generate de pandemie, mai mult ca oricând, familia și părinții rămân singurii responsabili de asigurarea unei dezvoltări armonioase și echilibrate din punct de vedere fizic și psihologic a copiilor (școala și instituțiile educaționale fiind limitate de mediul online în a-și manifesta influența), cercetarea de față a urmărit să identifice măsura în care părinții conștientizează potențialele riscuri ce emerg o dată cu mutarea școlii în mediul online.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Ca urmare a restricțiilor de distanțare socială, de limitare a interacțiunilor și mutare a școlii în mediul online, impuse ca măsură de prevenție a răspândirii pandemiei COVID-19, în scopul identificării percepțiilor părinților vizavi de școala online, metoda de cercetare aleasă a fost aplicarea unui chestionar online, realizat pe platforma Google Forms și distribuit de profesorii diriginți prin grupurile de WhatsApp cu părinții fiecărei clase. De menționat că majoritatea cercetărilor realizate pentru investigarea adaptării actorilor educaționali la școala online în anul 2020 a folosit această metodă de cercetare, fiind rapidă, eficientă și singura posibilă, în lipsa prezenței fizice la școală (Botnariuc, Cucoș *et al.*, 2020, CNPEE, 2020, Velicu, 2020, Dalu, Noveanu, 2020, Salvați Copiii 2020a, Erlina, Santoso *et al.*, 2020, Sari, Maningtyas, 2020, Warlenda, Marlina *et al.*, 2021, Brom, Lukavski *et al.*, 2020, Radha, Mahalakshmi *et al.*, 2020, Wang, Pan *et al.*, 2020, Xie, Xue *et al.*, 2020). Această metodă de cercetare facilitată de dezvoltarea tehnologică are o

serie de avantaje, precum: trimiterea – completarea – înregistrarea foarte rapidă, prin diverse aplicații de mesagerie digitală, eludând distanțele, timpul și tipul de tehnologie (fiind funcțională pe orice aparat conectat la internet), varietatea tipurilor de itemi ce pot fi utilizați, înregistrarea răspunsurilor în timp real și anonimatul respondenților. Există și dezavantaje, riscul erorilor și bias-urilor mai ales în ceea ce privește eșantionarea, deoarece sunt excluși cei care nu au acces la internet, iar reprezentativitatea eșantionului este deseori problematică. Cu toate acestea, metoda chestionarelor online este tot mai des utilizată și validată ca și metodă de cercetare și de colectare a datelor cu ajutorul internetului (Kumar, Naik, 2016).

Cercetarea de față s-a desfășurat după încheierea semestrului I al anului școlar 2020–2021 (perioada 8 – 15 februarie 2021) în două școli gimnaziale din București, alese deoarece sunt situate la polul opus în clasamentul școlilor din București (în funcție de notele la evaluarea națională din anul școlar precedent (www.admitereliceu.ro)). Deși sunt localizate geografic în proximitatea centrului Bucureștiului, la circa 1 km distanță una de cealaltă, cele două școli sunt foarte diferite, atât în ceea ce privește populația școlară, cât și rezultatele obținute, datele sintetice fiind prezentate în *Tabelul nr. 2*. Eșantionul total a avut un volum de 527 părinți.

Tabelul nr. 2

Date comparative școli incluse în cercetare

	Școala I	Școala II
Număr de clase 0–8	23	7
Număr de elevi (zi)	735	127
Media admitere 2020 (rezultate Evaluare Națională 2020)*	8,50	4,85

*https://www.admitereliceu.ro/top-scoli-generale/2020?county_id=10&page=1

Pentru a atinge obiectivul vizat, de identificare a gradului de conștientizare a părinților cu privire la potențialele riscuri asupra copiilor asociate mutării școlii în mediul online pentru o perioadă mare de timp, a fost realizat un chestionar cu întrebări preponderent închise, trimis de către profesorii diriginți și învățători către toți părinții elevilor din cele două școli, prin grupurile de WhatsApp. Deși nu a putut fi aplicată nici o metodă de eșantionare (tuturor părinților din fiecare școală li s-a trimis chestionarul), rata de răspuns s-a dovedit ridicată în Școala I (68 % dintre părinții copiilor care participă la orele online), față de cei din Școala II (32 % respondenți, dintre părinții copiilor care participă la orele online). De menționat că în Școala I doar câțiva elevi nu participă la orele online (1 %), spre deosebire de Școala II, unde acest procent este foarte ridicat (27 %).

În acord cu literatura de specialitate, în lipsa unei scale unanim acceptată pentru a măsura starea de bine a copiilor, în cercetarea de față vom urmări cele cinci dimensiuni ce compun multi-dimensional „starea de bine” a copiilor: planul fizic, psihic, social, educațional și material (Minkkinen, 2013, Berasategi, Idoiaga

et al., 2020). În această direcție, tipurile de variabile testate, în afara celor demografice (vârstă, nivel de educație, status ocupațional, număr de copii înscriși în școală), au fost: percepția asupra nivelului de pregătire și adaptare a școlii și profesorilor la scenariile verde (față în față), galben (hibrid) și roșu (online); tipul de dispozitiv utilizat de copii în școala online; părerea părinților asupra continuării utilizării tehnologiei și după revenirea la școală – pentru a evidenția aspectele legate de planul educațional și material; percepția asupra aspectelor pozitive și negative ale școlii online pentru copii și părinți; conștientizarea riscurilor internetului pentru copii și strategiile de mediere utilizate – pentru a evidenția aspectele legate de planul fizic, psihic și social al stării de bine. Majoritatea itemilor au fost închiși, doar la sfârșitul chestionarului li s-a oferit posibilitatea de a face orice fel de remarci pe tema dată a condițiilor educative în perioada pandemiei, pentru a înregistra și opiniile „libere” ale părinților.

REZULTATELE CERCETĂRII

Cercetarea a vizat identificarea percepțiilor părinților vizavi de modul în care a fost organizată școala online și efectele resimțite asupra propriilor copii, cu scopul de a reliefa măsura în care părinții conștientizează potențialele riscuri și efecte negative asupra stării de bine a copiilor, dar și existența diferențelor din perspectiva statusului socio-economic și educațional al părinților, dată fiind diferența mare, din acest punct de vedere, între Școala I și Școala II.

Specificul diferit al celor două școli se reflectă și în datele demografice ale respondenților, cei de la școala de top (arbitrar codată Școala I), având majoritar studii superioare, un loc de muncă (sunt angajați / salariați) și o vârstă mai mare decât a celorlalți (Școala II). Datele sunt prezentate în *Tabelul nr. 3*.

Tabelul nr. 3

Date demografice respondenți – părinți

Respondenți	Școala I	Școala II
Procent părinți care au răspuns la chestionar (calculat în raport cu numărul total al elevilor care au participat la orele online)	68 %	32 %
Mama	84 %	83 %
Tatăl	14 %	10 %
Alt adult reprezentativ	2 %	7 %
Date demografice		
Nivel educațional		
Maxim 10 clase	0 %	37 %
Absolvent liceu	18 %	50 %
Absolvent facultate	82 %	13 %
Vârsta		

	25–35 ani	12 %	33 %
	36–45 ani	68 %	40 %
	46–55 ani	20 %	27 %
Statut ocupațional			
	Angajat	95 %	63 %
	Șomer	5 %	37 %

Utilizându-se statistica descriptivă, au fost urmărite frecvențele răspunsurilor, structurate în funcție de problematicile conexe educației exclusiv online: **1.** competențe digitale și expunerea la riscurile internetului, **2.** probleme de ordin cognitiv (achiziții și rezultate educaționale), fizic și psihologic (socio-emoțional și relațional).

1. COMPETENȚE DIGITALE ȘI EXPUNEREA LA RISCURILE INTERNETULUI

Mutarea școlii în mediul online a impus dezvoltarea competențelor digitale ale tuturor actorilor educaționali, indiferent de măsura în care acestea erau anterior formate, adaptarea educației la mediul online fiind reglementată formal printr-o metodologie-cadru publicată în Monitorul Oficial în data de 10 septembrie 2020 (OMEC 5545). Astfel, în ceea ce privește profesorii, s-a recomandat utilizarea platformelor pentru comunicare sincron (Zoom, Google Classroom etc.), și asincron (mesaje rapide, e-mail etc.), a resurselor digitale deschise și a unei serii de aplicații creativ-colaborative (Kahoot, Mentimeter, Canva, Padlet etc.) în scopul adaptării predării și evaluării la mediul digital. Același document prevede obligațiile părinților de a asigura accesul și ajuta copiii să utilizeze tehnologia și platformele, iar elevilor le revine obligația de a participa la orele online. Factorii decizionali (Ministerul Educației și Cercetării, inspectoratele școlare și conducerea unităților de învățământ preuniversitar) sunt responsabili de supervizarea proceselor educaționale online, securitatea datelor și alegerea acelor instrumente digitale ce se potrivesc specificului fiecărei școli, astfel încât să fie respectate și în mediul online principiile de bază ale educației – echitatea, calitatea, descentralizarea, egalitatea de șanse și centrarea educației pe elev (OMEC 5545 / 2020).

În plus, pe baza cererilor părinților, au fost distribuite tablete conectate la internet tuturor elevilor, astfel încât să fie redus decalajul datorat statusului socio-economic al familiei și demersurile educaționale online să se poată desfășura. Școlile (nu și profesorii) au fost dotate cu tehnologie (acces internet, laptop-uri, camere de filmat), astfel încât scenariile învățământului hibrid și online să fie funcționale. De menționat, profesorii nu au fost incluși între cei care au primit tehnologie pentru a o utiliza de acasă, ci, în cazul în care nu dispuneau de resurse proprii, indiferent de scenariul de învățare, au putut veni în școli pentru a beneficia de dotările tehnice și a asigura desfășurarea orelor online.

În aceste condiții, în cele două școli incluse în cercetare, a fost realizată o serie de investiții în dotarea tehnologică, toți elevii doritori primind tablete și toate

clasele fiind dotate cu tehnologie ce permitea realizarea orelor și în sistem online (calculator, cameră filmat, microfon). Au fost implementate platformele Kinderpedia, respectiv Google Classroom pentru asigurarea învățământului online, fiecare profesor, părinte și elev primind instrucțiuni detaliate pentru a le instala și utiliza. În *Tabelele nr. 4* și *nr. 5* sunt prezentate răspunsurile părinților vizavi de percepția asupra acestor platforme și generic, asupra modului în care școala s-a adaptat învățământului hibrid și online.

Tabelul nr. 4

Percepția părinților asupra modului în care școala s-a adaptat educației online.

Aprecieri părinți asupra:	Școala I	Școala II
Pregătirea școlii pentru învățământul față în față și hibrid – „foarte bine”*	76 %	70 %
Adaptarea școlii la învățământul exclusiv online – „foarte bine”*	79 %	60 %

* (Întrebări închise cu 3 variante de răspuns: „Școala s-a pregătit / adaptat foarte bine”, „Așa și așa”, „Nu am remarcat îmbunătățiri / măsuri speciale”)

Tabelul nr. 5

Percepția părinților asupra modului în care profesorii s-au adaptat educației online.

Aprecieri părinți asupra*:	Școala I	Școala II
Platforma aleasă pentru educație sincron – „mult” și „foarte mult”	87 %	90 %
Ușurința profesorilor în a utiliza platformele – „mare” și „foarte mare”	76 %	73 %
Accesul profesorilor la conexiune internet performantă – „mare” și „foarte mare”	76 %	47 %
Accesul profesorilor la tehnologie performantă – „mare” și „foarte mare”	80 %	60 %
Adaptarea lecțiilor pentru predare online – „mare” și „foarte mare”	66 %	57 %
Utilizare alte resurse online – „mare” și „foarte mare”	62 %	37 %
Corectitudinea evaluării – „mare” și „foarte mare”	72 %	67 %
Volumul temelor pentru acasă – „mare” și „foarte mare”	59 %	47 %

* (Întrebări închise, codate în scala Likert cu 5 trepte)

Rezultatele arată că percepțiile părinților față de modul în care cele două școli s-au adaptat educației online sunt relativ similare, diferențele fiind mici la nivel de frecvențe. Principalele aspecte ce diferă sunt legate de calitatea și diversitatea tehnologiei și aplicațiilor digitale utilizate, fapt ce poate fi explicat prin faptul că în Școala II se utilizează mai rar astfel de resurse. Per total, nivelul de mulțumire al părinților din Școala I este mai ridicat față de cel din Școala II.

Posibile explicații pentru aceste răspunsuri pot fi găsite analizând răspunsurile părinților (*tabelul nr. 6*) vizavi de modul în care ei și copiii s-au adaptat școlii online, de aparatele utilizate și de efectele mutării învățării în mediul online asupra lor înșiși, în calitate de părinți.

Tabelul nr. 6

Răspunsuri părinți vizavi de propria adaptare la mutarea școlii în mediul online:

Aprecieri părinți asupra:		Școala I	Școala II
Aparate folosite de copii pentru accesul online <i>„Ce dispozitiv folosește cel mai frecvent copilul dvs. pentru a participa la orele online?”</i>	Telefon mobil	5 %	37 %
	Tableta primită la școală	18 %	30 %
	Tableta personală	12 %	20 %
	Laptop	51 %	7 %
	Calculator desktop	14 %	7 %
Modului în care copiii au învățat să utilizeze platforma <i>„Cum a învățat copilul dumneavoastră să utilizeze platforma?”</i>	A învățat din mers, mai mult singur	37 %	43 %
	I-am arătat la început, apoi s-a descurcat singur	51 %	33 %
	L-a ajutat dirigintele / doamna învățătoare	2 %	13 %
	L-au ajutat colegii	1 %	7 %
	Îl ajutam noi în continuare	9 %	3 %
Aspect negativ al învățării online pentru părinte <i>„În ceea ce vă privește pe dumneavoastră, ca și părinte, care considerați că este principalul aspect negativ al mutării școlii în online?”</i>	Obligația de a oferi acces sporit copilului la tehnologie	27 %	7 %
	Creșterea timpului alocat pentru sprijin la lecții	22 %	3 %
	A trebuit să găsec soluții pentru a nu îl lăsa singur acasă	15 %	27 %
	A trebuit să îl ajut la lecțiile online	6 %	17 %
	NU a fost nici un aspect negativ	23 %	47 %
Măsuri luate pentru medierea digitală a copiilor <i>„Dumneavoastră, ați luat măsuri pentru limitarea accesului online al copilului dumneavoastră?”</i>	Da, utilizez aplicații de control parental	24 %	17 %
	Da, i-am impus anumite limite	30 %	13 %
	Da, am discutat cu el despre pericolele online, dar nu i-am impus restricții	31 %	33 %
	Nu este cazul, copilul meu utilizează foarte puțin internetul	7 %	0 %
	Nu este cazul, copilul meu se descurcă bine pe internet	7 %	37 %

Studiile anterioare au arătat că practicile de utilizare ale internetului pentru învățare sunt influențate de dispozitivele folosite, laptopul sau tableta fiind în general preferabile smartphone-ului (Van Deursen, Van Dijk, 2019). Rezultatele studiului arată că sunt diferențe semnificative între cele două școli, în sensul în care calitatea orelor online (determinată și de dispozitivele preponderent utilizate de copii) este mult mai scăzută în Școala II (50 % tablete și 37 % telefon mobil) față de Școala I (51 % laptopuri și 30 % tablete). Deși în ambele școli copiii se descurcă în general singuri la orele online, în Școala I predomină cei care au fost ajutați la

început de părinți, dar ajutorul oferit de profesori este minimal în ambele școli. În ceea ce privește medierea parentală, se constată că deși părinții de la ambele școli practică cel mai mult medierea de tip activ, prin discuții cu copiii despre pericolele internetului, părinții de la Școala I utilizează și medierea restrictivă, 30 % impunând copiilor restricții de utilizare a internetului, în timp ce aproape un sfert se bazează pe aplicații digitale pentru restricționarea și / sau monitorizarea utilizării internetului de către copii. Pe de altă parte, în Școala II, 37 % dintre părinți consideră că nu e nevoie să se implice, medierea restrictivă fiind mult mai puțin utilizată (17 % utilizează aplicații de control parental și 13 % dintre părinți impun anumite limite). Mutarea școlii în mediul online nu a provocat disconfort pentru 47 % dintre părinții din Școala II (față de doar 23 % în Școala I), principalul aspect negativ semnalat fiind faptul că au trebuit să găsească soluții pentru a nu lăsa copiii singuri acasă, spre deosebire de cei din Școala I, unde îngrijorarea pentru creșterea accesului online oferit copiilor este prioritar. Aproape jumătate dintre părinții din Școala II (47 %) consideră că școala online nu le-a adus nici un dezavantaj, respectiv, dublu față de părinții din Școala I (23 %).

2. PROBLEME DE ORDIN FIZIC, COGNITIV ȘI PSIHOLOGIC, EMOȚIONAL ȘI SOCIO-RELAȚIONAL

Chestionarul a vizat și identificarea măsurii în care părinții conștientizează riscul apariției unor efecte negative datorate izolării sociale și restricțiilor de interacțiune impuse, deoarece odată cu limitarea mersului la școală, emerge o serie de noi riscuri pentru copii, manifestate atât în plan fizic, cognitiv, cât și socio-emoțional și relațional, cu consecințe asupra stării de bine a copiilor și adolescenților. Datele (prezentate în *Tabelele nr. 7 și nr. 8*) reliefează percepțiile părinților atât asupra modului în care evoluția școlar-educatională este perturbată, cât și referitoare la dezvoltarea lor în plan fizic și socio-emoțional și relațional.

Tabelul nr. 7

Percepția părinților asupra derulării și efectelor învățării în mediul online

	Școala I			Școala II		
	Acord slab	Acord moderat	Acord puternic	Acord slab	Acord moderat	Acord puternic
<i>„În legătură cu efectele școlii online pentru copilul dumneavoastră, care este părerea dvs., pe o scală de la 1 (nu sunt de acord) la 5 (total de acord) ”:</i>						
A învățat mai puțin decât înainte	37 %	30 %	33 %	37 %	30 %	33 %
A fost evaluat mai inexact decât înainte	47 %	26 %	27 %	50 %	30 %	20 %
Comunicarea cu colegii a rămas la fel	53 %	24 %	23 %	43 %	30 %	27 %
Comunicarea cu profesorii a rămas la fel	28 %	33 %	39 %	27 %	30 %	43 %

Volumul temelor a scăzut	47 %	35 %	18 %	47 %	20 %	33 %
Are mai mult timp liber	36 %	31 %	33 %	33 %	43 %	27 %
Petrece prea mult timp online	21 %	21 %	58 %	16 %	47 %	37 %
Este mai expus pericolelor online	37 %	23 %	40 %	47 %	23 %	30 %

Tabelul nr. 8

Percepția părinților asupra aspectelor pozitive și negative ale învățării online pentru copii

Cel mai important aspect pozitiv: „Există și un aspect pozitiv al școlii online, pentru copilul dumneavoastră? Care este cel mai important?”	Școala I	Școala II
Da, am putut petrece mai mult timp împreună, în familie	23 %	13 %
Da, s-a simțit în siguranță, ferit de riscul de îmbolnăvire	48 %	67 %
Da, s-a relaxat și jucat mai mult	4 %	0 %
Da, a putut să își dezvolte / descopere hobby-urile	4 %	3 %
Nu există nici un aspect pozitiv	16 %	17 %

Cel mai important aspect negativ: „Există și un aspect negativ al școlii online pentru copilul dumneavoastră? Ce considerați că l-a deranjat cel mai tare?”	Școala I	Școala II
Lipsa de mișcare fizică	17 %	43 %
Lipsa interacțiunii directe cu colegii	51 %	20 %
Lipsa interacțiunii directe cu profesorii	21 %	17 %
Lipsa de autonomie față de părinți	1 %	0 %
Nu l-a deranjat nimic	9 %	20 %

După întoarcerea la școală: „Considerați că după întoarcerea la școală, în orele fizice cu elevii:”	Școala I	Școala II
Profesorii trebuie să utilizeze în continuare tehnologia în învățare	49 %	23 %
Profesorii trebuie să renunțe la a utiliza resursele online	7 %	10 %
Elevii trebuie încurajați să folosească tehnologia pentru învățare (să vină cu tabletele la școală, să le utilizeze în ore, împreună cu profesorul)	19 %	23 %
Elevii trebuie să renunțe o perioadă la a mai utiliza tehnologia pentru învățare	26 %	43 %

Cel mai bine învață copilul: „Unde considerați că învață copilul dumneavoastră cel mai bine:”	Școala I	Școala II
Fizic în clasă	68 %	73 %
Online, de acasă	11 %	17 %
Combinat	21 %	10 %

Se constată similitudini, dar și discrepanțe între răspunsurile părinților elevilor din cele două școli: părinții nu dovedesc o conștientizare a scăderii calității învățării, procentele fiind egal împărțite, similar la ambele școli: aproape jumătate dintre ei nu sunt de acord că volumul temelor a scăzut (acesta fiind deseori considerat un indicator al calității actului educațional). Totuși ei remarcă diminuarea comunicării cu colegii, dar nu și cu profesorii (cu care fie sincron, fie

asincron comunicarea s-a menținut). În ceea ce privește timpul petrecut online, majoritatea părinților constată o creștere, 58 % părinți din Școala I, și 37 % părinți din Școala II, dar, surprinzător, referitor la înțelegerea problematicii riscurilor online pentru copii, nu se poate concluziona o tendință clară, răspunsurile părinților fiind similar împărțite la ambele școli, aproape același procent de părinți fiind de acord și împotriva faptului că „elevii sunt mai expuși riscurilor online” în această perioadă.

În ceea ce privește percepția efectelor pozitive ale școlii online pentru copiii lor, în ambele cazuri primează faptul că copiii s-au simțit în siguranță, feriți de riscul îmbolnăvirii, cei din Școala I apreciind mai mult și timpul câștigat pentru a îl petrece împreună în familie. Diferențele dintre răspunsurile părinților din cele două școli sunt semnificative în ceea ce privește aspectele negative, unde cei din Școala I accentuează problematica lipsei de relaționare cu colegii, pe când cei din Școala II remarcă lipsa activității fizice a copiilor. Nici unii dintre părinți nu acordă importanță problematicii lipsei de autonomie a copiilor, în condițiile realității izolării sociale și petrecerii timpului doar cu familia și cei foarte apropiați.

Diferențe semnificative între răspunsurile părinților de la cele două școli se remarcă și în ceea ce privește valorizarea utilității tehnologiei în educație și după întoarcerea la școală: cei din Școala I susțin importanța utilizării ei și după revenirea la școală, pe când în cazul Școlii II, părinții consideră în cea mai mare parte că e mai important ca elevii să renunțe o perioadă la a mai utiliza tehnologia în învățare, după ridicarea restricțiilor. În aceeași direcție, trebuie remarcat că deși majoritatea părinților valorizează învățarea în format fizic, în sala de clasă, mai mulți părinți din Școala I apreciază învățarea „combinată”, spre deosebire de cei din Școala II, care apreciază mai mult învățarea online.

În ceea ce privește răspunsurile la întrebarea deschisă, circa 20 % dintre respondenți au avut remarci, majoritar dintre cei de la Școala I. Acestea au vizat fie aspecte „logistice” legate de modul de organizare a școlii în format fizic și online (orele prea scurte la nivelul primar, corectitudinea evaluării, modul de organizare a intrării / ieșirii elevilor, utilizarea tehnologiei disponibile în școală – tablele inteligente, catalog electronic – și după revenirea la școală), fie și-au exprimat dorința de revenire la școală în format fizic.

Deși această cercetare realizată prin chestionar online, prin intermediul platformei Google (instrumentul Google Forms), are o serie de limitări, mai ales în ceea ce privește eșantionarea, neputând cuprinde cazurile celor care nu participă la școala online, ea se dovedește utilă în a semnaliza diferențele generate de statusul socio-economic și educațional al familiei în ceea ce privește modul în care părinții (și copiii) beneficiază de învățarea online în perioada pandemiei. Se poate astfel constata adâncirea decalajului și efectele diferite ale mutării învățării în mediul online asupra copiilor, cei din medii de risc fiind în mai mare măsură dezavantajați, atât prin prisma accesului la internet și a dispozitivelor utilizate, cât și a suportului oferit de părinți pentru a se adapta școlii online.

DISCUȚII ȘI CONCLUZII

Distanțarea și izolarea socială a copiilor datorate pandemiei pot avea consecințe negative pe termen lung, afectându-le starea de bine și dezvoltarea, atât în plan fizic, fiziologic, cât și cognitiv și psihologic, socio-emoțional și relațional. Comportamentele nocive ce afectează menținerea sănătății (lipsa activității fizice și expunerea prelungită la ecrane), complicațiile socio-afective derivate din amenințarea bolii și probleme familiale de natură socio-economică pot genera întârzieri în dezvoltarea copiilor și amenințări serioase asupra sănătății lor, în special la preșcolari și școlarii mici: boli cardiovasculare, îmbătrânire precoce cu efecte profunde asupra dezvoltării cognitive, emoționale și motorii (datorate expunerii prelungite la ecrane) (Lopez-Bueno, în Drury *et al.*, 2012); pattern-uri de somn modificate, sedentarism și lipsa activității fizice, obiceiuri alimentare nesănătoase ce duc la creșterea obezității și riscului de diabet (cauzate de stres și lipsa legăturilor afective cu prietenii și familia); deprivarea psihosocială și lipsa activităților și jocurilor în aer liber se asociază cu creșterea problemelor comportamentale socio-emoționale în viitor (Lopez-Bueno *et al.*, 2020). În contextul închiderii instituțiilor educaționale, copiii de vârstă mică sunt printre cei mai afectați, din datele anterior colectate la nivel internațional se pot extrapola efectele negative ale restricțiilor asupra lor: complicații socio-afective în viitor (abilități sociale scăzute) și dificultăți fizice (motricitate scăzută, risc de răniri crescut) (Bremer, 2005, Soltani, 2010, Lopez-Bueno *et al.*, 2020).

În aceste condiții restrictive, rolul instituțiilor educaționale – al profesorilor și al școlii – este diminuat în mediul online, părinții și familia rămânând singurii responsabili pentru prevenirea și diminuarea efectelor negative generate de pandemie. Din acest motiv este foarte important să fim corect informați asupra potențialelor riscuri, pentru a putea acționa în sens pozitiv. Cercetarea realizată în cele două școli, fără a avea pretenția de reprezentativitate, are rolul de a evidenția, pe de o parte, măsura în care părinții conștientizează (sau nu) unele dintre aspectele legate de menținerea sănătății și a stării de bine a copiilor, iar pe de altă parte, influența pe care statusul socio-economic și educațional al părinților o are asupra percepțiilor și deciziilor lor referitor la educația online a copiilor în pandemie. Datele adunate demonstrează că în ceea ce privește cele mai multe dintre aceste riscuri, nici unii dintre părinți nu sunt suficient de bine informați. Deși expunerea prelungită la ecrane reprezintă un motiv de îngrijorare pentru majoritatea părinților, cei din Școala I folosesc mai multe strategii de mediere digitală, spre deosebire de ceilalți, care acordă copiilor libertate pe internet, fiind încrezători în competențele lor digitale. Părinții din Școala I consideră că lipsa interacțiunii cu colegii reprezintă efectul negativ major al școlii online, pe când cei din Școala II conștientizează lipsurile legate de nevoia de activitate fizică a copiilor. Faptul că majoritatea părinților din ambele școli consideră că principalul efect pozitiv al școlii online este protejarea copiilor de efectele îmbolnăvirii și sentimentul de

siguranță oferit „acasă” dovedește faptul că stresul generat de pandemie este ridicat la nivelul familiilor. O dovadă suplimentară în această direcție poate fi considerată și aprecierea față de școala online, respectiv părinții care consideră că aceasta nu are nici un efect negativ asupra copiilor (dublu în Școala II (20 %) față de Școala I), aproximativ o treime dintre părinți afirmând că copiii învață chiar mai bine în sistem online sau combinat (similar în ambele școli).

Astfel, se dovedește o dată în plus importanța statusului socio-economic și educațional al părinților în ceea ce privește calitatea actului educațional mediat online: Școala I este mai apreciată de părinți pentru eforturile făcute de școală și profesori de a se adapta condițiilor pandemiei și mediului online, copiii din Școala I folosesc dispozitive ce oferă o experiență de învățare online superioară (laptopuri și tablete) față de cei din Școala II (tablete și telefoane mobile), și beneficiază de un mai mare sprijin din partea părinților în a se adapta formatului educațional online (51 % părinți din Școala I le-au arătat cum se utilizează platformele educaționale, față de 33 % părinți din Școala II, aici 37 % considerând că copiii lor se descurcă singuri, bine pe internet).

Concluzionând, pandemia COVID-19 adâncește „segregarea” digitală în rândul copiilor datorată statusului socio-economic și educațional al familiei, conceptualizată în discriminarea de nivel I, II, și III (Van Deursen, Helsper, 2016, Van Deursen, Van Dijk, 2019) ce se referă la problema accesului și modului de utilizare a tehnologiei, expunerea copiilor la riscurile conținutului online, și dezvoltarea competențelor digitale și cognitive (performanțele educaționale). În ceea ce privește problemele generate de utilizarea excesivă a internetului și izolarea socială a copiilor în școala online, majoritatea părinților (indiferent de situația lor socio-economică și educațională) se arată la fel de puțin cunoscători vizavi de riscul afectării sănătății fizice și psihice. Ce este interesant (chiar dacă nu poate fi explicat satisfăcător) este că în cazul părinților din medii dezavantajate răspunsurile au indicat că aceștia par a fi mai îngrijorați și totodată mai conștienți de riscurile lipsei activității fizice asupra sănătății copiilor.

Putem considera că pentru toți părinții, în vederea menținerii stării de bine în familie și mai ales a sănătății copiilor, se impune conștientizarea problemei „*technostress*”-ului. În condițiile actuale, ale mutării școlii în mediul online, conceptul de *technostress* trebuie regândit, redimensionat și adaptat astfel încât să surprindă în mod complex toate categoriile de utilizatori, inclusiv copiii și adolescenții. Numărul mare de ore petrecut de aceștia zilnic online, atât în scop educațional, cât și recreațional, necesită studii mult mai complexe și măsuri de prevenție a riscurilor adiacente. Cercetările anterioare au demonstrat că în cazul angajaților, în special din domeniul IT, sindromul *technostress*-ului include, alături de efectele negative în plan fizic, mental și psiho-social, și afectarea satisfacției față de muncă, eficienței și calității îndeplinirii sarcinilor (Bondanini, Giorgi *et al.*, 2020, Boonjing, Chanvarasuth, 2016). Deși câmpul cercetării este abia redeschis în acest domeniu, date fiind noile habitusuri sociale induse de nivelul ridicat de

dezvoltare a tehnologiei și utilitatea ei în a menține contactele sociale la distanță în perioada pandemiei COVID-19, în condițiile în care munca și școala de acasă au devenit obișnuință pentru o foarte mare parte a populației, problematica tehnostres-ului este mai actuală și acută decât oricând. Este necesar a fi aprofundată prin studii viitoare, cu atât mai mult cu cât s-a demonstrat că utilizarea tehnologiei pentru munca de acasă generează stres datorită conflictului de rol și ambiguității (Ayyagari *et al.*, 2011, Molino *et al.*, 2020). Efectele tehnostres-ului asupra tinerei generații școlarizată online pot fi cu atât mai nocive, cu cât le afectează nu doar calitatea vieții prezente, ci întreaga dezvoltare, generând efecte pe termen lung, cu repercusiuni pentru întreaga viață. Modul în care se raportează părinții din România la această boală ocupațională, ce se poate manifesta și la copiii școlarizați o mai mare perioadă de timp exclusiv online, poate constitui o viitoare temă de cercetare.

Deși această cercetare are limite inerente, în primul rând legate de utilizarea metodei chestionarului online, lipsa de reprezentativitate a eșantionului și excluderea tocmai a celor care nu au acces online, rezultatele obținute reprezintă un punct de pornire, un semnal de alarmă asupra nevoii de informare și educare în primul rând a părinților, dar și a celorlalți actori educaționali asupra problematicilor și riscurilor emergente pandemiei asupra copiilor. Efectele nocive ale tehnostres-ului sunt o realitate, și dată fiind gravitatea consecințelor asupra stării de bine și a dezvoltării copiilor și adolescenților, este necesar a se lua urgent măsuri la toate nivelurile instituționale pentru a fi prevenite.

BIBLIOGRAFIE

1. Achterberg, M., Dobbellaar, S., Boer, O.D., Crone, E.A., (2021). Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID19 lockdown on wellbeing of parents and children, *Nature. Scientific Reports*, 11, Article number: 2971 (2021), <https://doi.org/10.1038/s41598-021-81720-8>.
2. Aghasi, M., Matinfar, A., Golzarand, M. *et al.*, (2019). Internet Use in Relation to Overweight and Obesity: A Systematic Review and Meta-Analysis of Cross-Sectional Studies, *American Society for Nutrition* 2019;00:1–8; DOI: <https://doi.org/10.1093/advances/nmz073>.
3. Alaca, N., (2019). The impacts of internet addiction on depression, physical activity level and trigger point sensitivity in Turkish university students, *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation* –1 (2019) 1–8 DOI: 10.3233/BMR-171045.
4. Al Majali, S.A., (2020). The Digital World for Children and its Relationship with Personality Disorders: Exploring Emerging Technologies, *iJET* – Vol. 15, No. 1, 2020, <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i01.11412>
5. Amerijckx, G., Humblet, P.C. (2013). *Child Well-Being: What Does It Mean?* *Children & Society*, 28(5), 404–415. DOI: 10.1111/chso.12003.
6. Araújo L.A., Veloso C.F., Souza M.C., Azevedo J.M., Tarro G. (2020). The potential impact of the COVID-19 pandemic on child growth and development: a systematic review. *Jornal de Pediatr.*, <https://doi.org/10.1016/j.jped.2020.08.008>.
7. Asociația de Psihologia Sănătății din România (2015). Raport de cercetare. Comportamente de sănătate la copii și adolescenții din România-Studiu HSBC 2014/2015. Disponibil online: <https://insp.gov.ro/sites/1/wp-content/uploads/2014/11/Raport-HBSC-Romania-bun.pdf>.

8. Ayyagari, R., Grover, V., Purvis, R., (2011). Technostress: Technological antecedents and implications. *MIS Quart.*, 35, 831–858, <https://doi.org/10.2307/41409963>.
9. Axford, N., (2009). Child well-being through different lenses: why concept matters. *Child and Family Social Work* 14: 372–383. Diponibil online: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1365-2206.2009.00611.x>.
10. Ben-Arieh, A., Frones, I., Casas, F., (2014). Multifaceted Concept of Child Well-Being, DOI: 10.1007/978-90-481-9063-8_134.
11. Berasategi N., Idoiaga N., Dosil M., Eiguren A. (2020) Design and Validation of a Scale for Measuring Well-Being of Children in Lockdown (WCL). *Frontiers Psychology*. 11:2225. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02225.
12. Bondani, G., Giorgi, G., Ariza-Montes *et al.*, (2020). Technostress Dark Side of Technology in the Workplace: A Scientometric Analysis, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 8013; DOI:10.3390/ijerph17218013.
13. Boonjing V., Chanvarasuth, P., (2016). Risk of overusing mobile phones: Technostress effect, *Procedia Computer Science* 111 (2017) 196–202, DOI: 10.1016/j.procs.2017.06.053.
14. Botnariuc, P., Cucoş C., Glaca C. *et al.*, (2020). S□coala online – elemente pentru inovarea educa□iei. Raport de cercetare evaluativ□, Bucure□ti, Mai 2020, editura Universit□tii din Bucure□ti. Disponibil online: <https://unibuc.ro/rezultatele-studiului-scoala-online-elemente-pentru-inovarea-educatiei-derulat-de-profesori-in-stiintele-educatiei-de-la-universitatea-din-bucuresti/>.
15. Bremer, J., (2005). The Internet and Children: Advantages and Disadvantages, *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 14 (2005) 405–428, DOI: 10.1016/j.chc.2005.02.003.
16. Brom, C., Lukavský, J., Greger, D., *et al.*, (2020). Mandatory Home Education During the COVID-19 Lockdown in the Czech Republic: A Rapid Survey of 1st-9th Graders' Parents. *Frontiers in Education*, 5:103. DOI: 10.3389/educ.2020.00103.
17. Canan F., Yildirim, O. *et al.*, (2014). The Relationship Between Internet Addiction and Body Mass Index in Turkish Adolescents, *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, Volume 17, Number 1, DOI: 10.1089/cyber.2012.0733.
18. Cao, H., Sun, Y., Wan, Y., (2011). Problematic Internet use in Chinese adolescents and its relation to psychosomatic symptoms and life satisfaction, *BMC Public Health* 2011, 11:802, <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/11/802>.
19. Chiappetta M., (2017). The Technostress: definition, symptoms and risk prevention, *Senses Sciences*, 2017: 4 (1) 358–361, DOI: 10.14616/sands-2017-1-358361.
20. CNPEE (Ministerul Educa□iei □i Cercet□rii), 2020. □nv□tarea la distan□□. Anchet□ cu privire la activit□□ile educa□ionale desfa□s□urate □n Rom□nia, □n perioada suspend□rii cursurilor □colare fa□□ □n fa□□. August, 2020. Disponibil la: <http://www.ise.ro/wp-content/uploads/2020/08/Invatarea-la-distanta-Raport-de-cercetare-august-2020.pdf>.
21. Consiliul Elevilor, (2020a). Raportul consult□rii privind sistemul de educa□ie online. Disponibil online: <https://consiliulelevilor.ro/wp-content/uploads/2020/04/Raport-privind-accesul-elevilor-la-educa□ie-in-mediul-online.pdf>.
22. Consiliul Elevilor, (2020b). Raport sumativ privind debutul anului □colar 2020-2021 din perspectiva elevilor. Disponibil online: <https://consiliulelevilor.ro/wp-content/uploads/2015/10/Raport-sumativ-privind-debutul-anului-□colar-2020-2021-din-perspectiva-elevilor.pdf>.
23. Criado, N., (2019). Digital Discrimination, capitol □n „Algorithmic Regulation”, Oxford University Press, 2019. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/336792693_Digital_Discrimination.
24. Dalu, A-M., Noveanu G., (2020). Back to School post-COVID. Rom□nia. August 2020. Disponibil online: <http://www.ise.ro/wp-content/uploads/2020/08/Raport-Back-to-School-2020-2021.pdf>.

25. EEAS (European Union External Action Service), (2020). As classrooms for half the world's schoolchildren remain closed, UNICEF and EU urge countries to prioritise schools in re-opening plans, Brussels/New York, 23/09/2020 – 19:05, UNIQUE ID: 200923_17. Disponibil online: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/85693/classrooms-half-world%E2%80%99s-schoolchildren-remain-closed-unicef-and-eu-urge-countries-prioritise_en.
26. Einhorn, E., (2020). Covid is having a devastating impact on children — and the vaccine won't fix everything, NBC News. Disponibil online: <https://www.nbcnews.com/news/education/covid-having-devastating-impact-children-vaccine-won-t-fix-everything-n1251172>.
27. Erlina, I.A.H., Santoso, D., Apriyanto, S., (2020). Perspective of Parents of Online Learning in Pandemic Covid-19. *Journal of Research in Business, Economics, and Education*, vol. 2, issue 6. Disponibil online: <http://e-journal.stie-kusumanegara.ac.id/index.php/jrbee/article/view/196>.
28. European Commission (2018). Sport and physical activity. Disponibil online: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2164>
29. Fischer, A., (2020). Resistance of children to Covid-19. How?, *Mucosal Immunology* (2020) 13:563–565; <https://doi.org/10.1038/s41385-020-0303-9>.
30. Florian, B., Țoc, S., (2020). Policy note: Educația în timpul pandemiei. Răspunsuri la criza nesfârșită a sistemului educațional românesc. SNSPA, aprilie 2020. Disponibil la: <http://snsps.ro/policy-note-educatia-in-timpul-pandemiei-raspunsuri-la-criza-nesfarsita-a-sistemului-educational-romanes/>.
31. Grechyna, D., (2020). Health threats associated with children lockdown in Spain during COVID-19, (April 7, 2020). Disponibil online: SSRN <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567670>.
32. Haddon, L., Livingstone, S. (2014). *The Relationship between Offline and Online Risks. Young people, media and health: risks and rights*, Nordicom Clearinghouse Yearbook 2014 (pp. 21–32). Eds. C. von Feilitzen and J. Stenersen. Goteborg: Nordicom. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/292047875_The_Relationship_between_Offline_and_Online_Risks.
33. Hill A., King, N., Armstrong, T., (2007). The Contribution of Physical Activity and Sedentary Behaviours to the Growth and Development of Children and Adolescents. *Sports Medicine*, 37(6), pp. 533–545. Disponibil la: <https://eprints.qut.edu.au/33696/>.
34. Institutul Național de Sănătate Publică și Centrul Național de Evaluare și Promovare a Stării de Sănătate București (2016). Raportul Național de Sănătate a Copiilor și Tinerilor din România 2016. Disponibil online: <http://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2014/12/Raport-scolara-2016.pdf>.
35. INSP (Institutul Național de Sănătate Publică) (2017). State of Health in the EU –România, Profilul Sănătății în 2017. Disponibil online: https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_romania_romanian.pdf.
36. INSP (Institutul Național de Sănătate Publică) (2018). Ziua Mondială a Diabetului – 14 Noiembrie 2018. Disponibil online: https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2018/11/ANALIZA_Diabet_2018_rev.pdf.
37. INSP (Institutul Național de Sănătate Publică) (2020). Campania „Luna Națională a Informării despre efectele activității fizice” – Septembrie 2020. Disponibil la: <https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2020/09/INFOGRAFIC-ACTIVITATE-FIZICA-2020.pdf>.
38. INSP și CNEPSS (Institutul Național de Sănătate Publică și Centrul Național de Evaluare și Promovare a Stării de Sănătate) (2019a). Raport Național de Sănătate a Copiilor și Tinerilor din România 2018. Disponibil online: <https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2021/01/Raport-National-de-Sanatate-a-Copiiilor-si-Tinerilor-din-Romania-2019-2.pdf>.
39. INSP și CNEPSS (Institutul Național de Sănătate Publică și Centrul Național de Evaluare și Promovare a Stării de Sănătate) (2019b). Ziua Europeană Anti-Depresie 1 octombrie 2019. Analiză de situație. Disponibil online: <https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2017/04/Analiza-situatie-ZEAD-2019-.pdf>.

40. INSP și CNEPSS (Institutul Național de Sănătate Publică și Centrul Național de Evaluare și Promovare a Stării de Sănătate) (2017). Raportul Național de Sănătate a Copiilor și Tinerilor din România 2017. Disponibil la: <https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2018/02/RSC-2017.pdf>.
41. IRES, (2020a). ȘCOALA ÎN STARE DE URGENȚĂ – Provocările părinților. Aprilie 2020. Disponibil la: <https://ires.ro/articol/393/-coala-in-stare-de-urgenta-provocarile-parintilor>.
42. IRES, (2020b). Accesul copiilor școlari din România la educație online, Aprilie 2020, studio național. Disponibil online: <https://ires.ro/articol/394/accesul-copiilor-colari-din-romania-la-eduatie-online>.
43. IRES, (2020c). Înapoi la școală - școala în pandemie, August 2020. Disponibil online: <https://ires.ro/articol/408/inapoi-la-coala-scoala-in-pandemie>.
44. IRES, (2021d). Reînceperea școlii în context pandemic – policy paper. Ianuarie 2021. Disponibil la: <https://ires.ro/articol/419/reinceperea-colii-in-context-pandemic-policy-paper>.
45. ISMB (Inspectoratul Școlar al Municipiului București), CMBRAE (Centrul Municipiului București pentru Resurse și Asistență Educațională), (2020). Studiu privind percepția elevilor, părinților și a profesorilor asupra activităților zilnice în perioada de autoizolare. Disponibil online: http://www.cmbrae.ro/2017/wp-content/uploads/2020/06/Raport_studiu_ISMB_CMBRAE_context_pandemie_2020-1.pdf.
46. Kardefelt-Winther, D., (2017), How does the time children spend using digital technology impact their mental well-being, social relationships and physical activity? an evidence-focused literature review, paper was developed as a background paper to UNICEF's State of the World's Children report for 2017. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/321724817_How_does_the_time_children_spend_using_digital_technology_impact_their_mental_well-being_social_relationships_and_physical_activity_An_evidence-focused_literature_review.
47. Kardefelt-Winther, D., (2019), Children's time online and well-being outcomes, OECD. Disponibil online: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1309ba3e-en/index.html?itemId=/content/component/1309ba3e-en>.
48. Kilinçel, S., Kilinçel, O., Muratdağı, G., Aydın, A., Usta M.B., (2020). Factors affecting the anxiety levels of adolescents in home-quarantine during COVID-19 pandemic in Turkey. *Asia Pac Psychiatry*. 2020; e12406. <https://doi.org/10.1111/appy.12406>.
49. Kumar, K., Naik, L., (2019). How To Create An Online Survey By Using Google Forms, *International Journal of Library and Information Studies*, vol. 6(3), Jul – Sep, 2016. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/333369585_HOW_TO_CREATE_AN_ONLINE_SURVEY_BY_USING_GOOGLE_FORMS.
50. Laconi, S., Kaliszewska-C.K., Gnisci, A. (2018), Cross-cultural study of Problematic Internet Use in nine European countries, *Computers in Human Behavior*, vol. 84, p. 430–440, DOI: 10.1016/j.chb.2018.03.020.
51. Lapousis, X.G., (2016). The Relation between Physical Activity and the use of Internet in Schoolchildren Aged 13–15 Years Old, *The Swedish Journal of Scientific Research*, Vol. 3 / 11. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/315830971_The_Relation_between_Physical_Activity_and_the_use_of_Internet_in_Schoolchildren_Aged_13-15_Years_Old.
52. Lewis, A. (2019). Examining the concept of well-being and early childhood: Adopting multi-disciplinary perspectives. *Journal of Early Childhood Research*, 1476718X1986055. DOI:10.1177/1476718x19860553.
53. Lopez-Bueno, R., Lopez-Sanchez, G., Casajus, J.A et al., (2020). Potential health-related behaviors for pre-school and school-aged children during COVID-19 lockdown: A narrative review, *Preventive Medicine* (2020), <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2020.106349>.

54. Matusitz, J., McCormick, J., (2012). Sedentarism: The Effects of Internet Use on Human Obesity in the United States, *Social Work in Public Health*, 27:3, 250–269, DOI: 10.1080/19371918.2011.542998.
55. Medrano, M., Cadenas-Sanchez, *et al.*, (2020). Changes in lifestyle behaviours during the COVID-19 confinement in Spanish children: A longitudinal analysis from the MUGI project, *Pediatric Obesity*, <https://doi.org/10.1111/ijpo.12731>.
56. Minkinen, J., (2013). The Structural Model of Child Well-Being, *Child Indicators Research* (2013) 6:547–558, DOI 10.1007/s12187-013-9178-6.
57. OMEC 5545/2020, (2020). ORDIN Nr. 5545/2020 din 10 septembrie 2020 pentru aprobarea Metodologiei-cadru privind desfășurarea activităților didactice prin intermediul tehnologiei și al internetului, precum și pentru prelucrarea datelor cu caracter personal, Ministerul Educației și Cercetării publicat în: Monitorul Oficial nr. 837 din 11 septembrie 2020. Disponibil online: https://www.edu.ro/sites/default/files/_fișiere/Legislatie/2020/OMEC%205545.pdf.
58. Organizația Mondială a Sănătății (2019). ACTIVE – A technical package of increased physical activity. Disponibil online: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/275415/9789241514804-eng.pdf>.
59. Parimala, K., Nagalakshmi, J., (2020). A Detailed Review of Impact of SARS2 on the Children, *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, Volume 07, Issue 07. Disponibil online: https://ejmcm.com/article_5857.html.
60. Peticilă, M., (2021). Peste 2,9 milioane de elevi încep școala luni – cursurile sunt 100 % online pentru următoarele trei săptămâni. Cum se încheie mediile după noul regulament și care sunt regulile de predare online și de evaluare. Disponibil la: <https://www.edupedu.ro/peste-29-milioane-de-elevi-incep-scoala-luni-cursurile-sunt-100-online-pentru-urmatoarele-trei-saptamani-cum-se-incheie-mediile-dupa-noul-regulament-si-care-sunt-regulile-de-predare-online-si-de-ev/>.
61. Rees, G., Bradshaw, J., Goswami, H., & Keung, H. (2010). Understanding Children's Well-Being: A National Survey of Young People's Well-Being. London: The Children's Society. Disponibil online: <https://www.york.ac.uk/inst/spru/research/pdf/Understanding.pdf>.
62. Radha, R., Mahalakshmi, K., Sathish Kumar, V. *et al.*, (2020). E-Learning during Lockdown of Covid-19 Pandemic: A Global Perspective, *International Journal of Control and Automation*, Vol. 13, No. 4, (2020), pp. 1088–1099. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/342378341_E-Learning_during_Lockdown_of_Covid-19_Pandemic_A_Global_Perspective.
63. Salvați Copiii, (2020a). Studiu privind opiniile partenerilor educaționali cu privire la condițiile de începere a anului școlar 2020-2021 în condițiile pandemiei COVID 19 în România. Disponibil online: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/6c/6c17fec7-a1a0-4ec1-9163-2cac5ae3a99b.pdf>.
64. Salvați Copiii, (2020b). Opinia elevilor cu privire la educația on-line și efectele perioadei de izolare, Iulie 2020. Disponibil la: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/d3/d376f652-4ed3-43cc-8947-347265fe6e7e.pdf>.
65. Sari, D.K., Maningtyas, R.T., (2020). Parents' Involvement in Distance Learning During the Covid-19 Pandemic, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 487. Disponibil online: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201112.018>.
66. Săgeată, R., (2020). Școala în pandemie. Provocări și incertitudini. Cazul României, DOI: 10.13140/RG.2.2.28578.04804.
67. Serafini, G., Parmigiani, B., Amerio, A. *et al.*, (2020). The psychological impact of COVID-19 on the mental health in the general population, *QJM: An International Journal of Medicine*, 2020, 529–535, Oxford University Press, doi: 10.1093/qjmed/hcaa201.
68. Simon, J., Helter, T.M., White, R.G. *et al.*, (2020). Impacts of the Covid-19 lockdown and relevant vulnerabilities on capability well-being, mental health and social support: an Austrian survey study, *BMC Public Health* (2021) 21:314. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10351-5>.

69. Sinkkonen, H.M., Puhakka, H., Meriläinen, M., (2014), Internet use and addiction among Finnish Adolescents (15-19years), *Journal of Adolescence*, vol. 37/2, p. 123–131, DOI: 10.1016/j.adolescence.2013.11.008.
70. Soltani, M., (2010). Evaluation of Destructive and Negative Effects of using Computers, the Internet and Computer Games on Students, *International Journal of Computer and Network Security*, 113 Vol. 2, No. 9, September 2010. Disponibil online: https://www.researchgate.net/publication/47685457_Evaluation_of_Destructive_and_Negative_Effects_of_using_Computers_the_Internet_and_Computer_Games_on_Students.
71. Smahel, D., Mascheroni, G., Dedkova, L. et al., (2020), EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries, London School of Economics and Political Science, London, UK, February 2020, DOI: 10.21953/lse.47fdeqj01ofo.
72. Statham J., Chase E., (2010) Child wellbeing: a brief overview. [report on the Internet]. London (UK): Loughborough Childhood Wellbeing Research Centre. Disponibil online: http://www.cwrc.ac.uk/documents/CWRC_Briefing_paper.pdf.
73. UNICEF România, (2020a). Evaluare rapidă a situației copiilor și familiilor, cu accent pe categoriile vulnerabile, în contextul epidemiei de covid-19 din România – runda 1, aprilie 2020. Disponibil online: <https://www.unicef.org/romania/ro/documents/evaluare-rapidă-situației-copii-și-familii-cu-accent-pe-categoriile-vulnerabile-1>.
74. UNICEF România, (2020b). Evaluare rapidă a situației copiilor și familiilor, cu accent pe categoriile vulnerabile, în contextul epidemiei de covid-19 din România – runda 2, mai 2020. Disponibil online: <https://www.unicef.org/romania/ro/documents/evaluare-rapidă-situației-copii-și-familii-cu-accent-pe-categoriile-vulnerabile>.
75. UNICEF România, (2020c). Evaluare rapidă a situației copiilor și familiilor, cu accent pe categoriile vulnerabile, în contextul epidemiei de covid-19 din România – runda 3, iunie 2020. Disponibil online: <https://www.unicef.org/romania/ro/documents/evaluare-rapidă-situației-copii-și-familii-cu-accent-pe-categoriile-vulnerabile-0>.
76. UNICEF România, (2020d). Evaluare rapidă a situației copiilor și familiilor, cu accent pe categoriile vulnerabile, în contextul epidemiei de covid-19 din România – runda 4, iulie 2020. Disponibil online: <https://www.unicef.org/romania/ro/documents/evaluare-rapidă-situației-copii-și-familii-cu-accent-pe-categoriile-vulnerabile-2>.
77. UNICEF, (2020). COVID-19 and Children. UNICEF data hub, October 2020. Disponibil online la: <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/>
78. Van Deursen J., Van Dijk J., (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access, în *New media & society* 2019, Vol. 21(2) 354–375, Disponibil online: sagepub.com/journals-permissions, DOI: 10.1177/46/444818797082.
79. Van Deursen, J., Helsper E.J., (2016). The third-level digital divide: who benefits most from being online? *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions and Inequalities Studies in Media and Communications*, Volume 10, 29–52; ISSN: 2050-2060/DOI:10.1108/S2050-206020150000010002.
80. Velicu, A., (2020). *Școala la distanță (primăvara 2020) și folosirea tehnologiilor digitale de către copii. Opiniile părinților și ale copiilor din România. Raport KiDiCoTi*. București: Institutul de Sociologie. Disponibil online: https://www.insoc.ro/institut/Raport_Scoala_KiDiCoTi%20RO.pdf.
81. Velicu, A. (2021). *Vietele digitale ale copiilor în timpul COVID-19 (primăvara 2020). Riscuri și oportunități. Raport KiDiCoTi pentru România*. București: Institutul de Sociologie. Disponibil online: https://www.insoc.ro/institut/Raport_kidicoti_final_RO.pdf.
82. Viner, R., Russell, S. et al., (2021). Impacts of school closures on physical and mental health of children and young people: a systematic review, *Medrxiv*, <https://doi.org/10.1101/2021.02.10.21251526>.

83. Xie, X., Xue, Q., Zhou, Y. *et al.*, (2020). Mental Health Status Among Children in Home Confinement During the Coronavirus Disease 2019 Outbreak in Hubei Province, China, *JAMA Pediatrics*, September 2020 Volume 174, Number 9. Disponibil online: <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2765196>.
84. Zheng, Y., Wei D., Li, J. *et al.*, (2016). Internet Use and Its Impact on Individual Physical Health, *YEEE Access*, vol. 4 / 2016, DOI 10.1109/ACCESS.2016.2602301.
85. Wang C., Pan R., Wan X., Tan Y., Xu. L., Ho C.S., Ho. R.C. Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020; 17(5):1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>.
86. Warlenda, S.V., Marlina, H., Ismainar, H., (2021). Parents' perceptions of implementation of distance learning in elementary school during the Covid-19, *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, Volume 2, Issue 1, January-February 2021, Page No. 106–107. Disponibil online: <https://www.allmultidisciplinaryjournal.com/archivesarticle/2021.v2.i1.92.pdf>.
87. Wolpert S., (2009). Is technology producing a decline in critical thinking and analysis?. UCLA Newsroom. Disponibil online: <https://newsroom.ucla.edu/releases/is-technology-producing-a-decline-79127>.

PRACTICA ADOPTIEI ÎN COMUNITĂȚILE (NEO)PROTESTANTE DIN ROMÂNIA

LIVIU MIHĂILEANU*,
EMANUEL ADRIAN SÂRBU**

ABSTRACT

THE PRACTICE OF ADOPTION IN (NEO)PROTESTANT COMMUNITIES IN ROMANIA

Intervention through family placement and foster care as a transitional measure prove to be preferable to any form of institutionalization. In case of children who cannot be reintegrated into their biological family, adoption proves to be the best reparative solution, considering the physical and psycho-emotional health of children in the protection system.

In this context, the study, conducted in Evangelical Protestant (also called (neo)Protestant) communities in Romania, shows a similar culture when compared with the motivations of the general population in Romania (Buzducea, Lazăr, 2011). However, when community leaders have been teaching about the biblical perspectives on adoption, we noticed a growing interest in its practical aspects among regular community members. About half of the communities we analyzed are already involved in activities related to abandoned children (visits to orphanages and foster homes, temporary accommodation of children during the holidays or other activities), and some of them developed social services in this area (family-type homes, social apartments or day-care centers). The chances that families involved in providing these services would decide to foster or adopt a child increase to 50 % (foster) and, respectively, to 65.5 % (adopt). Significant percentages of respondents show that the involvement would be significantly higher in case they would be exposed to the Biblical doctrines of adoption, they would understand the adoption process, and they would remove the fear of excessive bureaucracy they expect from the Child Protection System.

Keywords: adoption, foster care, child protection, children, family.

* PhD Student, University of Bucharest, Faculty of Baptist Theology; President of Romania Without Orphans Alliance; e-mail: liviu.mihailianu@drd.unibuc.ro.

** Assoc. Professor, Faculty of Baptist Theology, University of Bucharest; Assoc. Professor, Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, e-mail: esarbu@ftb.unibuc.ro.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXII, nr. 1–2, p. 85–104, București, 2021



Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

1. CONTEXTUL ISTORIC ȘI SOCIOLOGIC AL CERCETĂRII

1.1. ADOPTIA ȘI PROTECȚIA COPILULUI ÎN ROMÂNIA

Revoluția din 1989 a scos la lumină, printre altele, o situație pe care puțini dintre români o știau cu adevărat și pe care am aflat-o, alături de întregul mapamond, de la jurnaliștii Deutsche Welle care au publicat în 1990 imagini de groază din orfelinatul de la Cighid (Bonchiș, 2015).

Organizațiile internaționale s-au mobilizat pentru identificarea de adoptatori pentru copiii cu handicap grav sau, alternativ, soluții pentru transferul acestora în facilități care să ofere condiții adecvate de îngrijire. Astfel, au existat numeroși cetățeni străini care au venit să adopte copiii din orfelinatele comuniste, unde aceștia erau ținuti în condiții inumane (Popescu, Tutulan, 2017). Se estimează că aproape 100 000 de copii erau instituționalizați în 1989, dintre care aproximativ 30 000 au fost adoptați internațional de familii sensibilizate de condițiile în care erau ținuti (Pocotilă, 2010).

Dacă înainte de 1990, adopțiile erau extrem de rare, iar populația nu avea cunoștință de situația reală (Kligman, 2000; Muntean, 2017), din perspectivă legislativă, problema socială a fost amplificată de existența unui vid legislativ în perioada 1989–1997, lucru care ridică suspiciuni cu privire la unele adopții, în principal prin lipsa informațiilor și a unei baze de date centralizate care să poată fi verificată (Pocotilă, 2010).

În 1997 a fost adoptată prima formă legislativă post-decembristă pentru protecția copilului în România, dată prin Ordonanța de Urgență nr. 26 din 9 iunie 1997. Din 2004 avem primele legi consistente în domeniul protecției drepturilor copilului (Legea 272 / 2004) și al regimului juridic al adopției (Legea 273 / 2004).

Pe de o parte, legislația din 2004 aduce contribuții majore la recunoașterea unor drepturi și stabilirea unor proceduri, coroborate cu Convenția ONU privind Drepturile Copilului. Pe de altă parte, însă, a favorizat instituționalizarea ca mediu de intervenție pentru copiii lipsiți de îngrijire părintească și menținerea acestora în sistem, pe termen nedefinit, la dispoziția părinților biologici.

De altfel, sistemul de protecție a copilului este adesea descris ca inefficient în prevenția abandonului, atât din cauza faptului că este disfuncțional, cât și a aceluia că este subfinanțat (Pelton, 2015). Chiar și după modificările legislative din 2016, când a fost introdus un sistem paralel de potrivire prin deschiderea listei de copii „greu adoptabili”, accesibilă tuturor adoptatorilor atestați, rămân semne de întrebare cu privire la utilizarea eficientă a oportunităților pentru a oferi familii adoptive copiilor din sistem (Popescu, Muntean, Juffer, 2020).

Problema este semnificativă, întrucât sărăcia extremă din România pune în risc de abandon 41,7 % dintre copiii sub 17 ani (Eurostat, 2017), aceasta fiind considerată de UNICEF cauza cu cea mai mare pondere (peste 40 %) a intrării copiilor în sistem (Stănculescu, Grigoraș, Tesliuc, 2017, p. 90).

1.2. IMPACTUL INSTITUȚIONALIZĂRII ȘI INTERVENȚIA PRIN ÎNGRIJIRE FAMILIALĂ

Efectele nefaste ale instituționalizării au devenit evidente pe parcursul studiului Bucharest Early Intervention Project (BEIP): copiii instituționalizați au un IQ mult redus, iar cercetătorii au identificat multiple tulburări sociale și emoționale, asociate cu modificări în dezvoltarea cerebrală (Nelson, Fox, Zeanah, 2014, p. 208–239, Runcan, 2020a). Pe de altă parte, copiii ajunși în familii de plasament, respectiv copiii care au beneficiat de atașament securizant, (care poate să apară atât în cazul adopției cât și al plasamentului familial și al asistenței maternale, în general în instituțiile unde angajații lucrează în ture) s-au recuperat cu atât mai bine și mai repede cu cât timpul de la momentul abandonului și până au ajuns în familie a fost mai scurt (Nelson, Fox, Zeanah, 2014). Alte probleme relevate în studii recente arată că la vârsta adolescenței pot apărea probleme legate de tentative de suicid (Runcan, 2020a; Sârbu, 2014; Sârbu, 2017), autovătămare (Runcan, 2020c; Panescu, Sârbu, 2019) și consumul de substanțe (Runcan, 2020d; Sârbu *et. al.*, 2014). Copiii care rămân în sistemul de protecție a copilului, fiind abandonați de părinți, se confruntă în procente semnificativ mai mari cu astfel de probleme (Nelson, Fox, Zeanah, 2014).

Intervenția prin plasament familial și asistență maternală, ca măsură tranzitorie, se dovedește, astfel, a fi de preferat oricărei forme de instituționalizare unde angajații lucrează în ture, iar copiii nu își pot găsi echilibrul psiho-afectiv și, implicit, o dezvoltare neuro-cerebrală sănătoasă (Siegel, 1999, p. 369–410). Astfel, pentru copiii care nu pot fi reintegrați în familia biologică, adopția reprezintă soluția reparatorie preferabilă rămânerii în sistemul de protecție (Juffer, Van IJzendoorn, 2012).

În acest context, Alianța România Fără Orfani a calculat gradul de retenție a copiilor în sistem, observând că, dintre cei aproximativ 10 000 de copii care intră anual în sistemul de protecție, peste 60 % nu mai au șanse de reintegrare în familia biologică (ARFO, 2018, p. 12), marea majoritate rămânând în sistem până la limita de vârstă. Observația este susținută și de rezultatele studiilor realizate de Banca Mondială, care arată că o treime dintre copiii din serviciile rezidențiale și-au petrecut aproape 90 % din viața lor în sistem (Stănculescu, Grigoraș, Tesliuc, 2017, p. 48).

Din perspectiva continuității în îngrijire, chiar dacă o serie de studii ne arată că se dezvoltă relații de atașament între copiii aflați în plasament și familiile de asistență maternale (Lipscombe, Moyers, Farmer, 2004; Poland, Groze, 1993; Twigg, Swan, 2007), procentul copiilor declarați adoptabili este extrem de scăzut, dacă îl comparăm cu gradul de retenție al acestora în sistem (ARFO, 2018, p. 19). O analiză mai atentă a indicatorilor ne arată și alte fețe ale problemei, precum faptul că, dintre cei aproximativ 3.000 de copii declarați adoptabili prin sentință judecătorească, doar aproximativ o treime sunt adoptați efectiv (ARFO, 2018, p. 20). Comparând aceste date cu numărul de adoptatori atestați, respectiv puțin peste 2 000, conform datelor primite de la Ministerul Muncii, deducem că aproape

jumătate din familiile atestate așteaptă potrivirea cu un alt copil decât cei deja declarați adoptabili.

Între 2014 și 2017, peste 50 % dintre copiii declarați adoptabili aveau peste 7 ani și erau deja considerați dificil de adoptat, din cauza vârstei (Groza, Ryan, 2002, p. 195), din cauza dizabilităților sau a apartenenței la etnii minoritare (Buzducea, Lazăr, 2011). De aici se poate vedea că, din punct de vedere social, adopția încă nu este văzută ca prioritară în a oferi o familie unui copil, ci accentul este, încă, pe nevoia unei familii de a avea un copil, chiar dacă studiile arată că adopția este benefică pentru copilul lipsit de îngrijire părintească, la orice vârstă (Barroso, Barbosa-Ducharne, Coelho, Costa, Silva, 2017; Pace, Zavattini, 2011; Van Ijzendoorn, Juffer, 2006).

Observăm, astfel, două aspecte importante. Pe de o parte, încă nu avem suficiente familii în România care să adopte copiii deja declarați adoptabili iar, pe de altă parte, aproape jumătate din persoanele sau familiile atestate ca adoptatori (conform Legii 273 / 2004) așteaptă potrivirea cu un alt copil decât cei deja declarați adoptabili.

1.3. ADOPTIA ÎN RÂNDUL COMUNITĂȚILOR DE CREDINȚĂ CREȘTINĂ

Comunitățile creștine au făcut notă discordantă în ceea ce privește îngrijirea copiilor, episcopul Calist I al Romei devenind cunoscut prin faptul că plasa copiii abandonați în familii creștine (Schmidt, 2001, p. 44). O astfel de practică făcea notă discordantă față de cultura romană în mijlocul căreia se manifesta și în care copiii erau abandonați sau, începând cu un decret din 313 d.H.,ânduți ca sclavi (Harris, 1994).

Calist I nu este, însă, un exemplu singular, încă din primele secole având exemple precum Benigne de Dijon (Schmidt, 2001, p. 45) care a îngrijit copii abandonați cu malformații grave sau Afra von Augsburg, care a dezvoltat o misiune specială pentru copiii abandonați (Schmidt, 2001, p. 45).

Exemplele persistă de-a lungul secolelor, studii recente arată că măcar o parte dintre familiile care au venit să adopte copii din orfelinatele comuniste, în special din Statele Unite ale Americii, aveau o motivație religioasă (teologică) pentru a face acest lucru (Helder, Gunnoe și Timmermans, 2020).

Plecând de la aceste observații, precum și de la faptul că există legături directe între elementele de doctrină creștină și adopție (Mihăileanu, Sârbu, 2020), am realizat prezentul studiu sociologic, având scopul de a testa percepția comunităților religioase (neo)protestante din România cu privire la plasament familial și adopție, la motivații și la modul de implicare al acestora.

2. SPECIFICAȚII METODOLOGICE

Studiul de față s-a desfășurat în perioada ianuarie – iunie 2020, urmărindu-se felul în care este percepută (atât la nivel teoretic, cât, mai ales, la nivelul practicilor) adopția în rândul credincioșilor (neo)protestanți evanghelici din România. Universul cercetării a fost alcătuit din pastori, prezbiteri și / sau alți lideri sau reprezentanți ai bisericilor (neo)protestante evanghelice din România.

2.1. OBIECTIVELE STUDIULUI

Obiectivul general al studiului a fost să aflăm în ce măsură adopția reprezintă o componentă practică a vieții de credință în rândul membrilor comunităților (neo)protestante evanghelice din România.

Obiectivele specifice ale studiului au vizat identificarea:

- practicilor comunităților de credință cu privire la adopție și motivațiile din spatele acestor practici (câte familii din biserică au adoptat ori au luat în plasament copii, câte comunități sunt implicate în activități legate de orfani, în câte comunități se transmite învățătura biblică despre adopție, care sunt piedicile în calea deschiderii familiilor către adopție, cum susține biserica, la nivel local, familiile adoptive)?
- practicilor liderilor comunităților cu privire la adopție și percepția lor asupra acestui fenomen în cadrul comunităților din care fac parte (câți lideri de comunități au copii adoptați sau aflați în plasament)?
- modalităților în care comunitățile pot fi sprijinite pentru o implicare eficientă în domeniul adopției.

2.2. EȘANTIONARE

Având în vedere procentul relativ scăzut al membrilor comunităților religioase evanghelice din România, respectiv sub 4 % din populația generală conform rezultatelor ultimului recensământ (INS, 2011), s-a încercat o cuprindere totală a bisericilor din cadrul cultelor recunoscute din România conform Legii 489 / 2006, incluzând Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Creștină Baptistă din România, Biserica Creștină după Evanghelie din România, Biserica Evanghelică din România, Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România (Penticostală), precum și alte comunități neoprotestante neafiliate.

În sensul acesta, au fost transmise solicitări organelor de reprezentare națională, respectiv președinților de cult, pentru a ne pune la dispoziție listele actualizate cu bisericile și datele de contact ale slujitorilor de cult din cadrul acestora. Din motive legate de legislația datelor referitoare la protecția datelor cu caracter personal, pentru Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Creștină după Evanghelie din România și Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România

(Penticostală), s-a preferat, din partea conducerii cultelor respective, ca solicitarea, împreună cu instrumentul de cercetare (chestionarul) să fie transmise direct către slujitorii de cult.

Din informațiile puse la dispoziție, a reieșit un număr total de 6 942 de biserici aparținând tuturor cultelor menționate (conform tabelului de mai jos). Tuturor le-a fost transmisă solicitarea de a participa la cercetare, împreună cu chestionarul *online*. Dintre acestea, au răspuns solicitării un număr de 104 reprezentanți.

Denominațiune	Număr comunități
Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea	1 077
Biserica Creștină Baptistă din România	1 800
Biserica Creștină după Evanghelie din România	725
Biserica Evanghelică din România	140
Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România (Penticostală)	3 200
Total	6 942

În scopul acestui studiu am folosit metoda anchetei sociologice pe bază de chestionar, autoadministrat, aplicat liderilor de comunități (biserici). Instrumentul de cercetare are la bază un chestionar structurat cu întrebări care explorează percepția liderilor de comunități asupra comunității și asupra lor înșile. Alegerea acestui mod mediat de culegere a datelor despre comunitate (prin intermediul liderului comunității) este motivată de faptul că liderii comunităților au rol pastoral, având astfel cunoștință de situația fiecărei familii și adesea consiliind familia în decizii majore sau situații de criză. Liderii (pastori sau prezbiteri) au relații strânse cu membrii comunității, fiind în contact constant cu familiile din comunitate, atât pentru consiliere premaritală sau maritală, cât și pentru suport în situații de criză.

Chestionarul a fost structurat în întrebări închise și deschise. Ca procedeu de colectare a datelor s-a utilizat chestionarul online, dat fiind contextul pandemic care nu a permis colectarea fizică a datelor începând din martie 2020 și, de asemenea, din motive legate de accesul la respondenți (prin organele de reprezentare ale cultelor religioase antemenționate). După colectare, datele au fost centralizate și analizate prin instrumentele puse la dispoziție de aplicația Excel.

2.3. PERSPECTIVA DEMOGRAFICĂ

Cele 104 comunități respondente reprezintă 37 de județe, oferind, astfel, o acoperire geografică de 90 % din suprafața României, mediul fiind preponderent urban (71 %), versus rural (29 %).



Repartizarea în funcție de numărul de membri arată că majoritatea comunităților respondente au între 100 și 500 de membri:



3. ANALIZA ȘI INTERPRETAREA DATELOR

3.1. PERSPECTIVA COMUNITĂȚII

Din perspectiva implicării membrilor de comunități în plasament familial și adopție, deși există motivații doctrinare relevante (Mihăileanu, Sârbu, 2020), rezultatele studiului arată că 28,9 % dintre cazurile de plasament familial și adopție au fost înregistrate în comunități în care există copii adoptați de un lider al acestora, la acestea adăugându-se 23,1 % comunități în care membrii acestora s-au implicat, chiar dacă nu au avut exemplul unui lider.

Cu privire la motivația membrilor, observăm faptul că jumătate dintre familiile care au adoptat au avut ca motivație principală faptul că nu puteau avea copii (50 %), doar un sfert (25,9 %) considerând că adopția este o expresie a principiilor biblice / evanghelice. Identificarea unor nevoi specifice (20,4 %) și exemplul altor persoane (16,7 %) reprezintă celelalte motivații menționate de respondenți în adopția unui copil.

Studiul arată că doar puțin peste jumătate dintre comunități (55,8%) se implică în vreun fel în situația copiilor abandonați (vizite în centre de plasament, găzduirea temporară a copiilor pe perioada vacanțelor, sau pur și simplu acțiuni sporadice de sărbători), însă șansele ca familiile din comunitățile care se implică în modurile prezentate mai sus să ia un copil în plasament sau în adopție în aceste cazuri cresc la 50 % (plasament), respectiv 65,5 % (adopție), ceea ce arată că una dintre principalele cauze ale neimplicării este lipsa de interacțiune directă cu acei copii din sistemul de protecție.

Cu privire la nivelul comparativ de implicare – plasament versus adopție – observăm o deschidere mai mare a comunităților pentru adopție, decât pentru plasament familial.

Acest rezultat este unul neașteptat, întrucât premisa de la care am pornit studiul a fost că în comunitățile (neo)protestante relevanța doctrinară a tematicii ar determina orientarea preponderentă asupra interesului pentru copil.

Cu toate acestea, se poate observa că sunt mai puține comunități în care sunt persoane sau familii implicate într-o formă de plasament decât în adopție, aspect consecvent cu observația conform căreia cultura adopției este similară în comunitățile (neo)protestante comparativ cu populația națională, așa cum reiese din studiul „Profilul părinților adoptivi din România și motivația adopției” (Buzducea, Lazăr, 2011), care arată că infertilitatea este principala motivație de a adopta pentru 41,4 % dintre adoptatori.

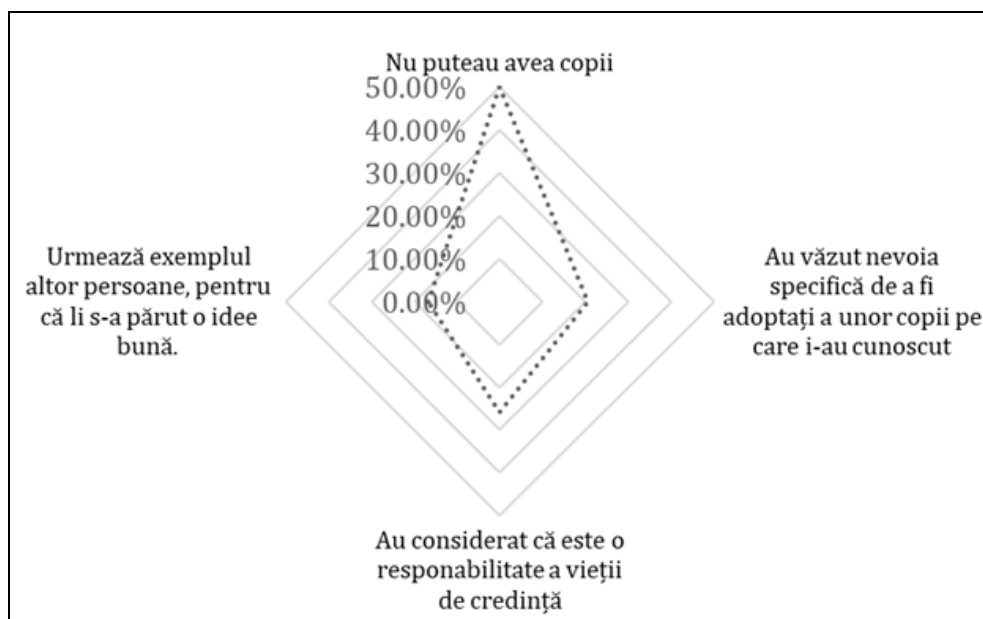


Figura nr. 3. Motivația familiilor adoptive din comunitate de a adopta.

Atunci când liderilor de comunități li s-a solicitat să identifice principalele piedici în calea deschiderii familiilor din biserică pentru adopție, cel mai mare procent l-a obținut lipsa de expunere (nu s-au gândit niciodată la aceste aspecte – 46,1 %), urmat de necunoașterea procesului (41,3 %) și teama de birocrație excesivă (42,3 %). Într-o proporție mai mică urmează teama că nu vor face față provocărilor (27,9 %), teama că nu-l vor iubi la fel de mult ca pe copiii biologici și, printre ultimele piedici, teama de influența spirituală negativă (11,5 %); pe ultimul loc fiind teama că se vor întoarce la părinții biologici când se fac mari (10,6 %).

Cu privire la modul în care comunitatea susține familia adoptivă, observăm că formele predominante de susținere sunt financiare (38,5 %), suport educațional – meditații pentru copii (25,6 %) și seminare generale de „parenting” (23,1 %). În 17,9 % din cazuri părinților le este oferit un timp de respiro (timp personal fără prezența copiilor).

În 10,3 % din cazuri este oferit suport spiritual și doar în 7,7 % din cazuri comunitatea oferă instruire specifică în îngrijirea copiilor care au suferit traume (cursuri specifice pentru familii adoptive). Aproape 13 % dintre respondenți au declarat că nu oferă nici un fel de susținere familiilor adoptive pe care le au în comunitate.

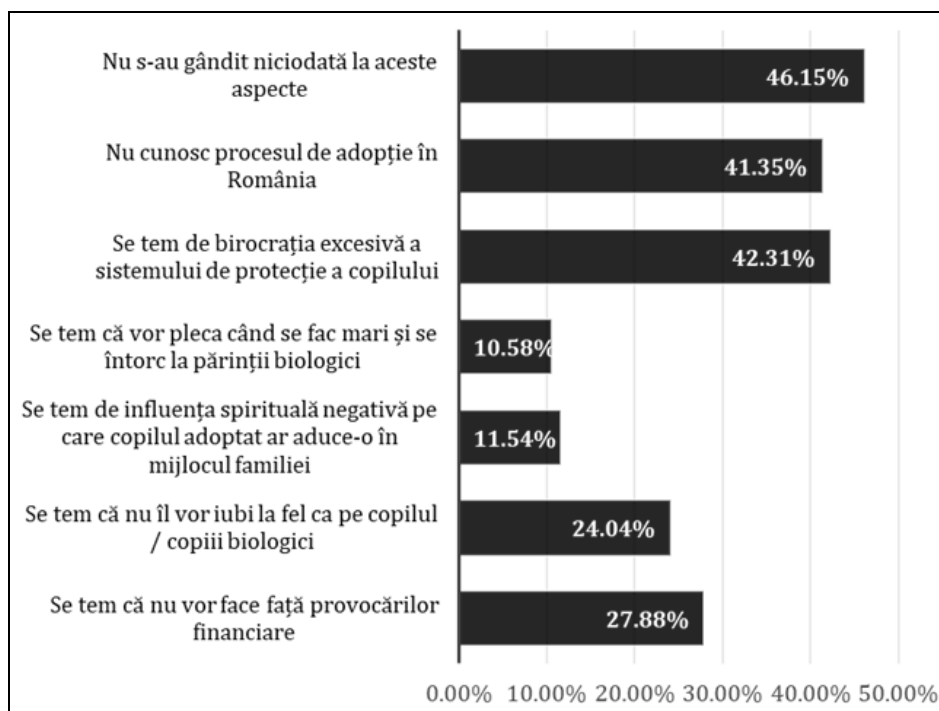


Figura nr. 4. Principalele piedici în calea deschiderii familiilor din comunitate pentru adopție.

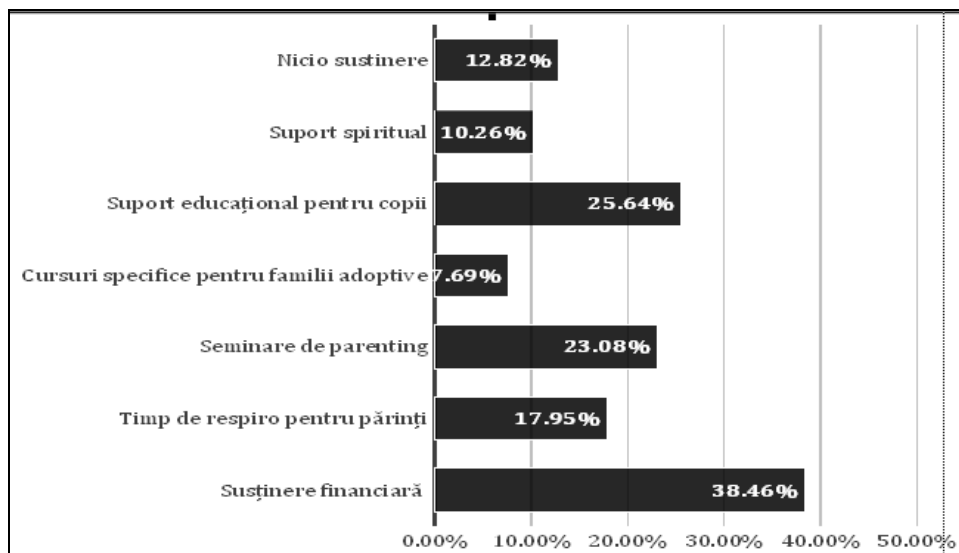


Figura nr. 5. Modalități de susținere a familiilor adoptive de către comunitate.

În privința plasamentului la persoane, familii, sau asistenți maternali, situația arată ușor diferit față de cea a adopției, un procent semnificativ, de 60,6%, reprezentând comunitățile în care nu există familii care să îndeplinească rolul de plasament.

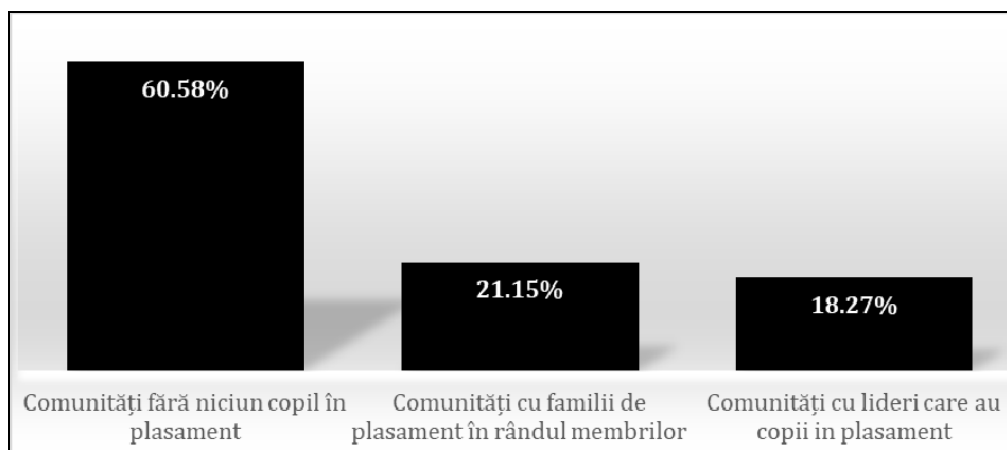


Figura nr. 6. Ponderea comunităților în care sunt familii cu copii în plasament.

Dintre celelalte comunități în care sunt familii care au copii în plasament, doar în 18,3 % din cazuri familiile de plasament sunt dintre liderii comunităților, la care se adaugă 21,1 % comunități în care sunt familii de plasament în rândul membrilor.

Indiferent dacă au familii adoptive sau de plasament în comunitate, mai mult de jumătate dintre comunități (55,8 %) declară că sunt implicate, la nivel local, în activități legate de orfani / copii abandonați (altele decât plasament familial / adopție). În 93 % din cazuri, aceste activități vizează sprijin pentru serviciile rezidențiale din zonă, iar în 7 % din cazuri, comunitățile susțin servicii sociale proprii (centre de zi, case de tip familial).

Dintre comunitățile care nu sunt implicate în activități legate de copii aflați în sistemul de protecție (altele decât plasament familial / adopție), respondenții au motivat lipsa de acțiune prin lipsa de oportunitate sau informații specifice (41,3 %), insuficiente resurse umane sau financiare (39,1 %), iar 19,6 % au menționat explicit dezinteresul pentru acest domeniu.

În 70 % dintre cazuri, respondenții noștri au afirmat că nu au vorbit comunității despre învățătura biblică legată de adopție, rămânând, astfel, doar 30 % din comunități în care se poate vorbi despre un posibil impact doctrinar al adopției:

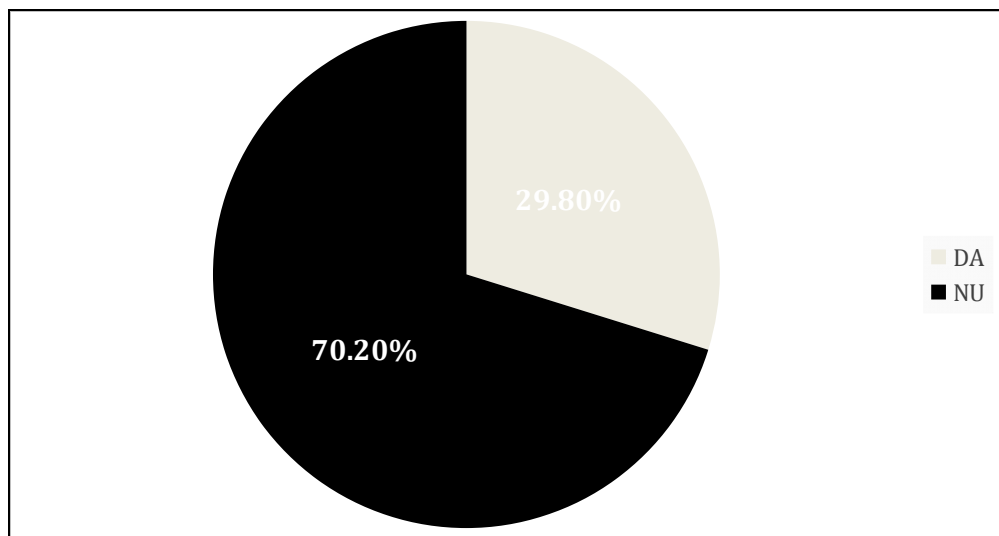


Figura nr. 7. Ponderea comunităților care nu au fost expuse la doctrina adopției.

Printre răspunsurile care au motivat lipsa acestor mesaje, în cea mai mare parte liderii au recunoscut că nu s-au gândit niciodată la acest aspect (60,3%), au avut alte subiecte prioritare pentru comunitate (9,6%) și, într-o proporție de peste 30%, au considerat că nu este necesar, motivând prin faptul că în comunitățile lor toate familiile au copii. Din această motivație reiese faptul că, în cultura a aproape o treime din numărul comunităților, o astfel de inițiativă este o acțiune reparatorie la infertilitatea cuplului și nu o intervenție necesară pentru copil.

În cazuri extreme, unii lideri au motivat că „în Biserică trebuie predicată doar Evanghelia”, arătând că nu văd nici o legătură de ordin teologic între adopție și doctrinele biblice. În același sens, se remarcă un răspuns cu privire la modul în care comunitățile pot fi ajutate, liderul uneia dintre comunități fiind de acord să fie susținute seminare despre adopție pentru comunitate, însă „nu în Biserică”, arătând ruptura clară pe care acesta o vede între acțiunea de a adopta a unei familii și trăirea practică a vieții de credință.

Dintre respondenții care au declarat că au asistat la mesaje (prelegeri) despre învățătura biblică a adopției, 38,7 % au văzut un interes crescut în domeniul adopției în urma acestor predici, 61,3 % considerând că acest interes nu a crescut în urma mesajelor specifice teologiei adopției.

Considerăm, totuși, că aceste rezultate trebuie analizate în context. Astfel, dintre comunitățile în care s-a văzut un impact al învățăturii teologice cu privire la adopție, peste 90 % erau comunități care deja se implicau într-o activitate de voluntariat cu copiii abandonați și în peste 70 % din cazuri existau deja familii adoptive în biserică. Prin urmare, perspectiva unei motivații religioase a adopției a venit pe un teren fertil al unor membri care deja aveau tangențe cu acest domeniu și

au clădit o motivație mai profundă pe un fond deja existent. Printre respondenții care au spus că nu au văzut o creștere a interesului, observăm un procent mai mic de implicare într-o activitate conexă (30 % nefiind implicate în niciun fel în domeniu), iar în 90 % din cazuri a fost o expunere la un singur mesaj de acest gen.

Dintre nevoile identificate de liderii de comunități, reținem faptul că aproape 40 % consideră că au nevoie să fie sprijiniți în a expune o perspectivă biblică asupra adopției și a îngrijirii orfanilor.

3.2. PERSPECTIVA PERSONALĂ A LIDERILOR DE COMUNITĂȚI

Atunci când au fost întrebați cu privire la motivele pentru care au adoptat copii, liderii de comunități (neo)protestante au răspuns, într-o proporție covârșitoare, că pentru ei a fost o expresie a învățaturii biblice despre adopție și o responsabilitate în viața de credință (87,5 %), în mai bine de jumătate din cazuri (62,5 %) această motivație fiind coroborată cu faptul că nu puteau avea copii. În cazul a 37,5 % dintre lideri, motivația a fost dată de nevoia specifică a unor copii de a fi adoptați, iar, într-o proporție de doar 12,5 %, decizia a fost generată de exemplul altor persoane.

Comparativ, un studiu realizat pe populația generală (Buzducea, Lazăr, 2011) arată că 41,4 % dintre persoanele chestionate au menționat infertilitatea ca principală motivație de a adopta, 35,2 % menționând, pe lângă infertilitate, și alte motive, precum cele de natură umanitară. Aspectul umanitar este la același nivel din perspectivă motivațională, atât în populația la nivel național, cât și în rândul membrilor din comunitățile (neo)protestante. Remarcăm limitările comparației între cele două studii, acestea fiind realizate pe eșantioane diferite și la o distanță semnificativă de timp (9 ani), însă, în același timp, nu putem să nu observăm faptul că există similarități la nivelul motivațiilor. În acest sens, Buzducea și Lazăr menționează că „foarte rar (...) apare ideea de a oferi unui copil șansa de a avea o familie. Cel mai adesea, adopția este privită atât de către familiile adoptive cât și de către societate, grup de prieteni, sau familia extinsă ca o acțiune reparatorie față de infertilitate, sau de incapacitatea unui cuplu (din varii motive, cel mai adesea medicale) de a avea un copil biologic” (Buzducea, Lazăr, 2011, p. 330).

În privința membrilor comunităților (neo)protestante, remarcăm faptul că un sfert dintre aceștia au adoptat motivați fiind de faptul că adopția este o responsabilitate a vieții de credință creștină (25,9 %). De asemenea, așa cum am arătat și mai sus, atunci când un lider al comunității se decide să adopte, motivația dată de aspectul teologic are o pondere semnificativă (87,5 %).

Cu privire la liderii de comunități care nu au adoptat, în majoritatea cazurilor au declarat că nu s-au gândit la acest lucru (40,6 %) sau au menționat faptul că au deja copii (20,9 %). Restul motivațiilor sunt sub pragul de 10,4 %, după cum reiese din graficul de mai jos. Remarcăm faptul că niciun respondent nu a declarat că s-ar teme de reîntoarcerea copiilor la părinții biologici.

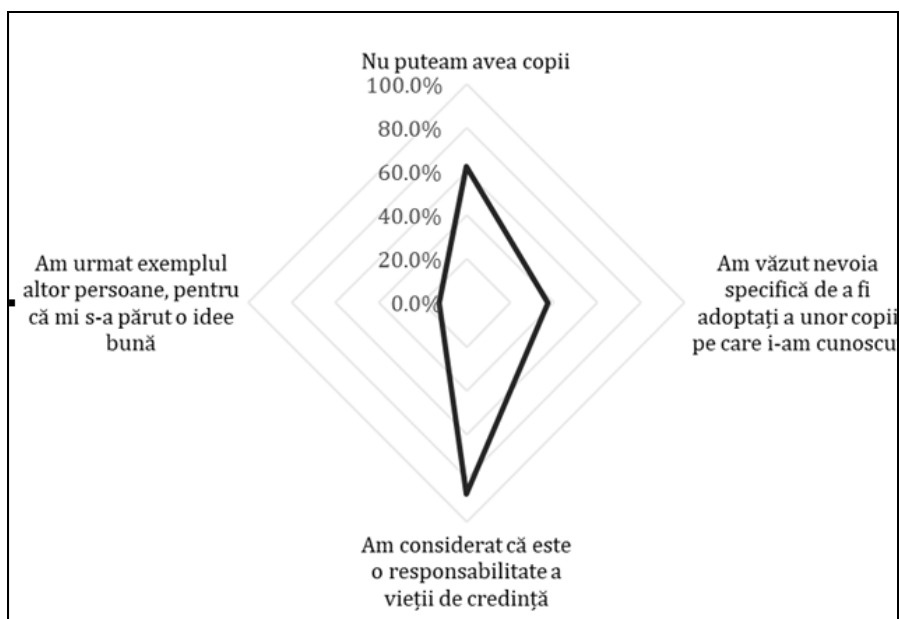


Figura nr. 8. Motivația liderilor de comunități (neo)protestante de adopta.

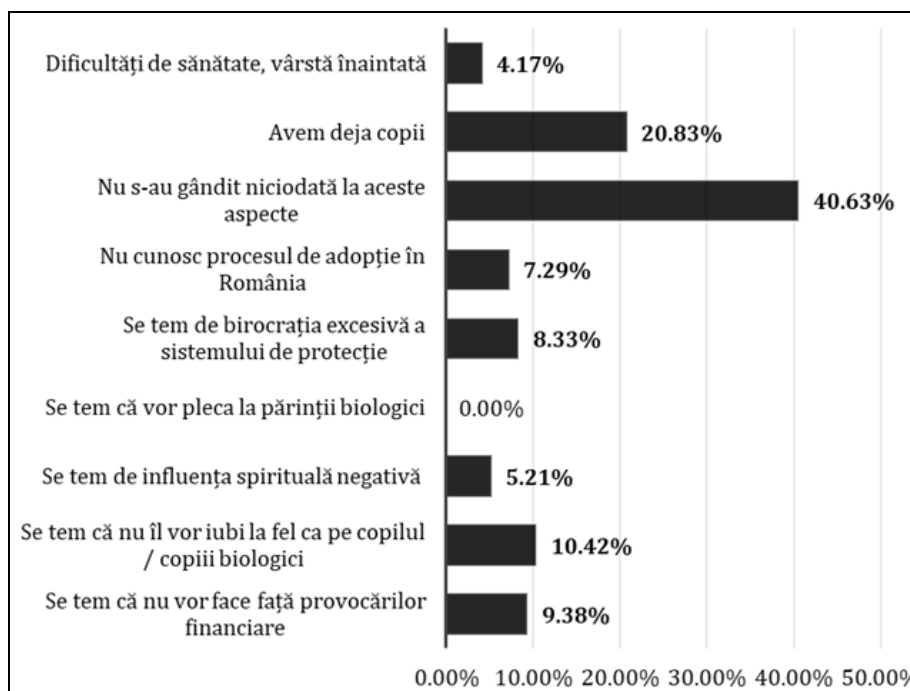


Figura nr. 9. Motivele pentru care liderii de comunități nu au adoptat copii.

În privința implicării în plasament familial (inclusiv asistență maternală), liderii de comunități au declarat în proporție de 100 % că singura lor motivație este răspunsul la chemarea lui Dumnezeu de a fi alături de orfani.

Liderii de comunități care nu au luat în calcul opțiunea plasamentului familial au declarat, în cea mai mare măsură (51,6 %), că nu s-au gândit niciodată la a lua copii în plasament după care apare, fără să fie opțiune preselectabilă în chestionar, declarația că au deja copii lor biologici (13,7 %). Restul motivațiilor țin de incapacitatea fizică și / sau emoțională de a face față provocărilor (10,5 %), influența spirituală negativă (4,2 %) și teama de birocrația sistemului de protecție a copilului (3,2 %).

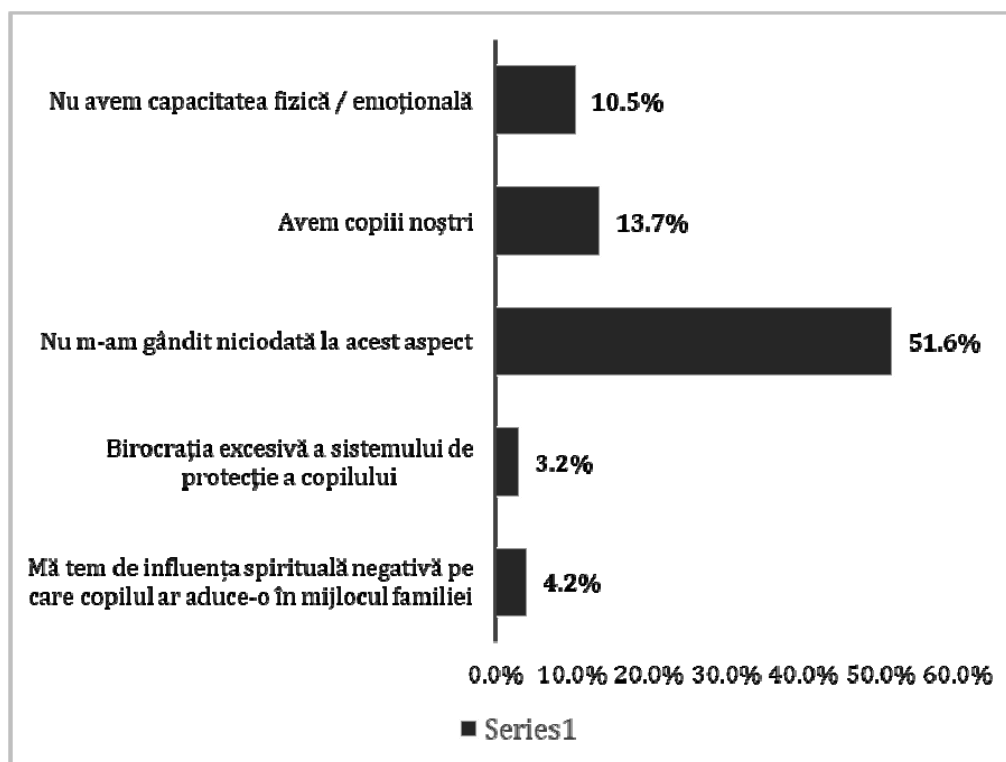


Figura nr. 10. Motivele pentru care liderii de comunități nu au luat copii în plasament.

Pe de altă parte, se impune sublinierea faptului că plasamentul familial presupune o serie de riscuri, comparativ cu procedura adopției, în care legăturile de filiație ale copilului cu familia biologică au fost întrerupte. În cazul plasamentului, familia biologică știe adresa familiei ce are copilul în îngrijire, are drept de vizită și, dacă dosarul de plasament merge prin instanță și nu prin Comisia pentru

Protecția Copilului¹, părinții biologici vor primi o copie a dosarului², incluzând evaluările psihosociale ale familiei de plasament, declarațiile de venit și copii ale documentelor de identitate.

Dincolo de aceste expuneri directe față de familia biologică, există un risc emoțional pe care familia de plasament și-l asumă, întrucât pe perioada plasamentului eforturile depuse sunt de reintegrare a copilului în familia biologică și, doar în situația în care acest lucru nu este posibil³, dosarul va merge în instanță pentru declararea adoptabilității⁴. Astfel, familia de plasament nu are certitudinea că acel copil de care îngrijește va deveni adoptabil, motivația pentru a-l îngriji este fie una din perspectiva nevoilor copilului, fie una de activitate profesională remunerată, în cazul asistenților maternali.

3.3. MODUL ÎN CARE COMUNITĂȚILE POT FI SPRIJINITE

Liderii de comunități observă drept principală nevoie de sprijin în domeniul adopției și al plasamentului familial în comunitățile lor identificarea de modalități concrete de implicare (55 %), urmată, la același nivel procentual, de perspectiva Bibliei asupra adopției și orfanilor (38 %) și promovarea adopției și a plasamentului familial (inclusiv asistenței maternale) – 36 %. Consilierea cuplurilor infertile (34 %) și a familiilor adoptive (28 %) completează lista nevoilor identificate, urmate de cursuri de îngrijire a copiilor cu istoric de traumă (23 %).

¹ Cf. L272 / 2004, art. 65, alin. 1, coroborat cu art. 60, lit. b) și e), „măsura plasamentului se stabilește de către Comisia pentru Protecția Copilului, în situația în care există acordul părinților, pentru copilul care, în vederea protejării intereselor sale, nu poate fi lăsat în grija părinților din motive neimputabile acestora sau a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală și care nu răspunde penal”.

² Conform prevederilor Codului Civil, părinții biologici sunt parte din dosar. În prezent este depus un amendament care să permită judecătorilor limitarea documentelor transmise prin poștă părinților, în cadrul propunerii de modificare a L272 / 2004 înregistrată PLX457 / 2019 și aflată în dezbateri în Senat.

³ L273 / 2004 privind regimul juridic al adopției prevede termene de 6 luni, respectiv 12 luni pentru acest demers.

⁴ După cum am arătat anterior, în 40 % din cazuri copiii sunt reintegrați în familia biologică.

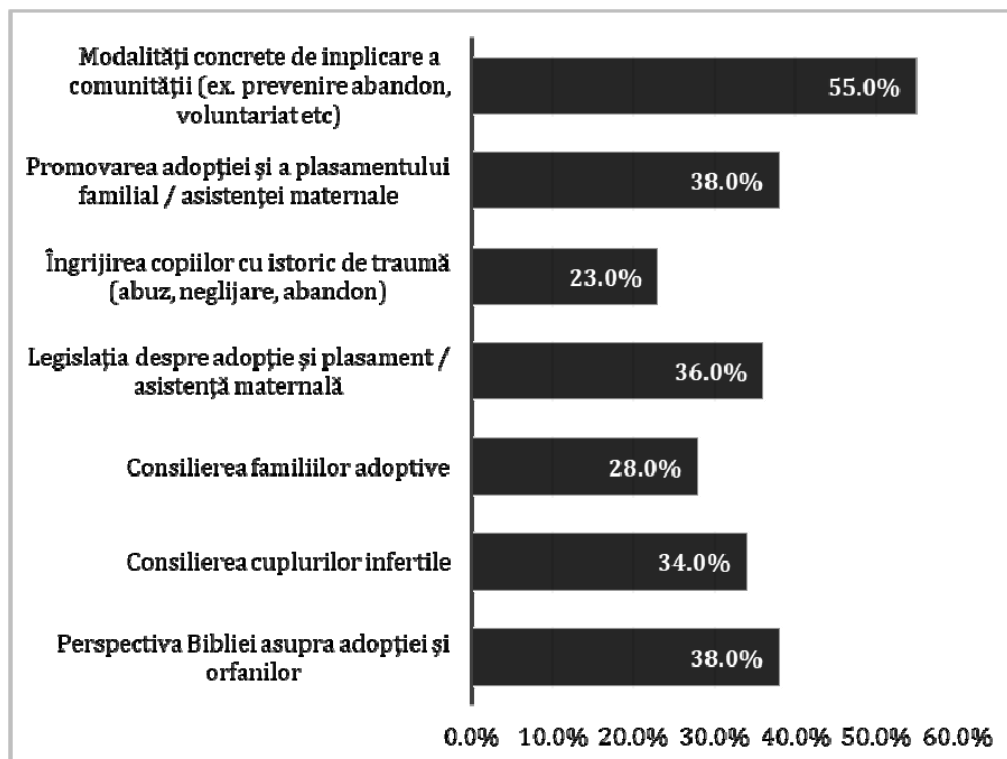


Figura nr. 11. Modalități de sprijin al comunităților locale.

4. CONCLUZII

În ciuda limitelor legate de reprezentativitatea eșantionului, precum și a faptului că sondarea comunității a fost făcută prin prisma liderului religios (asumată, considerând că doar patru comunități au peste 500 de membri, iar aceștia se întâlnesc cel puțin o dată pe săptămână beneficiind de consiliere familială și spirituală din partea liderului religios), studiul de față creează, pentru prima dată în România, o imagine a practicii adopției la nivelul comunităților (neo)protestante evanghelice, dar și a motivațiilor și a blocajelor în implicarea practică. Cercetarea, care a urmărit identificarea caracteristicilor culturale ale adopției în aceste comunități, a relevat nivelul de implicare, dar și impactul teologic (religios) asupra motivațiilor din spatele adopției.

Cu privire la percepția culturală asupra adopției, rezultatele arată că, la momentul realizării studiului, apartenența la comunitatea de credință nu exercită o influență semnificativă asupra practicilor legate de problematica adopției. Cu toate acestea, procente mari de respondenți au identificat drept cauză a neimplicării lipsa

informațiilor despre acest domeniu și lipsa expunerii la aspectele doctrinare biblice asupra adopției.

Studiul arată că responsabilitatea adopției ca parte a vieții de credință creștină apare doar la un sfert dintre membrii comunităților (neo)protestante. Cu toate acestea, atunci când un lider al comunității se decide să adopte, în cazul acestuia motivația spirituală (religioasă) are un rol semnificativ, chiar dacă în ansamblul motivațiilor apar și alte cauze care au contribuit la luarea deciziei. Cu privire la forma de implicare, observăm o prevalență mai mare a familiilor care adoptă, decât a celor care au luat copii în plasament, situație similară cu cea de la nivelul populației generale.

Un rezultat încurajator este faptul că implicarea membrilor din comunități în activități sociale asociate protecției copilului (precum vizite în centre de plasament, găzduirea temporară a copiilor instituționalizați pe perioada vacanțelor, sau chiar acțiuni minimale cu ocazia diverselor sărbători) are un rol semnificativ în decizia acestora de a deveni familii adoptive sau de plasament.

Cu privire la impactul învățăturilor religioase, observăm că, în peste 70 % dintre comunitățile (neo)protestante, membrii acestora nu au fost expuși la mesaje cu privire la adopție din perspectiva vieții de credință. Lipsa acestor mesaje este motivată de către lideri prin faptul că nu s-au gândit niciodată la acest aspect, ori nu au considerat că ar fi necesar, unii dintre ei subliniind în mod specific faptul că în cultura comunității o astfel de inițiativă este o acțiune reparatorie la infertilitatea cuplului și nu o intervenție necesară pentru copil. În unele cazuri liderii subliniază că „în Biserică trebuie predicată doar Evanghelia”, arătând că nu văd nici o legătură de ordin practic sau teologic între adopție și viața de credință creștină. Pe de altă parte, expunerea membrilor comunităților la perspectiva adopției ca parte a vieții de credință duce la o creștere de aproape 40 % a numărului de membri care decid să adopte sau să ia un copil în plasament.

Indiferent de situația din comunitate, rezultatele studiului arată că implicarea membrilor comunității ar fi mai mare în situația în care ar fi expuși la învățătura biblică cu privire la adopție, ar cunoaște procesul adopției în România și ar putea înlătura temerile privind birocrăția excesivă a sistemului. Și în cazul liderilor de comunități este de așteptat să observăm în viitor o creștere a interesului pentru adopție, mai ales pentru că peste 40 % au declarat că nu s-au gândit niciodată la adopție ca la o soluție pentru copiii lipsiți de îngrijire părintească, pentru ca apoi să menționeze că doresc să promoveze adopția și plasamentul familial în cadrul comunității.

O limitare a acestui studiu este dată de aspectele care nu pot fi sondate într-un studiu cantitativ precum cel de față. De pildă, nu putem ști dacă adopțiile care au avut la bază motivațiile doctrinare au fost reacții emoționale sau decizii asumate și nu avem indicii cu privire la evoluția integrării copiilor în familie, în funcție de motivația adoptatorilor. Pentru o astfel de evaluare este necesar un studiu calitativ

la nivelul adoptatorului și nu al comunității, așa cum a fost definit instrumentul aplicat în acest caz.

Nu în ultimul rând, remarcăm faptul că șansele ca procentele identificate în acest studiu să se modifice sunt semnificative, dată fiind deschiderea liderilor de comunități pentru acțiuni de promovare a adopției și a plasamentului familial, menționând expres că doresc să fie sprijiniți în acest sens. O eventuală modificare a indicatorilor ca urmare a expunerii comunităților la problematica adopției prin studiul de față ar veni în direcția teoriei lui Giddens cu privire la „dualitatea structuralului” și influența cercetării sociologice asupra vieții sociale (Ionescu, 1998, p. 18).

Din acest motiv, intenționăm continuarea studiului, eventual extinderea lui prin instrumente de cercetare calitativă, cu scopul de a verifica modificările survenite și a identifica modalitățile prin care acestea se produc.

BIBLIOGRAFIE

1. Alianța România Fără Orfani (2018). *The condition of children under Romania's Child Protection System*. București, DOI: 10.13140/RG.2.2.13415.68008.
2. Barroso, R., Barbosa-Ducharme, M., Coelho, V., Costa, I.-S., Silva, A. (2017). Psychological adjustment in intercountry and domestic adopted adolescents: A systematic review, *Child and Adolescent Social Work Journal*, 34(5), 399–418, DOI: 10.1007/s10560-016-0485-x.
3. Buzducea, D., Lazăr, F. (2011). Profilul părinților adoptivi din România și motivația adopției. Institutul Național de Cercetări Economice a Calității Vieții, *Revista Calitatea Vieții*, 22(3), p. 313–334.
4. Bonchiș, C. (2015, 19 iulie). Cighid, lagărul groazei pentru copiii cu handicap, *Adevărul*. Disponibil la <http://adev.ro/pbbim3>.
5. Emily J. Helder, Marjorie L. Gunnoe, Hannah Timmermans (2020). Religious Motivation to Adopt as a Predictor of Adoptive Family Structure, Parental Discipline, and Outcomes, *Adoption Quarterly*, 23(3), 163–186, DOI: 10.1080/10926755.2020.1790451.
6. Eurostat (2017). People of risk of poverty or social exclusion. Disponibil la https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_50.
7. Groza, V., Ryan, S.D. (2002). Pre-adoption stress and its association with child behavior in domestic special needs and international adoptions. *Psychoneuroendocrinology*, 27(1–2), 181–197, DOI: 10.1016/S0306-4530(01)00044-0.
8. Harris, W.V. (1994). Child-Exposure in the Roman Empire, *The Journal of Roman Studies*, 84, p. 1–22.
9. Institutul Național de Statistică (2011). Recensământul populației și locuințelor. Disponibil la <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>.
10. Ionescu, Ion (1998). O sociologie a dereificării – dualitatea structuralului la Anthony Giddens, *Revista Română de Sociologie*, 19(1–2), p. 17–32.
11. Juffer, F., Van IJzendoorn, M.H. (2012). Review of meta-analytical studies on the physical, emotional, and cognitive outcomes of intercountry adoptees. *Intercountry adoption: Policies, practices, and outcomes*, Southampton: Ashgate, p. 175–186.
12. Kligman, G. (2000). *Politica Duplicității. Controlul Reproducerii în România lui Ceaușescu, Procesul Comunismului*, București: Humanitas.
13. Lipscombe, J., Moyers, S., Farmer, E. (2004). What changes in ‘parenting’ approaches occur over the course of adolescent foster care placements?, *Child and Family Social Work*, 9(4), p. 347–357.

14. Mihăileanu, L., Sârbu, E.A. (2020). Teologia adopției în contextul vieții de credință creștină, *Revista Jurnal Teologic*, 19(2), p. 67–87.
15. Muntean, A. (2017). Successful domestic adoptions in a sample of adolescent Romanian adoptees, *Today's children – Tomorrow's Parents: Voices in Adoption*, 44, p. 28–40.
16. Nelson, C.A., Fox N.A., Zeanah, C. (2014). *Copiii abandonați ai României. Privațiune, dezvoltare cerebrală*, București: Editura Trei, p. 208–239.
17. Schmidt, A.J. (2001). *How Christianity Changed the World*, Michigan: Zondervan Publishing House.
18. Siegel, D.J. (1999). *The developing mind: Toward a neurobiology of interpersonal experience*. New York: Guilford Press.
19. Stănculescu, M.S., Grigoraș, V., Tesliuc E., Pop V. (2017) – *Romania: Children in Public Care*, Bucharest: Alpha MDN Printing House.
20. Pace, C.S., Zavattini, G.C. (2011). Adoption and attachment theory': The attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late adopted children, *Child Care, Health and Development*, 37(1), p. 82–88.
21. Panescu, M.C., Sârbu, E.A. (2019). Psychosocial Factors and Bullying Victimization, *Revista de Asistență Socială*, 2019(1), p. 95–102.
22. Pelton, L.H. (2015). The continuing role of material factors in child maltreatment and placement, *Child Abuse & Neglect*, 41, p. 30–39. DOI:10.1016/j.chiabu.2014.08.001.
23. Poland, D., Groze, V. (1993). The effects of foster care on biological children in the home. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 10(2), 153–163, DOI:10.1007/BF00778785.
24. Popescu, A.L., Tutulan, R. (2017, 2 iunie). Genocidul copiilor: 771 de minori au murit în căminele-spital comuniste, *Gândul*. Disponibil la <http://shorturl.at/aqGM6>.
25. Popescu, R., Muntean A., Juffer, F. (2020) Adoption in Romania: Historical Perspectives and Recent Statistics, *Adoption Quarterly*, 23(1), p. 1–26, DOI: 10.1080/10926755.2019.1665602.
26. Pocotilă, A. (2010, 11 ianuarie). Misterul copiilor pierduți de Romania, *România Liberă*. Disponibil la <http://shorturl.at/bfDPR>.
27. Runcan, Remus, (2020a). Suicide in Adolescence: A Review of Literature, *Revista de Asistență Socială*, 2020(3), p. 109–120
28. Runcan, Remus (2020b). Alexithymia in Adolescents, *Revista Agora Psicho-Pragmatica*, 14(1), p. 24–34.
29. Runcan, Remus, Nadolu, Bogdan, (2020c). Social conditioning for the self-harm behaviour in adolescence, *Agora Psicho-Pragmatica*, 14(2), p. 14–35
30. Runcan, Remus, (2020d). Adolescent Substance Use, Misuse, and Abuse. *Agora Psicho-Pragmatica*, 14(2), p. 136–157.
31. Sârbu, E.A. (2014). Prevenirea conduitei autodistructive a adolescenților, prin regândirea mitului timpului de calitate petrecut cu familia, în Runcan, P., Runcan, R. (coord.), *Puterea de a fi altfel*, București: Editura Didactică și Pedagogică R.A.
32. Sârbu, E.A., Bunaciu, O.I., Mariș, D. (Ed.) (2014). *The Substance Use and Social Factors in Bucharest 2012–2013*, Cluj-Napoca: Risoprint.
33. Sârbu, E.A. (2017) *Conduita deliberat-autoagresivă. Abordări teoretice*, București: Editura Tritonic.
34. Twigg, R., Swan, T. (2007). Inside the foster family: What research tells us about the experience of foster carers' children. *Adoption & Fostering*, 31(4), p. 49–61, DOI:10.1177/030857590703100407.
35. Van IJzendoorn, M.H.; Juffer, F. (2006). Adoption as intervention. Meta-analytic evidence for massive catch-up and plasticity in physical, socioemotional, and cognitive development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(12), p. 1228–1245, DOI:10.1111/j.1469–7610.2006.01675.x.

NEW MATERIALISM IN SOCIOLOGICAL THINKING: BARAD'S QUANTUM VIEW ON THE WORLD'S MATTERS

ȘTEFANIA CHIHAIA*

What if we were to recognise that differentiating is a material act that is not about radical separation, but on the contrary, about making connections and commitments?

(Barad 2010, p. 266)

ABSTRACT

Barad's interpretation of quantum physics expands the sociological debate beyond the classical context of interrelated pairs of opposites, i.e. culture-nature, spirit-matter, subject-object, that have dualised Western civilisation and enabled the emergence of systems of dominance and exploitation. Barad's body of work is a call to account for the constitutive exclusions that have differentially constituted the 'other' as inferior to the self. This paper offers an overview of Barad's onto-epistemological framework of agential realism with an emphasis on the essential relationality–quantum entanglement—it supposes between “I” and “thou”, between all material (ising) entities. It introduces the framework to readers in the social sciences and invites a critical reconsideration of the question of how things / bodies come to matter, and what the consequences are. For a profound understanding, it offers an account of Barad's methodology of diffraction and the reworked notions of responsibility and ethical accountability that this framework entails. Finally, it argues that Barad's contribution is relevant, across the hard sciences scientific and humanistic disciplines, due to its invitation to think of ourselves and our knowledge practices as entangled within the world, ontologically inseparable from its flow of materialisation, and ethically responsible for the discursive and material practices we are enacting.

* PhD student – Interdisciplinary School of Doctoral Studies (ISDS), *University of Bucharest*, e-mail: stefania.chihaia@drd.unibuc.ro.



In this paper, I argue that Karen Barad's interpretation of quantum physics has the potential to expand the sociological debate by infusing ethics into each material(ising) entity and phenomenon as it unfolds. Barad problematises the Cartesian-Newtonian conception of knowledge and materiality which, in its separation of mind-matter, culture-nature, human-nonhuman, has enabled the emergence of systems of dominance and exploitation. This paper offers an overview of the ontological and epistemological implications of agential realism and describes its key terms, namely quantum entanglement, diffraction, intra-action, and spacetime-mattering. It considers the framework's ethical consequences, seeing as notions of responsibility and ethical accountability are reconfigured in a world where all bodies, human and nonhuman, are entangled. By exemplifying the cross-disciplinary influence of Barad's work, I will illustrate the transferability of these principles across fields of study that shape the social construction of knowledge and, as a result, pave the way for new social practices and changes. The shift in perception suggested by agential realism invites us to move beyond dualism, discover new spaces for ethical relating between "I" and "Thou", and take responsibility for the discursive and material practices we are enacting. In this, I argue, lies the contribution offered by agential realism to the social sciences.

Keywords: Karen Barad, new materialism, agential realism, entanglement, diffraction.

INTRODUCTION

Working to understand reality from the quantum level on, we see that all infinite and indefinite sorts of impossibilities are, in fact, possible. This is Karen Barad's invitation into a new way of grasping and conceptualising ontology, epistemology, and the kind of ethics that their entanglement entails. A feminist writer with a Ph.D. in particle physics and a Distinguished Professor of *History of Consciousness Studies* at the University of California in Santa Cruz, Karen Barad offers agential realism as an ontological and epistemological framework for engaging with(in) the world, a framework that is relational at all levels. This framework opens up for investigating the world's entangled phenomena of materialisation: the way the world *matters*. It has been described as a "new materialism", in essence "allowing for the conceptualization of the traveling of the fluxes of nature and culture, matter and mind, and opening up active theory formation" (Dolphijn & van der Tuin, 2013, p. 48).

JUSTICE MATTERS

Agential realism is an interpretation of quantum physics interwoven with contemporary theories of social justice. Quantum physics unhinges dualistic patterns of exclusion – inherently, of discrimination – that run across micro and macro scales of social and political life (Barad 2014, 174). It makes visible the

fluid liminal spaces where the one and the other intra-act, cut across differences without inducing false sameness. Within this framework, the subject is not master over the object; rather, the two are ontologically entangled with-in the material world in a co-constitutive process of becoming, of coming-into-being.

In tackling complex questions of ontology – indeed, in recognising that questions of ontology are inseparable from, and woven through, intellectual inquiry itself, since matter entails discourse and discourse entails matter –, Barad's work has sparked reconsiderations of how knowledge is made and made useful (see Hinton, Treusch 2015; Ringrose *et al.* 2019; Murris, Bozalek, 2019). Through discourse and the construction of meaning, we are always already actively “sedimenting out the world in certain kinds of ways and not others” (Dolphijn & van der Tuin 2013, p. 68), Barad argues, hence the performative nature of her framework and its ethical implications. Agential realism is “a plea, a provocation, a cry, a passionate yearning for an appreciation of, attention to the tissue of ethicality that runs through the world” (Dolphijn & van der Tuin 2013, p. 70). Being, in Barad's account, is “threaded through with mattering” (*ibid.*). Barad articulates the questions of ethics and justice that are threaded through all bodies in their entangled reconfiguration, that are threaded through matter in its agential emergence. Questions of ethics and justice make of her agential realism, in essence, an *ethico-onto-epistemology* (Barad 2007, p. 185).

Through her work, Barad articulates the indeterminacy of identity, influencing critical strands of posthumanist thought (see Gladden, 2018) and helping re-imagine the philosophy of science. Her body of work, most extensively articulated in *Meeting the Universe Halfway* (from here on cited as *Meeting*), is opening up into a new paradigm that transcends the dualist pairs of opposites that have hindered social movements in their affirmative political mission. Barad's work to date is a call to account for the systematic, constitutive exclusions enacted by Western civilisation that has constituted the nonhuman as completely exterior, strange, and outer – *other* – to the human. Constitutive inclusions and exclusions choose what matters, what materialises, shaping behaviours, perspectives, and discourses. According to Barad, the aim of this approach is not to blur all distinctions between “I” and “thou”, human and nonhuman, nature and culture, but to enable us to be accountable for the agential cuts enacted: the cuts that shape the processes of materialisation (*Meeting*, 394). With reference to bibliographical sources, this paper will introduce Barad's notions to the readers, as well as place an emphasis on the way agential realism may help us critically approach the issue of how some things come to matter, while others don't (Aigner, Čičigoj, 2014).

AGENTIAL(LY) REAL(ISM)

Matter is not some givenness that preexists its interactions. Matter is always already caught up with nothingness. Bodies, space, time, and the void are not ontologically separate matters. (Barad 2017, p. 110)

Agential realism accounts for the cosmic forces at work in the materialisation of (all) bodies, human and nonhuman. Its ontological framework is not “new” in that it has just emerged, but in that, throughout the past few decades, the field of quantum physics has brought to light the fundamental uncertainty of all particular (particle-level) matters. Quantum reality shows us that “matter is [...] an open field” (Barad 2014, p. 168). What does this open field entail, and how might we, with Barad, reimagine ways of conceptualising the epistemological and methodological practices that shape our society, of conceptualising (in)equality and social justice?

In tandem with Nobel laureate physicist Richard Feynman, Barad puts *mystery* at the heart of quantum mechanics (Barad 2014, p. 174). Reality, perceived through the quantum ontological lens, is shot through with phenomena which are impossible to explain in terms of classical Cartesian thought and Newtonian physics, where subject and object are split and everything is “one or the other,” with little accounts of relationality involved. Quantum physics undoes the traditional Newtonian notions of metaphysical individualism and the notions of separation and separability that emerge therefrom. Space, time, and matter, ontologically inseparable, are reconfigured by Barad as *spacetime-mattering*: the “dynamic ongoing reconfiguration of a field of relationalities among ‘moments,’ ‘places,’ and ‘things’” (Barad 2017, p. 111). For agential realism, all material(ising) entities are *agentially real*, i.e. real in their ability to reconfigure the world’s process of becoming.

As such, Barad gives a quantum explanation of a world of distributive agency where none of the actors are separate from the other, but are entangled in, and always changed by, their constructive discursive practices. Lightning bolts, stingrays, and dinoflagellates are only three examples given (Barad, 2012) of the world worlding in strange acausal ways, inherently connected as though no definite boundary existed between one (electron, cell, critter) and the other. Quantum entanglements are “a calling into question of the very nature of two-ness, and ultimately of one-ness as well” (*Meeting*, 251). We are threaded through a “*strange topology*” of spacetime-mattering (discursive materiality) where each of us is “*contained inside the other*” (Barad, 2017, p. 109, original emphases) – always in relation with the “other” in its myriad forms: although exterior to us and different from us from a “macro-level” perspective, entangled with us and tangled through us on the level of the quantum field. According to Barad, this is not a matter of moving to deeper levels of meaning and completely abandoning classical principles. Rather, classical principles are woven through, accepted as given, while leaving dualistic prejudices behind and moving deeper into the quantum realms of nondual *ontology* – *being* (see also Alaimo, Hekman, 2009).

Where space and time seem to collapse in one field of always shifting probabilities, notions of causality, and of the actual meaning of matter and matter of meaning, are imagined anew.

We find, thus informed, that[m]eaning is not an ideality; meaning is material. And matter isn't what exists separately from meaning. Mattering is a matter of what comes to matter and what doesn't. Difference isn't given. It isn't fixed. Subject and object, wave and particle, position and momentum do not exist outside of specific intra-actions that enact cuts that make separations – not absolute separations, but only contingent separations – within phenomena. (Barad, 2014, p. 175)

Barad emphasises the contingency of separations that marks the domains of interiority and exteriority, of one and the other, the known and the mystery: the world *mattering*. Within such a fluid, relational ontology, the primary ontological units are not individual entities that interact as separate actors, but phenomena where entangled entities intra-act, *act-within*:

Phenomena are entanglements of spacetime mattering, not in the colloquial sense of a connection or intertwining of individual entities, but rather in the technical sense of “*quantum entanglements*”, which are the (ontological) inseparability of agentially intra-acting “components.” (Barad, 2012, p. 32, my emphasis)

The beings that relate – the *relata* – emerge through the process of intra-acting, lending meaning to material articulations. Ontology emerges “*through relationality*” (Kirby 2011, p. 76, original emphasis). Independent entities are not objective referents; the phenomenon is the referent. The classical ontological split between seer and seen is relinquished: “*differentiating is not a relation of radical exteriority, but of agential separability, of exteriority-within*” (Barad, 2012, p. 32, original emphasis). Subject and object, then, are not separate entities. They are rather born *of* the phenomenon within which they are entangled, their ontologies threaded through, responsive to one another: they “emerge through and as part of the specific nature of the material practices that are enacted” (*Meeting* 359). Differentiation is about agential separability, born of an “agential cut” enacted between determinately bounded entities within a phenomenon (*Meeting* 140). The made cuts that produce distinctions are not foundational and set in stone: they are subject to intra-active iterations. Differences are not without: they are not marks of exteriority. They are within, marking interiority in intra-active forms that *differ*, but are always entangled.

REWORKING ACCOUNTABILITY AND RESPONSIBILITY

“If we see ourselves as always already entangled with, not separate from or superior to matter, our responsibility to being becomes urgent and constant” (Adams St. Pierre, 2013, p. 655). The relational ontology at the core of Barad's agential realism subverts the interdependent pairs of opposites that have constituted

the backbone of Western civilisation, i.e. man-woman, subject-object, culture-nature, mind-matter, and the systems of dominance and exclusion entailed and justified by these standards. Agential realism states that, as subjects, “we know because we are *of* the world” (*Meeting* 185, original emphasis) – we, with all other entities, animate and inanimate, are the world *worlding*, making itself *matter*.

Hence [t]aking account entails being accountable, for *all ac / countings are from within*, not without. [...] Accountability cannot be based on a mathematics of identity. Simple substitutions, equivalence relations, or transitivities among individual elements are undone. (2012, p. 47, my emphasis)

The boundaries of interiority and exteriority are constantly shifting within phenomena as co-constituted agential actors intra-act with each other – but the ‘other’ is not set in stone. The ‘other’ (other species, other race, other gender, other creature, other form of being, other consciousness) is defined as wholly “other” only through fixed, determinate notions of identity which are not accountable to the totality of being, the unity and continuity of the unfolding world of matter. Perhaps, from this standpoint, there is no other:

The key is understanding that identity is not essence, fixity or givenness, but a contingent iterative performativity, thereby reworking this alleged conflict into an understanding of difference not as an absolute boundary between object and subject, here and there, now and then, this and that, but rather as the effects of enacted cuts in a radical reworking of cause/effect. (Barad, 2014, pp. 173–174)

We return, with Barad, to the responsibility inherent within the quantum-given reality of entanglement:

Entanglements are relations of obligation—being bound to the other—enfolded traces of othering. Othering, the constitution of an ‘Other’, entails an indebtedness to the ‘Other’, who is irreducibly and materially bound to, threaded through, the ‘self’ – a diffraction / dispersion of identity. ... Ethicality entails noncoincidence with oneself. (Barad, 2010, p. 265)

It has been argued that to be responsible to / for others “invokes and embeds colonial logics that position researchers as capable of agency and systematically excludes Others” (Country *et al.* 2019), tying the locus of knowledge to the human being, to the subject. However, the kind of responsibility raised by agential realism is not a unique appropriation of agency, but an ontological givenness: in agential realism, responsibility is *agentially real*. In making visible the co-constitution of mattering and meaning, Barad calls our attention to our ontological responsibility for “the others with whom or which we are entangled, not through conscious intent, but through the various ontological entanglements that materiality entails” (*Meeting* 393). If agency is the ability to reconfigure space-time-matter relations

(*Meeting* 178), then an agential realist account of responsibility entails the ability to *respond*. We can speak of our responsibility, as a human species, to develop our response-ability with-in the configurations of the world – the ability to respond to the world’s entities not as strangers, but as kin, from *within* its continuous unfolding and enfolding, aware of the flow of intra-actions that co-constitute us and all others (see also Country et al. 2019; Ringrose *et al.*, 2019). Response-ability is demanded of us not by reason, but by virtue of sheer *being* in the world, enfolded with(in) its intra-active becoming: “[i]t is an iterative (re)opening up to, an enabling of responsiveness”. (Barad, 2010, pp. 265–66)

DIFFRACTION AND LIGHT: BEYOND REFLECTING

Truthful to her onto-epistemology, Barad conceptualises and applies a methodology that also subverts dualising geometries: that of diffraction. Donna Haraway (1992) was the first to recognise diffraction as a counterpoint to the standard practice of reflection. By using diffraction as metaphor, Haraway invited us to see difference and alterity creatively, with visionary openness and commitment (Dolphijn, van der Tuin, 2013, p. 50); to understand knowledge-making beyond the classical attitude of detached reflection upon binary opposites.

Barad not only adopts the diffractive methodological approach as a practice of “reading insights through one another” (*Meeting*, 25), but also extends Haraway’s concept by adding insights from quantum physics, thus generating a profound understanding of the phenomenon. It is interesting, Barad (1996, p. 187) notes, how quantum physics modifies our perception of light in a way that undermines Newtonian physics, a driver at the heart of Enlightenment, with its asserted hegemony over knowledge. If we conceive knowledge as a harbour of light illuminating dark terrains of ignorance, we enact the self-reflection of the same. But if we, with quantum insights, conceive knowledge as a material practice of engaging with-in the world, we enable our *knowing* to emerge by way of diffraction patterns: patterns which make entanglements and their effects visible by revealing resonances and dissonances among discursive and material articulations (Dolphijn, van der Tuin, 2013, p.50).

If diffraction as a physical phenomenon illustrates the downfall of classical metaphysics (*Meeting* 72), diffraction as a knowledge-making practice reveals the shortcomings of reflexivity as theory and method in the social sciences. Reflexivity entails reflecting upon representations of social-natural reality while still holding the world at a distance, unable to bridge the epistemological gap between knower and known. As Barad argues, “to see your image in the mirror there necessarily has to be a distance between you and the mirror” (in Dolphijn, van der Tuin, 2013, p. 52). The result of disengaged reflection is a play of mirrors, an “iterative mimesis” (*Meeting* 87–88) where the knower never enters into a relationship with the known; there is little will to engage there, much less a will to commit and care.

While reflection perpetuates and analyses the same, keeping the Other at constant bay, diffraction invites the Other in to make itself heard through a methodological attitude of profound openness to alterity, and to alteration. Indeed, diffraction without alteration is not possible. As Mazzei (2014) phrases it, “knowing is never done in isolation but is always effected by different forces coming together” (p. 743). Diffractions are “attuned to differences – differences our knowledge practices make and the effects they have on the world” (*Meeting* 72).

With Haraway, Barad wants to “figure ‘differences’ as a ‘critical difference within, and not as special taxonomic marks grounding difference as apartheid” (Haraway, 1992, p. 299). Interiority materialises in tandem with exteriority, as differences emerge *within* phenomena. Diffraction maps interference: it maps not differences themselves, but rather “where the effects of difference appear” (ibid. 300). A diffractive reading does not blend separate parts together, but follows the threads of material historicities and how their differences come to matter in the unfolding of matter (Barad, 2014, p. 176). Without alteration, “the deadly image of the Same” (Haraway, 1992, p. 297) that seeks to engulf the world in its dualistic assumptions perpetuates itself with little avenues left for change; with few possibilities for dimensions of accountability outside of existing paradigms; with reduced potential for creative knowledge-making that recognises the continuity between self and other.

The will is to move away from reflecting upon the world as entities exterior to it (as in representationalism) towards an understanding of the world “*from within*” (*Meeting* 88, my emphasis), distinguishing identities and differences as part of an entangled state. Barad invites us to consider knowing as “a direct material engagement” (Dolphijn, van der Tuin, 2013, p. 52); hence the relinquishing of the ontology-epistemology binary and the creation of an onto-epistemology, where “knowing is a matter of part of the world making itself intelligible to another part of the world” (Barad, 2014, p. 185).

With its relational approach, diffraction cuts through the veil cast by reflection. A diffractive methodology challenges these alienating dichotomies – “troubles the very notion of *dicho-tomy*” – including some of the most “stabilized / stabilizing” binary pairs that run through the web of our society, all underpinned by the Cartesian subject-object split (Barad, 2014, p. 168, original emphasis). These “lines drawn” to further crystallise the notion, “are power-laden epistemological moves with stakes” (Barad, 1996, p. 186). Alternatively, diffraction implies agential responsibility in the world’s reconfigurations. A diffractive methodology is “a critical practice of engagement” with the world as part of its becoming: as responsible for our performed ways of knowing, thinking, measuring, theorising, and observing, all of which are material practices that participate in the iterative material (re)configuration of the world (*Meeting* 91).

In the shifting landscape of the world in all its co-constitutive dimensions (technological, political, cultural, scientific), diffraction acts as a ‘subject-shifter’ (Kaiser, Thiele, 2014, p. 165) which can serve us to reconsider the world, and develop sensible literacies about it, in ways that are open to alterity, adaptable to paradigmatic shifts, and available for commitment and responsibility with-in the world’s becoming: willing to engage in affirmative practices that acknowledge the mattering of our discourses ‘*here-and-now*’, as they are in the making / performing, and not as mere ‘after-the-fact’ recording (ibid. 166, my emphases). With the knowledge that the measuring apparatus changes the nature of measured phenomena (*Meeting* 106), Haraway and Barad argue for a need to make our material-semiotic practices *matter* differently – and, they propose, *diffractively*. Through close observation of the diffraction phenomenon becomes apparent the inseparability of matter and meaning, the need for a relational ontology that will account for, and count as meaningful, the co-constitution of epistemology and ontology – of knowing and being, discourse and matter, of the word and the world.

Instead of straight-cut differences between worldly entities, we may think with *differentiation*, malleable and enacted in patterns; instead of interactions between separate entities, we may think of phenomena wherein all actors are entangled, co-constitutive, always conceived together even as they are agentially cut apart (“cutting together-apart”, Barad, 2014); instead of the self-contained identity which perceives the other as a threat and asserts its sovereignty through dominance, excluding the strange influence of the other, we may conceive of identity as a part of that totality of the world in which all matter *matters* – makes itself manifest (with)in the world, irreducibly entangled and enfolded upon itself, without allowance for clear-cut divisions.

Here, “I” and “thou” can finally see eye to eye; not exactly the same, yet not separate either (Trinh, 1988). We see that the very nature of matter – of nature, the nature of the “material” must be grasped as iteratively constituted through a multiplicity of force relations (Barad, 2017, pp. 110–111). The nature of *difference*, the very question of it, is addressed in a counterintuitive manner that allows for renewed creative acts of discursive materiality.

Seeing, through the quantum prism, that the self and the other are “co-constituted and co-constitutive” (Hinton, Treusch, 2015, pp. 12–13), equally agentially real in the world’s becoming, we recognise again the cross-border implications of such a reconfiguration of knowing and being:

The point of challenging traditional epistemologies is not merely to welcome females, slaves, children, animals, and other dispossessed Others (exiled from the land of knowers by Aristotle more than two millennia ago) into the fold of knowers but to better account for the ontology of knowing (*Meeting* 378).

CONTRIBUTIONS ACROSS BORDERS

In feminist materialist debates and feminist science studies, Barad emerges as a prominent voice. Borrowing Barad's term, Revelles-Benavente (2019) has described the movement of new materialism as "an ethico-onto-epistemological framework" whose ethico-political dimensions "helps to diagnose, infer, and transform gendered, environmental, anthropocentric, and social injustices from a multidimensional angle."

The affirmative and transformative character of Barad's framework, her proposal for a relational ontology of knowing and of being, permeates across fields of sociological thought. In their coordinated volume *Teaching With Feminist Materialisms*, Hinton and Treusch (2015) report a varied portfolio of voices and research approaches that illustrate the transformations of pedagogy following the influence of materialist feminism. According to them, Barad's work has been central to "rethinking the nature of concepts and conceptual work" (p. 13), showing that "the very nature of intellectual inquiry is the work of ontology in its complex mappings, splittings, and transversals" (ibid. pp. 13–14). The lesson drawn is that "there is no primary separation of teacher or student, or space or knowledge. They remain, at all times, entangled" (ibid. p. 12.). In underscoring the relational nature of being, knowing, and mattering (Ringrose *et al.*, 2019, p. 2), Barad helps rethink the nature and dynamics of the pedagogical process. Similarly, the collection edited by Jessica Ringrose *et al.* (2019) highlights innovative educational research that troubles the binary pair of theory-methodology, arguing instead for the formation of "response-able theory-practice-methodology." The authors embody the stance of posthuman performativity in the following question: "what if we locate education in doing and becoming rather than being?"

Further, Anna Hickey-Moody *et al.* (2016) emphasise "the disruptive and generative potential" of "diffractive pedagogies" – pedagogies which, in their appreciation of materiality, discourse, and entanglement as co-constitutive, offer possibilities for realising "the potential to produce, embody and theorise simultaneously." We can see how the methodology of diffraction opens gateways for new understandings of the continuous configuration of the learning process, of interpersonal intra-action. On the part of students and teachers, a diffractive pedagogy requires "a degree of unlearning" (Ringrose *et al.*, 2019, p. 8) and a recognition of the profound interconnectedness between students and their learning environment.

Across disciplines, Barad's work has helped scholars and practitioners question traditional paradigms and anthropo- / ego-centric assumptions, and has offered new tools for conceptualising (1) the dynamism and meaning inherent in the material world and (2) the ongoing intra-actions between humans and nonhumans, culture and nature, which are co-constituted and co-constitutive in a world that is ontologically entangled and infused with ethical value. In this, it has opened up new avenues for thinking about social justice and the sense of

responsibility that its achievement entails. For example, Aigner and Čičigoj (2014) uncover agential realism's potentialities for political change and for generating a potentially collective feminist identity, while Marshall and Alberti (2014) explore the implications of agential realism in archaeology and its ability to shift our understanding of archaeological bodies. Diffraction as a metaphor has also inspired innovative readings of literature in the academic field (Mazzei, 2014) as well as in works of fiction (Sehgal, 2013, Preda, 2018).

The breadth and depth of Barad's contribution is possible because an agential realist approach "produces difference in a new way; a difference which facilitates analyses conceptually unthinkable in conventional representationalist terms" (Marshall, Alberti, 2014). Barad invites the academic world to rethink scientific, cultural, and social paradigms by arguing for the inseparability between ethics, knowing, and mattering, and enriches posthumanist theory by asserting our responsibility to being (Dernikos *et al.*, 2019, Ringrose *et al.*, 2019).

CONCLUSIONS

Where do we start in regarding the other as alive and well with-in us, as fellow earth-travelers and quantum mirrors? With Karen Barad, we may make our conceptual and methodological apparatuses sensible to the underlying entanglement of all matter with-in itself: a continuous dynamism of being-through-becoming in which material actors come together to come apart, differently and anew, yet always already "*entangled inside all others*" (Barad, 2017, p. 110, original emphasis) through each materially-discursive articulation. This article has offered an overview of the key concepts in Barad's agential realism. In this, its hope is to inspire new ways of thinking about matter, agency, and responsibility across disciplines. The state of quantum entanglement between entities invites us to critically reconsider questions of ethics and, centrally, the concept of relationality itself. For a poetic rendition of the matter:

The conversation is ongoing. The redwoods, the ocean, the paths taken and those which may yet have been taken hold the memory of these explorations by foot and by mind. We are being churned by the soil, the wind, the foggy mist. A multiplicity, an infinity in its specificity, condensed into here-now. Each grain of sand, each bit of soil is diffracted / entangled across spacetime. Responding – being responsible / response-able – to the thick tangles of spacetimematterings that are threaded through us, the places and times from which we came but never arrived and never leave is perhaps what re-turning is about. (Barad, 2014, p. 184)

In re-turning, what we are after is a "double movement": outwards, opening *toward* the other as part of the same unity of life, and inwards, maintaining the *self*

as an actor that shifts, changes, becomes, and allows the other, through each intra-action, to maintain its differential significance. With Barad, we find that “there is no ‘I’ that exists outside of the diffraction pattern, observing it, telling its story” (Barad, 2014, p. 181). The observer is part of the phenomenon observed, intra-actively producing space, time, and meaning: “‘I’ am *of* the diffraction pattern” – ‘I’ am “always already multiply dispersed and diffracted throughout spacetime(mattering)” (ibid., original emphasis).

Problematising the I – the *one* – this way, we are discursively articulating a dynamism of becoming which is always in tandem / in tune with the world, in which responsibility is an interior affair:

... to respond, to be responsible, to take responsibility for that which we inherit (from the past and the future), for the entangled relationalities of inheritance that ‘we’ are, to acknowledge and be responsive to the noncontemporaneity of the present, to put oneself at risk, to risk oneself (which is never one or self), to open oneself up to indeterminacy in moving towards what is to-come. (Barad, 2010, p. 264)

To do the work of dismantling egocentric assumptions is to put one’s centrality at risk in order to enable the “other” to respond (Barad, 2012, pp. 27–28). Then, bodies are able to manifest their performative agency.

What happens when we are not in a position of dominance, but of enabling response? What happens when we do not blindly exert our influence upon the world, but are willing to be influenced by its matterings? This might be an essential question posed by agential realism. To question the line that demarcates the *one* from the *other*, to re(con)figure it in the sand, deranges the ethics we have accepted as given and leaves us uncertain (just like *quanta* are) as to how to move forward. This, Derrida (2003, p. 128) argues, is the inescapable objection against such nondualised diffractive thinking. And to this, Derrida himself responds: “casting doubt on responsibility, on decision, on one’s own being-ethical, seems to me to be – and is perhaps what should forever remain – the unrescindable essence of ethics: decision and responsibility” (ibid.).

Perhaps we can speak not only of diffractive reading as a methodology, but of diffraction as a perceptual attitude that sensitises our responsiveness within the world. Perhaps such an attitude is urgently needed, in our practices of meaning-mattering, if we are to tackle issues of coexistence in the present era (Coole, Frost, 2010, p. 2). Perhaps our knowledges must come not from separate sites delimited by fixed boundaries, but “from the ‘between’ of nature-culture, object-subject, matter-meaning” (Barad, 1996, p. 188), where the world is iteratively reconfigured in its becoming. “All bodies come to matter” (Barad, 2012, p. 32) within such a conceptual framework. We return, then, to the pre-conceptual nature of entanglement: it is given in the nature of phenomena. Barad reworks foundational notions of ontology and rethinks (with) causality itself. The concept of

spacetime-matterings – unlike that of polarised binaries – offers opportunities for radical openness, reconfigurations of meanings, and possibilities for materialisation in a space of “no where,” as if it were the new morning of the world and all future entangled possibilities were made available.

Posthuman performativity moves beyond dualism in an attempt to open up new spaces for ethical relating between “I” and “thou”, where “ecologies of difference” have a chance to flourish (Barad, 2012, p. 30). Such an analysis must not start after the boundaries are already in place (i.e. after self-other have already been defined as opposites); it must start instead as an exploratory account “of all matter(ings),” all materialising practices of differentiation (ibid.). If agency, as Barad argues, is not merely about the ability to act, but about responsibility within (and integral to) the world’s becoming, then every agential cut and every material-discursive intra-action between “one” and the “other” can be examined as a locus where we engage in, produce, rework, interpret, and negotiate, in a flow of continuous change, our relationship with all forms of being:

And injustices need not await some future remedy, because ‘now’ is always already thick with possibilities disruptive of mere presence. Each moment is thickly threaded through with all other moments, each a holographic condensation of specific diffraction patterns created by a plethora of virtual wanderings, alternative histories of what is / might yet be/have been. Re-membering, then, is not merely subjective, a fleeting flash of a past event in the inner workings of an individual human brain; rather, it is a constitutive part of the field of spacetime-mattering. (Barad, 2017, p. 113, original emphasis)

With this proposed shift in perspective, which appreciates the world as profoundly and essentially relational, new sensibilities are made available which cut across conceptual dualisms, previously defined identities, and axes of domination and exclusion that hinder critical thought. In this sense, Barad’s work contributes to an emergent interdisciplinary endeavour for social and scientific practice that is ethically accountable to all worldly beings, and responsible for its discursive and material effects. To make knowledge is to make worlds, to make them matter by discursively – materially articulating the world. The point made by agential realism is that our theories ought to describe the agential reality within which we intra-act, where everything matters. Because “[w]e are in reality, we must be in our theories” (Barad, 1996, p. 175, original emphasis). This framework presupposes epistemological and ontological considerations made from the standpoint of entities ontologically entangled within it, and it involves ‘situated knowledges’ (Haraway 1988) emergent *from within* this ontology of nondualised phenomena. Here, *realism* is about “the real consequences, interventions, creative possibilities, and responsibilities of intra-acting within the world” (Barad 1997, p. 188, original emphasis).

In mapping material entanglements in their intra-active specificity, Barad's agential realism is responsive to the world's full and mysterious liveliness (*Meeting* 91). The purpose of thinking with quantum physics, with entanglement, with diffraction, is to open perception to new articulations that emerge *relationally*, from the interference of meaning-mattering patterns. In this, the effort is "to *make a difference* in the world" (Haraway, 2018, p. 16, my emphasis). Our ways of knowing are not artless, our knowledge are not passive; they act as part of the materialising world. Can we aim to be responsive to – responsible within – the world's matters? Because, as Barad affirms, "knowledge is about meeting the universe halfway" (Barad, 1996, p. 189). Knowledge is about meeting the "other" halfway.

REFERENCES

1. Aigner, F., Čičigoj, Katja (2014). On difference that makes a difference and how some things come to matter and others don't. Political agency and subjectivity in Karen Barad's feminist new materialism. In B. Revelles Benavente, A.M. González Ramos, K. Nardini (Eds.) "New feminist materialism: engendering an ethic-onto-epistemological methodology". *Artnodes*, 14, 42–50. <http://dx.doi.org/10.7238/a.v0i14.2406>.
2. Barad, K. (2017). No Small Matter: Mushroom Clouds, Ecologies of Nothingness, and Strange Topologies of SpaceTimeMattering. In A. Tsing *et al.* (Eds.) *Arts of Living on a Damaged Planet* (p. 103–120). Minneapolis: University of Minnesota Press.
3. Barad, K. (2014). Diffracting Diffraction: Cutting Together-Apart. *Parallax*, 20(3), 168–187. <http://dx.doi.org/10.1080/13534645.2014.927623>.
4. Barad, K. (2012). Nature's Queer Performativity. [The authorized version.] *Kvinder, Køn & Forskning*, 1–2, 25–53.
5. Barad, K. (2010). 'Quantum entanglements and hauntological relations of inheritance: dis/continuities, spacetime enfoldings, and justice-to-come'. *Derrida Today*, 3 (2), 240–268. <http://dx.doi.org/10.3366/E1754850010000813>.
6. Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. London: Duke University Press.
7. Barad, K. (1996). Realism and Social Constructivism without Contradiction. In L.H. Nelson, J. Nelson (Eds.) *Feminism, Science, and the Philosophy of Science* (p. 161–194). London: Kluwer Academic Publishers.
8. Dernikos, P., Ferguson, D.E., Siegel, M. (2019). The Possibilities for "Humanizing" Posthumanist Inquiries: An Intra-Active Conversation. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 00(0), 1–14. <https://doi.org/10.1177/1532708619829793>.
9. Derrida, J. (2003). And Say the Animal Responded?. In C. Wolfe (Ed.) *Zoontologies: The Question of the Animal* (p. 121–146). Minneapolis: University of Minnesota Press.
10. Dolphijn, R., van der Tuin, I. (2014). *New Materialism: Interviews & Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanities Press.
11. Gladden, M.E. (2018). *Sapient Circuits and Digitalized Flesh: The Organization As Locus of Technological Posthumanization*. 2nd Edition. Indianapolis: Defragmenter Media.
12. Haraway, D.J. (2018 [1997]). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan_Meets_OncoMouse: Feminism and Technoscience*. London: Routledge.

13. Haraway, D. (1992). The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others. In L. Grossberg, C. Nelson, P.A. Treichler (Eds.) *Cultural Studies* (p. 295–336). London: Routledge.
14. Haraway, D.J. (1988). Situated knowledges: The Science Question in Feminism as a Site of Discourse on the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–99.
15. Hickey-Moody, A., Palmer, H., Sayers, E. (2016). Diffractive pedagogies: dancing across new materialist imaginaries. *Gender and Education*, 28(2), 213–229. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1140723>.
16. Hinton, P., Treusch, P. (Eds.) (2015). *Teaching With Feminist Materialisms*. Utrecht: ATGENDER.
17. Marshall, Y., Alberti, B. (2014). A Matter of Difference: Karen Barad, Ontology and Archaeological Bodies. *Cambridge Archaeological Journal*, 24, 19–36. <https://doi.org/10.1017/S0959774314000067>.
18. Mazzei, L.A. (2014) Beyond an Easy Sense: A Diffractive Analysis. *Qualitative Inquiry*, 20(6), 742–46. <https://doi.org/10.1177/1077800414530257>.
19. Kaiser, B.M., Thiele, K. (2014). Diffraction: Onto-Epistemology, Quantum Physics and the Critical Humanities. *Parallax*, 20(3), 165–167. <https://doi.org/10.1080/13534645.2014.927621>.
20. Kirby, (2011). *Quantum Anthropologies: Life at Large*. Durham: Duke University Press.
21. Preda, A. (2018). An Agential Realist Approach to Posthumanist Relational Subjectivity in Jeanette Winterson's 'The Stone Gods.' *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, 4(1), 22–38.
22. Ringrose, J. Warfield, K., Zarabadi, S. (Eds.) (2019). *Feminist Posthumanisms, New Materialisms and Education*. London: Routledge.
23. Sehgal, M. (2014). Diffractive Propositions: Reading Alfred North Whitehead with Donna Haraway and Karen Barad. *Parallax*, 20(3), 188–201. <https://doi.org/10.1080/13534645.2014.927625>.
24. St. Pierre, E.A. (2013). The Posts Continue: Becoming. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 26(6), 646–657. <https://doi.org/10.1080/09518398.2013.788754>.
25. Trinh, T. Minh-ha (1988). Not You/Like You: Post-Colonial Women and the Interlocking Question of Identity and Difference. *Inscriptions* 3–4. Accessed 11 February 2021 at: <https://culturalstudies.ucsc.edu/inscriptions/volume-34/trinh-t-minh-ha/>.

Retrospectivă asupra Conferinței în antecamera postdezvoltării: concepții, lupte sociale și patrimoniu la ora actuală, 12–13 aprilie 2021

Conferința „În antecamera postmodernității: concepții, lupte sociale și patrimoniu la ora actuală” a fost organizată de către Institutul de Sociologie al Academiei Române și Muzeul Național al Țăranului Român pentru a oferi un loc de întâlnire și de dialog specialiștilor interesați în studierea efectelor generate de dezvoltarea intensivă centrată pe profit asupra patrimoniului, mediului și societății. Conferința s-a desfășurat în 12–13 aprilie 2021; la lucrările celor două zile de discuții a fost înscris un număr de șaisprezece comunicări, prezentate în format exclusiv online, în limbile engleză, franceză și română. Au participat cu comunicări cercetători și tineri doctoranzi din Franța, Turcia, Rusia și, evident, România; conferința a fost o foarte bună ocazie de a verifica atât compatibilitatea de vederi dintre cei care au susținut comunicările, cât și diferențele de abordare, care însă au reliefat mai degrabă aspectele complementare ale cercetărilor participanților.

Ideea conferinței a pornit de la un fond de problematizare complex. Încă de la începuturile capitalismului, industrializarea a generat intervenții majore în planul vieții materiale și spirituale a colectivităților omenești, configurând un tip de societate aparte, în care componentele sociale au fost rescrise și reorânduite în baza unor concepții noi despre ordine și finalitate socială, tradiție și schimbare. La mijlocul secolului al XX-lea, termenul de *dezvoltare* a coagulat această concepție nouă despre lume și istorie. Ca urmare, acest tip de societate, cu structura sa socială, organizarea, figurile sale sociale, ierarhia și imaginarul său despre progresul tehnologic au servit ca model societăților progresiste (atât comuniste, cât și capitaliste).

Astăzi, știm că acest mod de exploatare a naturii a adus imense prejudicii planetei și a determinat apariția unei ere geologice, *antropocenul*, în care activitatea umană nu mai permite mediului înconjurător să se mențină ca ecosistem. Impactul în planul social tinde să fie catastrofal; pe termen foarte scurt, în joc este chiar supraviețuirea speciei umane. Pandemia de COVID-19 atestă și ea acest lucru: gravitatea situației este evidentă azi și, la orizont, se profilează spectrul „unei planete în stare febrilă, locuită de oameni febrili”, ca să reluăm expresia lui Andreas Malm. De aceea este important să înțelegem reasezările care sunt în curs, mai ales cu privire la multiplicarea catastrofelor naturale, a mișcărilor de stradă și a celor de conservare a ordinii actuale, dar și alternativele teoretice și practice pe care lumea socială le are la îndemână pentru a rezolva criza în care se găsește.

Obiectivul conferinței a fost acela de a problematiza această situație nouă în jurul a trei axe:

Prima se referă la **gândirea alternativă**. Autodistrugerea sistemului capitalist, cu angrenarea în acest proces a deteriorării naturii și speciei umane a fost de multă vreme sesizată de mai mulți autori care nu au fost preluați în dezbaterile teoretice *mainstream*. Putem să-i evocăm aici mai ales pe André Gorz și pe Nicholas Georgescu-Roegen. Organizatorii conferinței au considerat că este nevoie să revenim asupra moștenirii lăsate de acești autori și să descoperim astfel puncte de vedere teoretice alternative la gândirea *mainstream* actuală, centrată pe ideea capitalismului și a dezvoltării drept unică alternativă.

A doua axă privește mișcările sociale și politice, în particular cele aflate în legătură cu problemele de mediu. La scară planetară, emergența unor **mișcări globale**, ca *Extinction rebellion*, și multiplicarea *Zonelor de autonomie temporară* trebuie să fie înțeleasă în sensul transformărilor

contemporane ale societății civile. În România, mișcarea „Salvați Roșia Montană” este un astfel de exemplu extrem de interesant. Dimpotrivă, forțe conservatoare se opun acestor schimbări: companii multinaționale, state sau mari fundații filantropice. Analiza acestei noi situații care se profilează este extrem de importantă, deoarece radicalismul capitalismului actual atrage radicalismul contestării sale, cu consecințe dintre cele mai notabile pentru echilibrul general al societății actuale.

La un al treilea nivel, o temă emergentă este cea legată de protecția mediului. Ea naște un ansamblu de problematizări de tip politic, social și juridic, cum ar fi: ce fel de exploatare a naturii este de dorit? Cine ar trebui să fie reprezentantul legal și legitim al acesteia (ONG, populație locală, stat) și cine ar trebui să aibă dreptul de a exploata mediul? De aceea, **patrimoniul** este o a treia arenă în care contradicțiile evocate se concentrează deja de mai multe decenii. Patrimoniul natural / cultural poate să devină un instrument de a regândi relația dintre om, economie, cultură și mediul înconjurător. În acest sens, am considerat oportun să ne întrebăm cum anume au abordat această problemă societățile tradiționale. Învățăturile tradiționale pot oare să fie mobilizate și valorizate într-o lume marcată de hegemonia raporturilor de piață, așa cum o demonstrează proiectele de cooperative agricole, pensiunile agroturistice și țărani brutari autonomi care azi se înmulțesc în unele părți ale Europei?

Tematica acestei sesiuni de comunicări nu s-a limitat la o zonă geografică anume, având în vedere originea participanților. Comparațiile istorice au fost binevenite, în măsura în care ele au permis o mai bună sesizare a conjuncturii actuale. De asemenea, axele de cercetare propuse nu au fost limitative și au putut fi îmbogățite cu altele, complementare. Pe scurt, conferința a fost un schimb de idei bine-venit, care a dezvăluit un potențial critic, dar constructiv, al teoriei sociale în fața realităților social-economice actuale, marcate de o criză din ce în ce mai accentuată a sistemului economic neoliberal actual. Fără a aluneca în polemici de ordin ideologic sau politic, conferința de față a inițiat un dialog interdisciplinar care se cere continuat, în speranța unei reflectări cât mai adecvate și, de ce nu, a unei posibile corijări a realității sociale actuale, la nivel european și global.

Din punctul de vedere al organizatorilor, conferința a fost un succes, atât sub aspectul diversității tematice și de abordare, cât și al concluziilor de cercetare comunicate – o parte dintre aceste rezultate vă invităm să le consultați în numărul următor (Nr. 3–4/2021) al Revistei Române de Sociologie.

*Antoine Heemeryck,
Adela Șerban*

Makeology: Despre un nou mediu de învățare

ANCA VELICU

‘*Makerspace*’ este un concept englezesc care s-a impus ca atare în multe părți ale lumii, concept care acoperă realități foarte diferite. O definiție largă dar cât se poate de concretă ar fi că *makerspace*-urile sunt spații de creație folosite în comun de mai mulți oameni, spații deja utilizate cu unelte tradiționale și (uneori) digitale, în cadrul cărora este produsă o varietate de obiecte. Alte definiții pun accentul pe comunitatea de practici și pe valorile comune (pentru o discuție asupra diverselor definiții, vezi Marsh *et al.*, 2017). Care este modelul de participare în aceste spații, care este modelul de afaceri pe baza căruia funcționează ele, care este modelul de socializare și colaborare, care sunt valorile din spatele acestor spații sunt câteva dintre elementele care le diferențiază între ele. Spre exemplu, în unele spații accesul este permis doar membrilor, în timp ce altele sunt deschise publicului general sau publicului atașat altei instituții (e.g. universitate). Unele sunt finanțate exclusiv din cotizațiile membrilor, în timp ce altele se finanțează prin furnizare de servicii către terți (de exemplu, prin debitare laser cutter sau imprimare 3D) sau sunt susținute de o instituție publică (universitate, bibliotecă, autorități locale) pentru a sprijini cercetarea, educația sau comunitatea per ansamblu. Deși aceste spații sunt de găsit în aproape toate țările, gradul de pătrundere este diferit, așa cum o exemplifică o analiză realizată pentru spațiul european (Rosa *et al.*, 2017). Fiind parte dintr-o adevărată cultură a ‘*making*’-ului – care cuprinde reviste dedicate (cea mai cunoscută dintre acestea fiind *Make*, care a impus și numele mișcării), târguri și evenimente dedicate, platforme și comunități online etc. – aceste spații se impun din ce în ce mai mult în ultimul timp ca spații educaționale, funcționând pe lângă instituții formale sau nonformale de educație.

În continuare vom prezenta una dintre lucrările de referință care abordează *makerspace*-urile ca spații educaționale. Este vorba despre *Makeology*, lucrare coordonată de Kylie Peppler, Erica Halverson și Yasmin Kafai, apărută în două volume la editura Routledge (New York și Londra), în 2016. Deoarece cartea este foarte densă și subiectul este puțin cunoscut publicului din România, am ales să prezentăm în această notă de lectură primul volum, subintitulat ‘*Makerspaces as Learning Environments*’, urmând ca în viitor să revenim cu o prezentare a celui de-al doilea volum (subintitulat ‘*Makers as Learners*’).

Regândirea educației, în cadrul formal al școlii sau în afara acestuia, din perspectiva *makerspace*-urilor, este o idee care a depășit spațiul strâmt (dar sigur, în același timp) al teoriilor științifice, a trecut de momentul declarațiilor de susținere politică (cea mai importantă dintre ele fiind găzduirea în 2014 la Casa Albă a *MakerFair*, moment care a conferit legitimitate în spațiul public mișcării) și a ajuns în multe spații culturale la proba realității. Primul volum din *Makeology* prezintă astfel de exemple de implementare a conceptului de *makerspace*, în trei cadre generale (care de altfel constituie primele trei secțiuni ale lucrării), după cum urmează: *makerspace*-urile din afara școlii, cum ar fi cele din muzee sau chiar din spațiul casei (secțiunea 1), cele care funcționează în școală,



înțelegând prin aceasta și nivelul preșcolar (secțiunea 2) și *makerspace*-urile *online*¹ (secțiunea 3). În fine, secțiunea 4 („Designing for Making”) prezintă strategii și practici de dezvoltare a *making*-ului. Cartea mai are două capitole, unul introductiv, semnat de cele trei coordonatoare – în care acestea stabilesc contextul dezvoltării mișcării *maker* în educație și provocările pentru cercetare – și unul concludiv, semnat de Lisa Regalla, în care se vorbește despre dezvoltarea unei mentalități de *maker*.

După cum se remarcă de mai multe ori în carte, mișcarea *making* în educație are fundamente teoretice bine stabilite în teoriile pedagogice, preluând din teoriile lui John Dewey sau ale lui Seymour Papert ideea de învățare practică și mai ales cea de învățare prin creare (*learning by doing*), continuând teoriile învățării bazate pe proiect, sau cele care vorbesc de centrarea învățării pe interesele elevului. Așa cum o arată cele 17 capitole ale cărții, mișcarea *maker* pare să fie soluția ideală pentru educația secolului XXI, punând laolaltă învățarea practică cu cea teoretică, designul sau creativitatea cu documentarea inițială, transpunerea în practică și expunerea sau împărtășirea publică a lucrului creat, angajarea activă la nivel individual cu comunicarea și colaborarea (valori centrale ale mișcării *making*), vechile tehnologii și materiale cu noile tehnologii (e.g. roboți, printare 3D, laser cutter). Deși folosirea *makerspace*-urilor în educație este promovată mai ales pentru capacitatea activităților adiacente de a stimula interesul tinerilor pentru științe (acoperit de termenul generic STEM, care stă pentru știință, tehnologie, inginerie și matematică), câteva capitole ale lucrării – cum ar fi cele semnate de Paulo Blikstein și Marcelo Worsley („Children Are Not Hackers”) și Karen E. Wohlwend, Anna Keune și Kylie Peppler („Design Playshop”) – descriu folosirea transdisciplinară a elementelor pedagogice sau activităților specifice *making*-ului la istorie, arte plastice sau muzică.

Câteva dintre problemele societale abordate de autorii volumului prezentat sunt: probleme de echitate și acces egal la educație de calitate pentru toți copiii, probleme ecologice și de dezvoltare durabilă, înlocuirea paradigmei consumeristă cu una mai sustenabilă, societatea bazată pe cunoaștere și competențele cerute de aceasta, locul și provocările noilor tehnologii în societatea viitorului, reconfigurarea spațiilor culturale și educaționale în contextul mișcării *maker*. De asemenea, așa cum arată și coordonatoarele volumului în Introducere, câteva obiective de cercetare cărora volumul le oferă răspuns sunt: „understanding making as a set of designed learning activities, studying makerspaces as communities of practice, and exploring makers as identities of participation” (p. 3). Deși accentul este deseori pe valorile din jurul mișcării, pe comunitatea de practici, pe asumarea unei identități specifice, autorii nu întârzie să arate că este necesară oferirea unui spațiu utilat și existența unei expertize care să facă lucrurile posibile, să ajute copiii să devină *makeri* și să învețe în acest proces.

Folosirea activităților de bricolare / creare în procesele educaționale nu este o idee nouă. Ce aduce nou intrarea mișcării *maker* în educație este crearea unei comunități de educatori care își propun la modul conștient și proactiv să folosească tehnicile bricolajului și pedagogia din jurul acestei activități în procesul educațional. În cele mai multe cazuri (excepție fac țările nordice, Islanda, Finlanda și Marea Britanie), această mișcare este o inițiativă care vine de la profesori și educatori, nefiind impusă de la centru, cel puțin în primă instanță fiind o mișcare fără resurse exterioare de implementare (așa se și justifică întârzierea cu care ea apare în sistemele educaționale puternic centralizate, cum este școala românească). Comunitățile de *makeri*, fie că sunt din zona educației sau nu, transcend (sau au potențialul să o facă) instituții sau spații culturale, unind participanții prin dorința de colaborare și prin atitudinea încrezătoare că orice poate fi făcut și învățat.

¹ Se poate remarca deja că definiția inițială oferită la începutul acestei lucrări este revizuită ulterior, prin această a treia secțiune a volumului, care dematerializează sau despațializează aceste ‘spații’ de creație.

REFERINȚE

1. Marsh, J., Kumpulainen, K., Nisha, B., Velicu, A., Blum-Ross, A., Hyatt, D., Jónsdóttir, S.R., Levy, R., Little, S., Marusteru, G., Ólafsdóttir, M.E., Sandvik, K., Scott, F., Thestrup, K., Arnseth, H.C., Dýrfjörð, K., Jornet, A., Kjartansdóttir, S.H., Pahl, K., Pétursdóttir, S. și Thorsteinsson, G. (2017) *Makerspaces in the Early Years: A Literature Review*. University of Sheffield: MakEY Project.
2. Peppler, K., Halverson, E., Kafai, Y. (coord.). (2016). *Makeology: Makerspaces as learning environments* (Vol. 1). New York, NY: Routledge.
3. Rosa P, Ferretti F, Guimarães Pereira A, Panella F, Wanner M (2017) *Overview of the Maker Movement in the European Union*, EUR 28686 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, DOI 10.2760/227356, JRC107298. Disponibil la <https://pdfs.semanticscholar.org/54be/8312f362ff83bf2bb91dc50692144f20705c.pdf> (accesat la 28 mai 2021).

